

Henriette Marielle Nyborg Storbækken

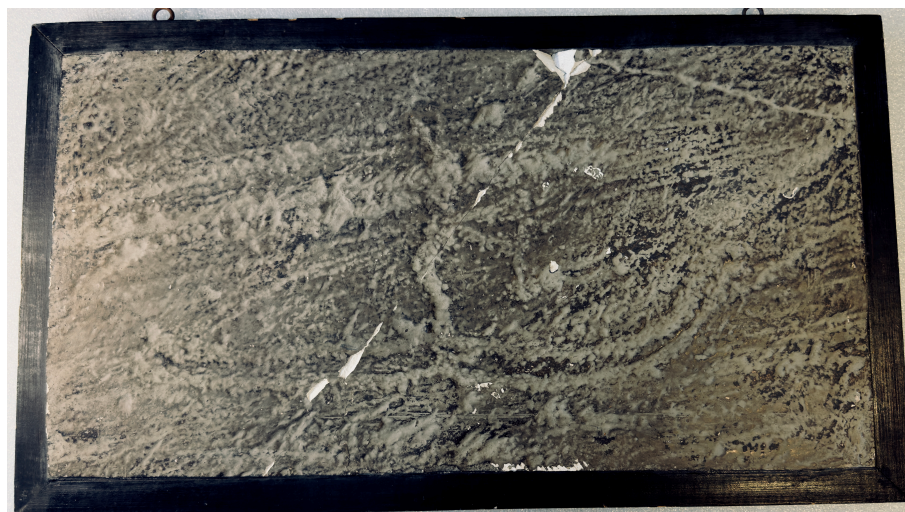
Fra Bergkunst til Nazipropaganda

En diskursanalyse av Skandinavisk bergkunstforskning fra første halvdel av 1900-tallet og nazistenes misbruk av bergkunstforskning.

Masteroppgave i Arkeologi

Veileder: Heidrun M. Stebergløkken & Terje Brattli

Mai 2024

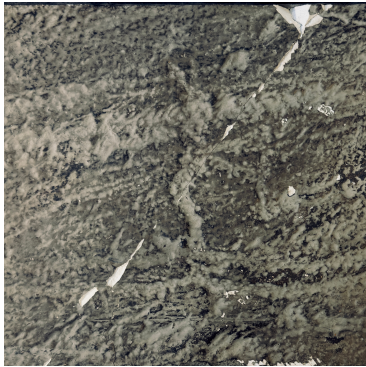
Gipsavstøpning av helleristningen Skiløperen. Foto: Henriette Marielle Nyborg Storbækken

Henriette Marielle Nyborg Storbækken

Fra Bergkunst til Nazipropaganda

En diskursanalyse av Skandinavisk bergkunsthforskning fra første halvdel av 1900-tallet og nazistenes misbruk av bergkunsthforskning.

Masteroppgave i Arkeologi
Veileder: Heidrun M. Stebergløkken & Terje Brattli
Mai 2024

Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet
Det humanistiske fakultet
Institutt for historiske og klassiske studier

Kunnskap for en bedre verden

Abstract

This research thesis aims to study a qualitative selection of Scandinavian rock art studies during the first half of 1900, the origin story of Das Ahnenerbe, a Nazi research institute, and their activities in Scandinavia in the years 1935-36. Through discourse theory and analysis this thesis will illuminate the differences between rock art studies by Ahnenerbe and Scandinavian researchers, if any. Furthermore this thesis will go through the reigning archaeological theory in Europe during early 1900s Europe. The reader will also learn about the imprisonment of two prominent Norwegian professors and their treatment in enemy territory – Nazi Germany. It will also lay forth Adolf Hitler's thoughts on propaganda and racial theories, a linguistic summary of the aryan term, as well as Das Ahnenerbe's works until the shift in leadership from Herman Wirth to Walther Wüst.

The main theme of the thesis is on the misuse of archaeological rock art research for propaganda purposes, and whether the line between legitimate academic practices and ideological manipulation are as visible as we would think or more diluted. This is shown through the powerplay between Scandinavian rock art researchers, mainly in Norway, from early 1900 up until the end of World War two.

Through discourse theory as the methodological and theoretical framework it will present the empirical work with the origin and transformative ideological impacts of rock art interpretation. It also aims to question the ethical implications of research and the researcher's responsibility to act honestly upon presenting scientific finds.

Key words: Nazism, propaganda, culture-historical archaeology, rock art studies, rock art, Scandinavian rock art studies, discourse theory, Das Ahnenerbe, Nazi propaganda, Nazi ideology, Heinrich Himmler, Herman Wirth, Adolf Hitler, Didrik Arup Seip, Anton W. Brøgger, Gutorm Gjessing, Harald Egenæs Lund, Sun cross, swastika, SS, Nasjonal Samling, NSDAP.

Sammendrag

Denne oppgaven tar for seg et kvalitativt utvalg skandinavisk bergkunstforskning i første halvdel av 1900-tallet, opprettelsen av det nazistiske tyske forskningsinstituttet Das Ahnenerbe og deres aktivitet i Skandinavia. Ved bruk av diskursteori- og analyse forsøker oppgaven å belyse eventuelle forskjeller innen bergkunstforskning mellom Ahnenerbe og skandinaviske forskere. Videre legger oppgaven frem kulturhistorisk arkeologisk teori som preget forskningen tidlig i 1900-tallets Europa. Den tar også for seg fengslingen av prominente norske forskere og deres behandling av fiendemakten i det nazistiske Tyskland. Det legges også frem tanker av Adolf Hitler særlig med tanke på propaganda og raseteorier, en lingvistisk framlegg av arierbegrepet, og Das Ahnenerbes virke frem til lederskiftet fra Herman Wirth til Walther Wüst.

Hovedtema handler om misbruk av arkeologisk bergkunstforskning til propagandistiske formål og om grensen mellom legitim akademisk praksis og ideologisk manipulasjon er tydelig eller utydelig. Dette belyses gjennom makthavere innen bergkunstdiskursen i Skandinavia, i all hovedsak Norge, fra starten av 1900-tallet frem til slutten av andre verdenskrig.

Presentasjon av stoffet skjer gjennom en diskursanalytisk tilnærming, med opprinnelsen og transformasjonene av ideologisk påvirkning på tolkning av bergkunst. Den søker å reise spørsmål rundt etiske implikasjoner av forskning og forskerens ansvar for å forhindre misbruk av vitenskapelig formidling.

Nøkkelord: Nazisme, propaganda, kulturhistorisk arkeologi, bergkunstforskning, Skandinavisk bergkunstforskning, helleristninger, diskursteori, Das Ahnenerbe, nazistisk propaganda, nazistisk ideologi, Heinrich Himmler, Herman Wirth, Adolf Hitler, Didrik Arup Seip, Anton W. Brøgger, Gutorm Gjessing, Harald Egenæs Lund, solkors, hakekors, SS, Nasjonal Samling, NSDAP.

Forord

Det ligger i denne oppgavens natur å inneholde en stor mengde sitat som en del av empirien, derfor overskrider denne oppgaven opprinnelig maksimal lengde på 25.000 ord med 3.812 ord.

Da jeg startet arbeidet med denne oppgaven var jeg ikke forberedt på hvor innviklet dette materialet var å forstå seg på, det har krevd stor faglig utvikling og en ekspansjon av min akademiske kunnskap. Det har vært et ekstremt interessant materiale å jobbe med hvor jeg aldri har gått lei, selv om det også har vært utfordrende. Da jeg endelig fikk sett den beryktede *skiløperen* fikk jeg en siste påfyll av energi og optimisme for oppgaven.

Takk til mine veiledere Heidrun Stebergløkken og Terje Brattli som inspirerte til oppgavens tematikk, og takk for deres tålmodighet og råd.

En spesiell takk til Ane Marte Sjørdal som tok seg tid i sin hektiske hverdag til å lese over oppgaven min, komme med innspill og forslag til forbedring, samt rette på grammatikken, tusen takk.

Til mine venner, familie og ikke minst min samboer Jon Erling Holtet, dere har hjulpet meg når jeg har stått fast, hørt på meg i min frustrasjon, gitt meg pågangsmot og aldri tvilt på meg, tusen takk.

Sist, men ikke minst, tusen takk til mamma som har lagt grunnlaget for at jeg har kommet så langt som jeg har, du har alltid støttet meg i mine valg – denne er til deg!

Henriette Marielle Nyborg Storbækken

Trondheim 15.05.2024

Vita brevis, ars longa

Innholdsfortegnelse

ABSTRACT	I
SAMMENDRAG.....	III
FORORD.....	V
<u>INNLEDNING .....</u>	<u>1</u>
OPPGAVENS FORMÅL OG PROBLEMSTILLING	4
<u>TEORI OG METODE .....</u>	<u>7</u>
DISKURSTEORI	7
ARKIVET.....	9
LAGDELING I DISKURSEN - FORSKNINGSTIDSLINJEN	10
<i>ORD OG FRASER I DISKURSEN - DISKURSIVE FORMASJONER</i>	12
<u>FORSKNINGSHISTORIE.....</u>	<u>15</u>
HEATHER PRINGLE HIMMLERS HERREFOLK.....	15
INTERAKTIONEN MELLAN EN SS-ORGANISATION OCH ETT SVENSKT ÄMBETSVERK.....	15
DOKUMENTATION AV HÄLLRISTNINGAR I TRE DIMENSIONER	16
ARKEOLOGI OG POLITIKK. EN ARKEO-POLITISK ANALYSE AV FAGHISTORIA I TIDA 1900- 1960	16
<u>EMPIRI .....</u>	<u>19</u>
SKANDINAVISK BERGKUNSTFORSKNING	19
<i>HELLERISTNINGER PAA BARDAL I BEITSTANDEN – K. LOSSIUS 1896</i>	19
<i>ARKÆOLOGISKE UNDERSØGELSER 1900 – R. ZIEGLER</i>	19
<i>DEN ARKTISKE STENALDER I NORGE – BRØGGER 1909</i>	20
<i>NORSK HISTORISK VIDENSKAP I FEMTI ÅR : 1869-1919 – DEN NORSKE HISTORISKE FORENING</i>	21
<i>DET NORSKE FOLK I OLDTIDEN – BRØGGER 1925</i>	22
<i>NORGES FORHISTORIE : PROBLEMER OG RESULTATER I NORSK ARKÆOLOGI – SHETELIG 1925</i>	23

<i>EN NYOPDAGET HELLERISTNING PÅ RØDØY, TJØTTA PRESTEGJELD, HELGELAND – PETERSEN 1930</i>	23
<i>INSTITUTTET FOR SAMMENLIGNENDE KULTURFORSKNING: BERETNING OM DETS VIRKSOMHET INNTIL SOMMEREN 1931</i>	24
<i>ARKTISKE HELLERISTNINGER I NORD-NORGE – GJESSING 1932</i>	25
<i>ØSTNORSKE RISTNINGER OG MALINGER AV DEN ARKTISKE GRUPPE – ENGELSTAD 1934</i>	26
<i>FRA STEINALDER TIL JERNALDER I FINNMARK : ETNOLOGISKE PROBLEMER – GJESSING 1935</i>	28
<i>NORDENFJELSKES RISTNINGER OG MALINGER AV DEN ARKTISKE GRUPPE – GJESSING 1936</i>	29
<i>ØSTFOLDS JORDBRUKSRISTNINGER – GJESSING 1939</i>	30
<i>TO NYOPPDAGEDE VEIDERISTNINGER I VISTNESDALEN, VEVELSTAD SOGN, TJØTTA PRESTEGJELD, HELGELAND – HARALD EGENÆS LUND 1941</i>	31
<i>HUNDRE ÅRS BERGKUNSFORSKNING I MIDT-NORGE – SOGNES 2007</i>	32
SOLKORSET – LUND 1943	33
NAZISTISKE TEKSTER	35
POPULÆRVITENSKAPELIGE TEKSTER	35
DISKURSANALYSE	36
<u>KULTURHISTORISK ARKEOLOGI OG BERGKUNST</u>	41
LOGISK POSITIVISME OG TIDLIG 1900-TALLS ARKEOLOGISK FORSKNING	41
ET PARADIGMESKIFTE	42
<i>KULTURKRETSLÆREN</i>	45
ETTERKRIGSTIDENS KULTURHISTORISK-ARKEOLOGISKE SKEPSIS	48
<u>DAS AHNENERBE – NAZISTISK PSEUDOVITENSKAP OG KULTURELL MANIPULASJON</u>	51
ADOLF HITLER OG NAZISTISK IDEOLOGI: FRA OPPRINNELSE TIL IDEOLOGISK IMPLEMENTERING I DET TREDJE RIKE	51
OPPRETTelsen AV DAS AHNENERBE OG DETS ROLLE I NAZISTISK PROPAGANDA	54
OPPRINNELSEN TIL ARIER-BEGREPET	58
DAS AHNENERBES INTERESSE FOR SKANDINAVISK BERGKUNST	63

<u>NAZISTISK PROPAGANDA OG BERGKUNST .....</u>	<u>71</u>
VIRKEMIDLER I PROPAGANDAEN	73
<u>DISKUSJON .....</u>	<u>75</u>
<u>KONKLUSJON.....</u>	<u>83</u>
<u>REFERANSER.....</u>	<u>89</u>

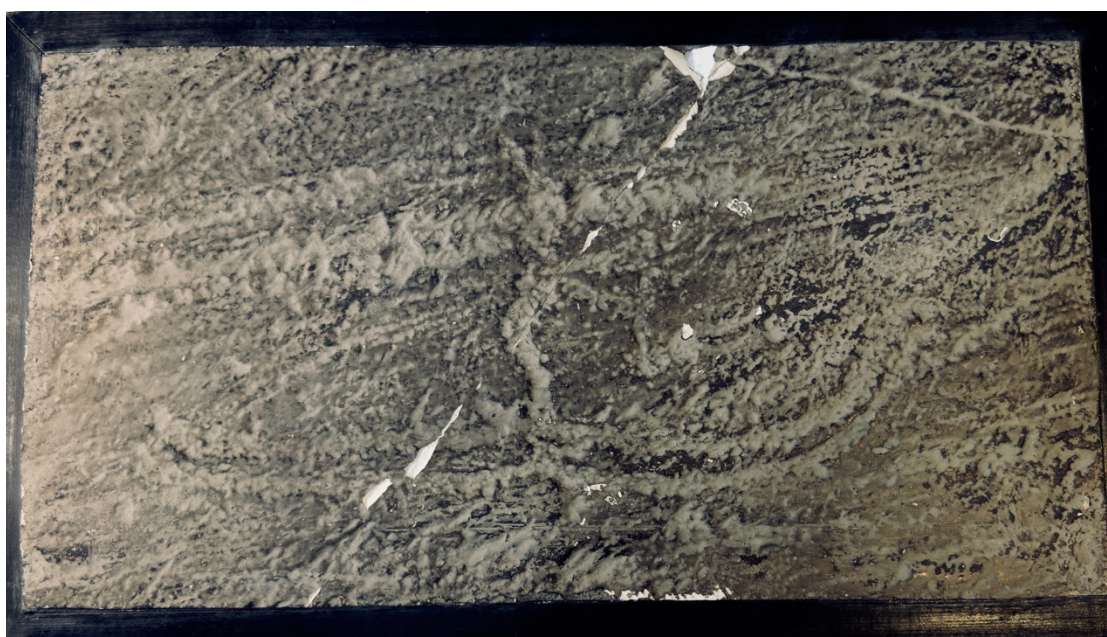
Figurliste

<i>Figur 1</i> Gipsavstøpningen Skiløperen, museumsnummer: T15547	1
<i>Figur 2</i> Forskningstidslinje	10
<i>Figur 3</i> Solkorsets metamorfose i flere stadier.....	47
<i>Figur 4</i> Raseoversikt i henhold til Nurembergloven.....	52
<i>Figur 5</i> Das Ahnenerbes emblem.....	54
<i>Figur 6</i> Utsnitt fra avisoppslag i avisen Rogaland.....	57
<i>Figur 7</i> Herman Wirth i Bohuslän 1935	64

Innledning

«I kontakten med fortiden henter vi kraften for dagens strid og for framtiden. Men vårt blikk er rettet fremad mot den nye samfunn som skal bygges. Til ny kamp og ny gjerning kaller den nye dag.» skrev Quisling i forkant av Nasjonal Samlings første møte på Stiklestad i 1934 (Mehle, 1944, p. 164). Dette sitatet oppsummerer de samme tanker som hørte til hos det nazistiske forskningsinstituttet Das Ahnenerbe, deres ideologi om å tilbakeføre tyskerne og *det Germanske folk* til deres tidligere antatte storhetstid som erobrere og kulturskapere.

Figur 1 Gipsavstøpningen Skiløperen, museumsnummer: T15547 (foto: H. M. N. Storbækken).

I 1936 satte den tyske forskningsgruppen Das Ahnenerbe et bemerkelsesverdig prosjekt i gang, nemlig produksjonen av 31 gipsavstøpninger av helleristninger i Norge (Sandén, 2008, p. 32). Blant disse avstøpningene finner vi den ikoniske «skiløperen» (*figur 1*) som senere prydet De Olympiske Leker i 1994 på Lillehammer. Samme år ble det produsert 106 slike avstøpninger i Skandinavia, hvorav 59 fra Bohuslän i Sverige og 16 fra Danmark. Året før hadde Herman Wirth også laget hele 113 avstøpninger bare i Sverige.

Dette prosjektet, som kan virke uskyldig ved første øyekast, gir opphav til et spørsmål som går langt utover ren arkeologi: Hvor går grensen mellom forskning, formidling og misbruk? Dette spørsmålet er utvilsomt langt mer nyansert enn hva ensidige svar kan dekke. Jeg vil

hevde at dette spørsmålet allerede har sitt utspring langt tilbake i historien, til og med før oppreisningen av nazismen i Europa.

På slutten av 1800-tallet oppstod et paradigmeskift innen arkeologisk fortolkningsteori, som senere ble kjent som kulturarkeologi. Denne teorien fokuserte på etnografiske forskjeller i tid og geografisk rom, også referert til som ulike *kulturer* (Olsen, 2014, p. 31). Med disse nye tankene rundt kultur og etnografi ble også spørsmålet om menneskenes opprinnelse og migrasjon aktualisert på nytt. Dette evige spørsmålet om vår opprinnelse har engasjert filosofer og forskere i uminnelige tider.

Det har vært en kjent sak å bruke historie og arkeologi for nasjonsbygging og sterkere nasjonalfølelse, dette viste seg spesielt viktig i Tyskland etter nederlaget ved første verdenskrig. Kossina, en av de fremste tyske forskere på den tiden, opprettet Samfunnet for Tysk Forhistorie, *Gesellschaft für Deutsche Vorgeschichte* (Arnold, 2008, p. 552), som skulle søke svar på den tyske forhistorien.

Imidlertid var ikke alle interessert i å finne svar av samme grunn. For enkelte grupper, deriblant Heinrich Himmler, var det avgjørende å legitimere ideen om den ariske rasens eksistens og overlegenhet (Pringle, 2009, pp. 14-18).

For å vitenskapelig underbygge teorien om ariernes eksistens og migrasjon, etablerte Himmler et organ underlagt SS-Schutzstaffel, kalt *Das Ahnenerbe*, som kan oversettes til «*arven fra forfedrene*» (Pringle, 2009, p. 14). Ahnenerbe skulle fungere som en vitenskapelig forskningsgruppe, med hovedoppgaven å produsere bevis for ariernes eksistens, som senere kunne brukes i nazistisk propaganda og til å rettferdiggjøre nazistenes handlinger.

Kulturarkeologi, som dominerte arkeologisk tolkningsteori fra omtrent 1890 til 1960 (Olsen, 2014, p. 31), var rådende fortolkningsteori innen arkeologi under andre verdenskrig. Teorien bygde på antakelsen om at alt arkeologisk materiale kunne spores tilbake til ulike kulturer og folkeslag. Forskere som Gustav Kossina fra Tyskland og Vere Gordon Childe fra Australia og Storbritannia hadde stor innflytelse på utviklingen av denne teorien, som i sin tur, ubevisst, la grunnlaget for nazistisk ideologi (Hedeager, 2017, p. 102).

Nazistene var ikke fremmede for å bruke fortidig kulturer og symboler, som eksemplifisert ved deres bruk av solkorset, senere titulert som hakekorset. På samme måte benyttet de seg av nordisk kultur i sin propaganda. Denne oppgaven vil utforske hvordan nordisk bergkunst ble inkorporert i nazistisk ideologi og propaganda.

For å utforske hvorfor nordisk bergkunst ble utnyttet i nazistisk propaganda og hvordan dette har etterlatt seg spor i historien, vil denne oppgaven gjennomføre en diskursanalyse av publisert verk om bergkunsthistorie fra omtrent 1896 til 1945. Dette tidsspennet gir en innsikt i utviklingen av tenkemåter blant forskere før og under andre verdenskrig, samtidig som det avdekker kulturarkeologiens teori og praksis.

Diskursanalysen vil være et nyttig verktøy for å avdekke de underliggende ideologiene som ble fremmet gjennom tekstene, og hvordan de har bidratt til å forme representasjoner og sannheter. Gjennom å se hvem som er makthavere i diskursen kan man spore fraser og «fordommer» tilbake til deres originale utspring, samtidig som man kan lese hvilke konstruerte sannheter om tema som er rådende (Neumann, 2021, p. 37). Dette teorigrunnlaget gir en gylden mulighet for å forstå de forskjellige nyansene i bergkunstdiskursen i første halvdel av 1900-tallet.

Slik ønsker jeg å kaste lys over spørsmålet om hvor grensen går mellom forskning for kunnskapens skyld og misbruk av vitenskap til propagandaføring, samtidig som jeg vil forstå hvordan nazistene brukte nordisk bergkunst i sin propaganda og hvilke konsekvenser dette har hatt for historien.

Bakgrunn for oppgaven

Bakgrunnen for denne oppgaven har sin opprinnelse i en hendelse der en av mine veiledere støtte på en utfordring i formidlingen av en helleristning, nemlig at det hadde blitt begått hærverk på den. Tilfeldigvis kom det for dagen i arkivet en gipsavstøpning av akkurat denne helleristningen, som er identifisert med T-nummer T15547 (*figur 1*) En beskrivelse av gipsavstøpningen kan finnes på Collections online (Vitenskapsmuseet, 07.10.2022);

«Gipsavstøpning av den best konserverte av de to figurer på den arktiske helleristning på Rødøy, Tjøtta s. og pgd., som av dr. G. Gjessing er tolket som skiløper. [...] Gave fra «Das Ahnenerbe», Berlin, ved professor dr. Hermann Wirth.».

Dette gir opphav til interessante spørsmål om Ahnenerbe som en virksomhet og forskningsorganisasjon. Det åpner også døren for å utforske om nordiske bergkunsthistorikere og Ahnenerbe gjennomførte lignende forskning på denne tiden. Og hvilken betydning kan man tilegne lappen til skiløperen i arkivet i Trondheim?

Nils Åberg beskrev i 1933 (p. 249) Herman Wirth som *en vitenskapens Hitler*. Åberg tar opp Wirths ideer og metoder for formidling, og sammenligner disse med Gustav Kossina. Selv om begge utførte lignende forskning, hevder Åberg at Kossinas arbeid var basert på solid vitenskap, mens Wirth appellerte mer til følelser og fantasi (Åberg, 1933, p. 249).

Dette diskusjonspunktet får ytterligere substans når man ser på eksempelet fra Harald Egenæs Lunds tekst om solkorset (1943). I selve teksten beskrives tradisjonen rundt solkorset på en tilsynelatende nøytral måte. Men i etterordet trekkes den daværende *Føreren*, Vidkun Quisling, inn, og det fremmes refleksjoner om solkorset som et nasjonalt symbol knyttet til gamle norske storkonger og landets tapte makt som må gjenopprettes (Lund, 1943, p. 20). Dette etterordet ble skrevet av Willy Klevenberg, som var propagandaleder for Nasjonal Samling (NS). Dermed blir en tilsynelatende objektiv tekst assosiert med nazistisk propaganda.

Oppgavens formål og problemstilling

Formålet med denne oppgaven er å dykke ned i forskningen på skandinavisk bergkunst og undersøke hvordan den ble utnyttet i nazistisk propaganda. Gjennom diskursanalytisk tilnærming til bergkunsthistorie som ble utført i den første halvdel av 1900, søker jeg å kaste lys over om forskningen i seg selv bar preg av rasistiske motiver eller om materialet i ettertid ble forandret og misbrukt av eksterne aktører. Med dette ønsker jeg å avdekke de komplekse sammenhenger, om det er noen, mellom bergkunsthistorie, nazistisk ideologi, og propagandistisk utnyttelse av skandinavisk bergkunst.

Jeg vil også søke å kunne svare på følgende problemstilling og underproblemstilling: *Hvorfor valgte SS-forskningsinstituttet Das Ahnenerbe å inkludere bergkunst som et sentralt forskningstema? Og hvilke faktorer gjorde bergkunsten så betydningsfull at den ble utnyttet som et element i nazistisk propaganda?*

Hvordan påvirket ideologiske faktorer bergkunsthistorien i Das Ahnenerbe og dens eventuelle misbruk for å støtte nazistisk ideologi?

Oppgavens utforming

Etter å ha diskutert bakgrunn for oppgaven og presentert dens problemstillinger, skal det nå presenteres en oversikt over oppgavens struktur og fremgangsmåte.

Først vil jeg etablere et solid fundament ved å analysere det empiriske materialet. Empirien er basert på publiserte tekster som spenner over omtrent 55 år; 1890-1945, inkludert både skandinaviske og internasjonale kilder. Dette brede utvalget av tekster er samlet for å gi en omfattende forståelse av emnet. Samtidig vil jeg gi en kort gjennomgang av det teoretiske rammeverket innen arkeologisk forskning i tiden da disse tekstene ble skrevet/publisert.

Deretter vil oppgaven rette oppmerksomheten mot den nazistiske ideologien og det tredje rikets kontekst, spesielt med hensyn til propaganda og ideologiske konsepter. Her vil jeg trekke frem relevante passasjer fra Adolf Hitlers bok *Mein Kampf* for å belyse hans synspunkt på raser, ariere og propaganda.

Videre vil jeg diskutere forskningsdataene for å kaste lys over hvordan bergkunsten ble brukt som et verktøy for å styrke ideen om indogermanere og ariernes opphav, samt germanernes påståtte overlegenhet når det gjaldt innovasjon, historie og samfunnsbygging.

Gjennom oppgaven vil jeg også utforske spesifikke temaer som kulturhistorisk arkeologi, bergkunstforskning, Das Ahnenerbe og nazistisk propaganda.

Til slutt vil jeg konkludere med svar på oppgavens hovedproblemstilling og underproblemstillinger.

Utfordringer

Her vil jeg adressere eventuelle begrensninger og utfordringer som har oppstått underveis.

Jens Bartelson (1995) påpeker at det er viktig å forstå at utsagn ikke kan studeres isolert. De danner diskurser som holdes sammen av regelmessigheter som viser seg gjennom forholdet mellom ulike utsagn. En diskurs er et system for dannelse av utsagn (Bartelson, 1995, p. 70). Det er avgjørende å se det store bildet, å isolere enkelte utsagn kan føre til en unyansert forståelse av temaet.

Når en utfører akademisk forskning, kan det oppstå naturlige begrensninger som påvirker valg av kildemateriale og tilnærming til problemstillingen. En av de mest betydningsfulle begrensningene i denne oppgaven er min manglende tyskforståelse. Dette begrenser tilgangen til tyskspråklige kilder og tekster, noe som potensielt utelukker viktig informasjon og innsikt i emnet.

Selv om Google Translate og lignende verktøy er nyttig for å få et overordnet inntrykk av tekster på tysk, er de ikke pålitelige nok til å erstatte grundig språkkunnskap. Dette begrenser muligheten til å studere tyskspråklige tekster og som resultat har jeg måttet avgrense meg til kilder som er tilgjengelig på engelsk, norsk, svensk eller dansk.

Selv om dette kan anses som en begrensning, er det viktig å merke seg at det er et nødvendig kompromiss i denne forskningen. Å mestre alle relevante språk er ofte ikke mulig, og valget av problemstilling og tilnærming til diskursanalyse ble gjort med dette i bakhodet.

Forskningens relevans og kompleksitet tilsier likevel at selv med språkbegrensninger, kan det fremdeles oppnås verdifull innsikt i emnet.

I lys av dette er det også relevant å merke seg Michel Foucaults tilnærming til diskursteoretisk analyse. Foucault argumenterte for at en fullstendig analyse ville kreve å «*lese alt og studere alt*». Denne tilnærmingen er ofte urealistisk, da det alltid er muligheter for å overse noe. I denne oppgaven har jeg derfor valgt å forholde meg mer kvalitativt til materialet, og som Iver B. Neumann påpeker, må man til slutt kunne si at man har lest nok, selv om man ikke har lest alt (Neumann, 2021, p. 52).

Teori og metode

Diskursteori

For å belyse empirien i denne oppgaven har jeg valgt å anvende diskursanalyse jamfør Iver B. Neumanns bok *Mening, Materialitet, Makt: En innføring i diskursanalyse* (2021), som er rotet i Michel Foucaults diskursteori. Neumann gir en lettere innføring i diskursteori som for meg har vært langt mer håndgripelig enn Foucault sin, derfor har jeg valgt Neumann over Foucault.

Hensikten med denne tilnærmingen er å kaste lys på hvordan representasjoner av bergkunst, spesielt i første halvdel av 1900-tallet, ble konstruert, spredt og påvirket av politiske og kulturelle kontekster, deriblant nazismen. En diskursanalyse hjelper oss med å se *forbi* objektet og heller se hvordan forskjellige instanser snakker *om* objektet. Herunder spiller maktforholdene inn på hvilke representasjoner som gjør seg gjeldende og konstituerer en akseptert sannhet innenfor et gitt tema (Neumann, 2021, p. 37). Neumann fremhever betydningen av å anerkjenne diskurs som et system for dannelsen av utsagn (Neumann, 2021, p. 21), et fundament for å utforske og forstå de dyptliggende meningene og representasjoner av bergkunstdiskursen.

Diskursanalyse handler om å utforske tilkomsten av spesifikt betingede og aksepterte utsagn. Den ser på hvordan utsagn kan påvirke sosiale praksiser, og hvorvidt disse blir akseptert eller ikke. Gjennom en slik analyse av betingelser som er i kontinuerlig endring, hvor nye framstillinger blir satt frem, kan en studere og se endringer i kunnskapsteori/historie. (Neumann, 2021, p. 191).

I motsetning til Neumann legger ikke Michel Foucault stor vekt på den individuelle tekstens eller forfatterens innflytelse på diskursen (Foucault, 1981, p. 58). Likevel må det anerkjennes at dette prinsippet ikke alltid holder mål. Tekster har forskjellig påvirkningsgrad som gjerne er bestemt basert på tekstens opphav, hvilket leder oss til prinsippet om makt innen diskursteorien.

Meninger som er produsert av anerkjente instanser, eksempelvis et universitet, holder mer tyngde og pondus innenfor diskursen rundt et tema enn eksempelvis en selvlært person uten formell utdanning sin mening om tema (Neumann, 2021, p. 83). En forsterking av makthavere i diskursen vil være spesialister innen feltet, eksempelvis vil en arkeolog ha mer

makt innen bergkunstdiskursen enn en matematiker, mens en arkeolog spesialisert innen bergkunst vil holde mer makt på bergkunstdiskursen enn en arkeolog spesialisert innen middelalderarkeologi (Svestad, 1995, p. 36). Neumann understreker at kjernen i en diskursanalyse ligger i å utforske hvordan mening blir skapt, og videre undersøke hvilke forhold som er gjeldende som gjør visse handlinger mulig, da generelt er en forutsetning for at handlinger skjer (Neumann, 2021, p. 35), noe som videre understreker at diskurs er integrert del av det sosiale og politiske landskapet.

Eksempelvis som utdannet arkeolog har man automatisk tilskrevet status gjennom institusjonelle faktorer så vel som den funksjonelle, en får en viss posisjon i relasjon til objektet (Svestad, 1995, p. 64)

En diskurs representerer et system som skaper en rekke utsagn og praksiser som gjennom etablerte institusjoner vil stå frem som virkelighetskonstituerende normale utsagn i henhold til hva som kan og ikke kan sies i en gitt tid (Neumann, 2021, p. 189; Olsen, 1991, p. 84).

Videre eksemplifisering hvor representasjoner av bergkunst ble formet eller forsøkt påvirket av sentrale figurer innenfor nazismen, som medlemmer av Ahnenerbe, kunne disse representasjonene fått stor innflytelse i diskursen. Dette skyldes både den politiske tyngden til slike aktører og den spesialiserte kunnskap de besatt om bergkunst, om dog noe forvrengt. Dermed ser vi en naturlig sammenheng mellom politiske og akademiske krefter som påvirket bergkunstdiskursen i denne perioden.

Slike materielle påvirkninger på diskursen kan knyttes til det Foucault refererer til som *arkivet*, en kontekstuell ramme eller et sett med begrensninger og formater som eksisterer utenfor selve teksten, men likevel påvirker måten diskursen konstrueres på. Arkivet inkluderer faktorer som er med på å sette rammene for hvordan diskurser utvikler seg og hvordan de tolkes av samfunnet (Neumann, 2021, pp. 80-82). Dette konseptet om arkivet understreker betydningen av de historiske og sosiale kontekstene som former forståelse og tolkning av bergkunst.

I denne forbindelse er det viktig å forstå hvordan representasjon og virkelighet knyttes direkte til diskursanalysens kjerne. Neumann fremmer ideen om at representasjoner er måten vi forstår ting og fenomener rundt oss (Neumann, 2021, p. 30), hvilket gir en dypere forståelse av hvordan ting blir formet gjennom hvordan informasjon blir gitt oss, eksempelvis gjennom språket. Det vil si at bergkunsten ikke kun er et objekt for estetisk vurdering eller arkeologisk

interesse, men også et middel for kommunikasjon, hvor vår oppfattelse av hva ristningene representerer stadig kan bli utfordret.

Gjennom en slik diskursanalytisk tilnærming blir det mulig å studere strukturene som former vår oppfatning av bergkunst, og avdekke hvordan disse representasjonene blir brukt eller misbrukt i ulike ideologiske sammenhenger. Dette inkluderer å utforske hvordan bergkunsten har blitt framstilt, samt hvordan representasjonene har påvirket både akademiske og offentlige diskurser rundt kulturarv og identitet.

Arkivet

Forståelsen av *arkivet* strekker seg utover den fysiske samlingen av dokumenter eller gjenstander. I konteksten av bergkunsthistorisk forskning, representerer arkivet de *ideologiske* og *politiske* rammebetingelsene som preget perioden. Arkivet symboliserer det brede landskapet av politiske doktriner, kulturelle normer og vitenskapelig praksis som påvirket hvordan bergkunst ble tolket, formidlet og anvendt.

Heinrich Himmler og Herman Wirths ambisjoner gjennom Ahnenerbes institusjonelle rolle i Nazi-Tyskland illustrerer hvordan arkivet fungerer som et dynamisk felt der kunnskap og makt samspiller. Gjennom sin virksomhet søkte de å forme forståelsen av bergkunst på måter som tjente nazistisk-ideologiske mål, hvilket tydeliggjør arkivets rolle som en arena for både kunnskapsproduksjon og ideologisk manipulasjon.

Arkivet inkluderer de metoder og tolkningsrammer som gjaldt innenfor bergkunsthistorisk forskning. Dette inkluderer ikke bare de fysiske grensene for hva som ble studert og dokumentert, men også de konseptuelle grensene for hvordan bergkunst kunne forstås og formidles.

Når man ser på forskningen på skandinavisk bergkunst, blir arkivets innflytelse ytterligere tydelig. Perioden var preget av et ønske om å systematisk katalogisere og forstå materiell kultur og bergkunst ut fra en vitenskapelig tilnærming, fri fra politisk og ideologisk last, som derimot ble veldig viktig hos Ahnenerbe. Det viser hvordan arkivet ikke bare er en samling materiell, men også en samling av praksiser, teorier og antagelser som styrer den institusjonelle tilnærmingen.

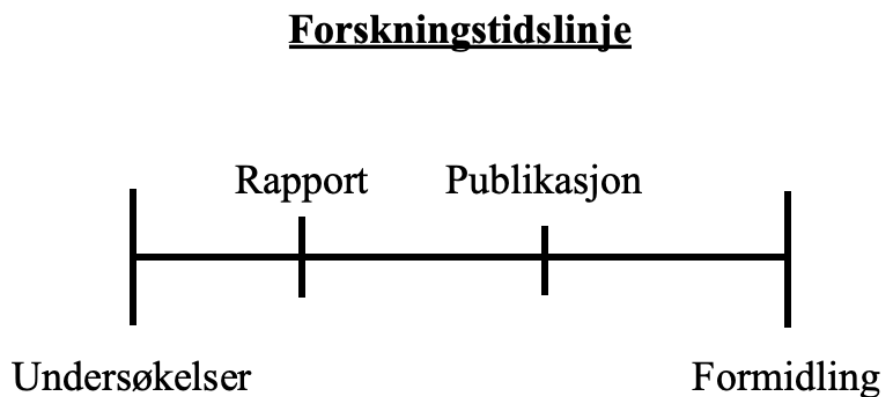
Når det kommer til Ahnenerbe er mye av deres arbeid borte, men fragmentene som finnes gir innsikt i hvordan nazistisk politikk og ideologi formet deres forskning på bergkunst. Stedvis

vil det vise seg nyttig å studere materielle levninger etter NS for å gi en tilnærmet kunnskapskilde.

Lagdeling i diskursen - forskningstidslinjen

En diskurs er lagdelt, reflekterende av både dens kumulative kunnskapsbase og evolusjonen av denne kunnskapen over tid. Forskningstidslinjen (*figur 2*) viser en tydelig differensiering mellom skandinavisk og tysk behandling av bergkunst. Hvordan de representerer ulike stadier i kunnskapsproduksjon og formidling av bergkunsten.

I den skandinaviske konteksten befinner man seg i begynnelsen av tidslinjen, fokusert på innsamling av data og produksjon av forskningsresultater. Denne deskriptive tilnærmingen står i kontrast til det nazistiske perspektivet. Hvor forskningen hadde utviklet seg til et *sluttprodukt* navnlig formidling. Den nazistiske formidlingen er preget av en bevisst anvendelse av bekræftelsesbias for å støtte ideologisk motiverte konklusjoner, slik som å bevise og begrunne den ariske rases tilstedeværelse.

Figur 2 Forskningstidslinje (fremstilt av Henriette Marielle N. Storbækken).

Laget av innhenting av kunnskap/informasjon er fundamentalt, med de skandinaviske rapportene som illustrerer en metodisk, nesten skjematisk, tilnærming for å utforske og dokumentere bergkunst.

På et annet nivå, formidling av informasjon, observeres en mer kalkulert bruk av forskning i på den nazistiske siden av bergkunstdiskursen, hvor *misbruk* av forskning i formidlingsøyemed blir tydelig. Dette viser hvordan kunnskap om bergkunst ble kanalisert inn i et større narrativ som tjente nazistenes ideologiske mål.

Neumann poengterer at det er essensielt for diskursanalytikerens å være kjent med de underliggende systemene som omgir emnet. Forståelsen av *kulturell kompetanse*, som Neumann refererer til, blir avgjørende når man analyserer bergkunstforskning fra tidlig 1900-tall (Neumann, 2021, p. 47). Dette krever en dekonstruksjon av diskursen for å isolere og undersøke hvert ledd, en prosess hvor man plukker fra hverandre de ulike lagene for å forstå hvordan de samhandler og bidrar til helheten.

Ved å anerkjenne både representasjonene og *re-representasjonene* i diskursen, som Neumann diskuterer (Neumann, 2021, p. 57), oppdager vi hvordan visse temaer og ideer omformes og gis ny mening over tid. Dette er spesielt relevant når man ser på hvordan nazistene forsøkte å rekonstruere bergkunstdiskursen til å passe inn i deres egne ideologiske rammer, ofte ved å omdefinere eksisterende kunnskap for å styrke narrativet om en arisk opprinnelse.

For å fullt ut forstå lagdelingen i diskursen om bergkunst, er det nødvendig å dykke dypere inn i hvordan disse ulike lagene av kunnskap og formidling har utviklet seg og påvirket hverandre. Gjennom diskursanalysen kan vi avdekke hvordan ideologiske, politiske og akademiske krefter har formet, forsøket på å omforme, og fortsatt former vår forståelse av bergkunst.

Representasjoner og «black box»

Representasjoner fungerer som et mellomledd mellom den fysiske verden og vår oppfattelse av den. Gjennom institusjonalisering vil representasjoner bli akseptert som en naturlig del av tema, representasjonene oppnår en tilstand av hegemoni – hvor de ikke lenger vil bli utfordret eller stilt spørsmål ved. Hegemoniet opprettholdes ved kontinuerlig representasjonsbekreftende arbeid, hvor utsagnene blir lagt frem som sannheter også omtalt som *black box* (Neumann, 2021, p. 190).

Representasjoner spiller en avgjørende rolle i diskursanalysen ved å fungere som broer mellom det konkrete og det konseptuelle, mellom virkelighet og tolkninger av den. Neumann dykker dypere inn i denne idéen ved å introdusere konseptet med *re-representasjoner*, som inviterer til en refleksjon over hvordan temaer og objekter blir fremstilt på nytt (Neumann, 2021, p. 57).

Dette perspektivet er spesielt relevant i bergkunstdiskursen, hvor forskjellige tolkninger kan avsløre underliggende kulturelle, sosiale, og politiske dynamikker. Ved å anerkjenne bergkunstforskning ikke bare som forskning av fysiske objekter, men også som representasjoner, blir det mulig å utforske flere lag av mening som forskningen bærer med seg. Gjennom dette ser en hvordan de ble brukt blant annet konstruksjonen av identitet og historie, og hvordan fungerer de innad i større sosiale og politiske praksiser, videre ser en at representasjoner fungerer som virkeligheter (Neumann, 2021, p. 57).

Denne tilnærmingen leder oss til konseptet om *black box*; et begrep lånt fra vitenskaps- og teknologistudiene som refererer til hvordan komplekse systemer og deres funksjon ofte blir tatt for gitt eller forblir usynlige for sluttbrukeren, enkelt og greit ting en ikke stiller spørsmål ved (Latour, 1987, p. 3).

I bergkunstdiskursen kan svart boks anvendes for å beskrive hvordan visse representasjoner i bergkunstforskning har blitt standardiserte og ubestridte innen academia, til tross for at de inneholder innebygde antagelser og verdivalg. Ved å *åpne* en svart boks, kan vi utfordre de aksepterte narrativene og utforske de ulike kreftene som har formet vår forståelse av bergkunst gjennom tiden.

I litteraturen kan dette fremgå eksempelvis gjennom bruk av ord som *kultur* og *rase* som kan ha divergerende betydning basert på hvordan, hvor, og i hvilken sammenheng ordene blir bruk. Et annet eksempel *nasjonalisme* som etter andre verdenskrig fikk en radikal endring i betydning tross ingen endring i selve ordet. Ordet og sammenhengen ble re-presentert i sammenheng med nazisme og hvit-overherredømme, og fikk en annen betydning for resten av verden. Ikke lenger var betydningen *kun* å sette pris på landet sitt og historien, men til en ekstrem grad uten rom for noe utenforstående.

Ord og fraser i diskursen - diskursive formasjoner

Ved starten av denne oppgaven hadde jeg satt som betingelse å se etter diskursive utsagn om *rase, et folk, kulturgrupper, arier/arisk, germaner/germansk*, osv., med en forutinntatt oppfatning om at disse opptrer med negativ konnotasjon. Da det har vist seg at min forutinntatthet har vært en feilaktig antakelse, i alle fall i relasjon til de empiriske valg jeg har

tatt. Ergo har jeg forsøkt å fremstille *mangelen* på denne typen referanser og beskrivelser i empirikapittelet, som har påvirkning på sitatene jeg har trukket frem.

Språket spiller en kritisk rolle i hvordan diskurser formes og forstås. Neumanns forståelse av diskursanalyse legger vekt på viktigheten av å være oppmerksom på hvordan spesifikke ord og fraser bidrar til å forme forståelsen av et emne (Neumann, 2021, p. 76). I studiet av bergkunst er begreper som *raserenhet*, *nasjonal identitet*, og *kulturell arv* lastet med betydelige konnotasjoner som reflekterer både historiske og moderne ideologiske strømninger.

For eksempel ble begrepene *arisk*, *germansk* og *nordisk* hyppig brukt i nazistisk diskurs for å konstruere en forståelse av fortiden som ga tyngde til raseteorier og politisk agenda. Disse begrepene, sammen med *raserenhet* og ideer om *kulturell overlegenhet*, fungerte som sentrale elementer i nazistenes forsøk på å legitimere deres politikk og undertrykkelse av andre folkegrupper.

I et leksikon fra 1939 kan en slå opp på begrepet *rasehygiene*: «*moderne vitenskap som grunner seg på arvelighetslæren; forsøker bl. A. Å finne fram til praktiske regler for hvordan de arvelige verdifulle egenskaper og anlegg best skal tas vare på og framelskes og på den annen side hva en skal gjøre for å hindre at mindre verdifulle arveanlegg skal oppstå og forplantes. R. Og dens praktiske utforming og arbeidsmetoder er sterk omstridt. (Sterilisering, forbud mot raseblanding: arier og jøder.)*» (Cappelens Leksikon, 1939, p. 1366).

Samtidig kan analyse av ord som *arisk* og *nordisk* i moderne academia avsløre hvordan disse ideene har blitt omarbeidet eller avvist i lys av etterkrigstidens refleksjoner over nasjonalisme og identitet. Ved å undersøke hvordan spesifikke ord og fraser blir brukt, og *misbrukt*, innenfor bergkunstdiskursen, kan en avdekke de underliggende verdisystemene og maktstrukturene som påvirker hvordan bergkunsten blir tolket og verdsatt.

En forfattergjenganger som blir nevnt både i skandinavisk bergkunstforskning og nazistsympatisk forskning er den romerske historiker Tacitus, født ca. 55/56 AD, død ca. 120 AD (*Tacitus' Germania*, 2023, p. 42; Thorsen, 2022). Et av Tacitus mest kjente verk er *De origine et situ Germanorum* – Om germanernes opprinnelse og landområder –, eller *Germania* (*Tacitus' Germania*, 2023, p. 9), en geografisk så vel som etnografisk beskrivelse av det germanske landskap og dets folk. Innledningsvis i denne utgaven av *Germania* skriver oversetteren Claus Krag følgende «*Uheldige konsekvenser [...] skyldes riktignok ikke Tacitus'*

verk i seg selv, men den bruk andre har villet gjøre av det i langt senere tider; dette viste seg særlig tydelig i Tyskland på 1800- og 1900-tallet.» (Tacitus' Germania, 2023, p. 10).

Som en kan lese i boken *De Motvillige Germanerne* (Holm & Kvamme, 2013) kommer det tydelig frem at det var viktig for nazistene å forsøke å indoktrinere disse «[...] *velproporsjonerte og vakre mennesker [...]*» (Holm & Kvamme, 2013, p. 114) som den norske ungdom ble beskrevet ved en visitt av Karl Astel, rektoren ved Jena Universitet i Tyskland, til Oslo. Studentene ved fangeleirene skulle lære alt om raselære, Tysk/germansk forhistorie og nasjonalsosialistisk ideologi (Holm & Kvamme, 2013, pp. 113-122, 407). Ved universitetet Jena viste det seg at 12 av 14 professorer var valgt inn etter Hitler kom til makten i 1933 (Holm & Kvamme, 2013, p. 115).

Når det kommer til *hva* diskursive formasjoner er forklarer Svestad det slik «*Diskursive formasjoner er regelbundne felt som femner om bestemte objekt og problem innafor den djupe kunnskapen*» (Svestad, 1995, p. 57). Altså er det snakk om samlingen av utsagn rundt et bestemt tema innad en gitt tid er en diskursiv formasjon, eksempelvis når arkeologiske utsagn blir blandet med ikke-arkeologiske utsagn, i relasjon til denne oppgaven *politiske utsagn* (Olsen, 1991, p. 66). En forsker vil i stor grad alltid være påvirket av sin samtid når det kommer til forutsetningene for hvordan et materiale blir tolket (Olsen, 1991, p. 67).

Sagt på en annen måte er diskursive formasjoner et annet begrep for et kunnskapsområde (Olsen, 1991, p. 67), samlingen av utsagn og begrep som brukes innenfor et visst tema. Tilsvarende som Svestad skriver «*Kunnskap følger alltid av bevisste sosiale, ideologiske og vitenskapelige endringer, oftast med årsak i individuelle prestasjoner*» (Svestad, 1995, p. 53).

I relasjon til denne oppgaven vil slike diskursive formasjoner innebære hvordan helleristninger beskrives gjennom metodologisk og teknisk analyse, kulturell kontekstualisering, tolkning og teori knyttet til symbolikk, terminologi og nomenklatur. Gjennom empirien viser det seg at disse emnene fremstår som standard, ergo er det ingen som argumenterer for en ny metode for undersøkelse og fremstilling av helleristninger, forskerne skriver seg til kollegers tolkning av tilsvarende helleristninger, samt tilsvarende symboltolkning, i tillegg til terminologi for beskrivelse av eksempelvis grupper. Empirien vil også vise til stedvis uenighet mellom forskerne og dermed et forsøk på å utfordre den etablerte diskursen og føre den videre med ny aksept.

Forskningshistorie

Herunder vil jeg legge frem tidligere forskning på samme eller tilsvarende felt som tema for denne oppgaven. Mye forskning er gjort på nazisme og bergkunst, men langt mindre er gjort hvor temaene møtes. Ved å legge frem tidligere forskning søker jeg å plassere min oppgave for å dekke litt av det hull som eksisterer innen dette forskningsfeltet.

Heather Pringle Himmlers Herrefolk

Pringle sitt bidrag *Himmlers Herrefolk – Jakten på den ariske rases opprinnelse* er blant et fåtall tekster som tar for seg Ahnenerbe i nevneverdig grad. Pringle fokuserer ikke i like stor grad på selve den skandinaviske bergkunsten, men forteller godt oppsummerende hva Ahnenerbe tok seg til og hvordan de arbeidet. Dette sammen med annen informasjon om Ahnenerbes foreliggende gir et så godt bilde som mulig som kan danne et utgangspunkt for hensikten til denne oppgaven. Pringle nevner også problematikk, tilsvarende min, rundt tekster som er skrevet av medlemmer av Ahnenerbe, hvor de er vanskelig å finne da de i stor grad er destruert/forsvunnet. Jeg vil anvende Pringles bok flere steder gjennom oppgaven.

Interaktionen mellan en SS-organisation och ett svenskt ämbetsverk

Blant de tekstene jeg har klart å oppdrive er en svensk masteroppgave som tar for seg korrespondanse mellom Herman Wirth og den svenske riksantikvaren Sigurd Curman i 1935, (Sandén, 2008, p. 17).

Forfatteren av denne oppgaven tar for seg samme problematikk som jeg også har støtt på under denne oppgaven, nemlig mangel på vitenskapelige tekster av, og rundt temaet Ahnenerbe. Men gjør flittig arbeid ved analyse av brevtvekslingen mellom Wirth og Curman som gir en god forståelse av hvordan Wirth kommuniserte med de han ønsket innflytelse hos, så vel som hvordan datidens forskere var skeptiske til den tyske strategi og hvordan kunnskapen skulle anvendes. Jeg vil referere til Sandén sin masteroppgave nærmere i kapitlet rundt Herman Wirth og Ahnenerbes besøk i Sverige og Norge.

Dokumentation av hällristningar i tre dimensioner

I en svensk rapport fra 2022 blir tema dokumentasjon av helleristninger siden 1800-tallet tatt opp, forholdsvis med fokus på Bohuslän, Østfold og Vestlandet (Zedig & Lødøen, 2022, p. 6). Rapportens mål er å kartlegge de forskjellige metoder som er benyttet for å dokumentere helleristninger i et 3D-format, ergo ikke nødvendigvis forskning gjort på bergkunsten, men dokumentasjonsmetoder. I rapportens siste tredel kan man lese om Hermann Wirth og Ahnenerbes ekspedisjon til Bohuslän.

Som Zedig og Lødøen skriver var Ahnenerbes formål å bruke arkeologi og historie til å forfalske tema og hendelser for å bevise at germanerne og det ariske folk var overlegne (Zedig & Lødøen, 2022, p. 87). Videre forklares det i rapporten hvordan gipsavstøpningene ble laget, hvilket var en omstendelig prosess med mange trinn, før et *negativ* ble produsert.

I 1994 dro Jan Magnusson, geolog, til Felsbildermuseum i Pyhrn i Østerrike, hvor om lag 30 gipsavstøpninger fra Bohuslän, som Wirth produserte, var oppbevart. Disse var av god kvalitet og kunne brukes som referanser til hvor godt bevart helleristningene er, i etterkant av 1930-tallet (Zedig & Lødøen, 2022, p. 89).

Arkeologi og politikk. En arkeo-politisk analyse av faghistoria i tida 1900-1960

I denne magistergradsavhandlingen tar Lise Nordenborg Myhre for seg i store trekk den påvirkning arkeologi har hatt på politikk og visa versa i tidsrommet 1900-1960-tallet. Av spesiell relevans og interesse er kapittel 5. Arkeologi og nazisme. Ellers vil jeg bruke Myhre sin avhandling stedvis gjennom hele oppgaven da hennes bok er gjennomgående viktig ved flere punkt.

«Arkeologisk forskning og formidling bidro til en vitenskapelig legitimering av politiske spørsmål på ulike måter og nivåer i NS' politiske beslutningsprosess, med arkeologer og ikke-arkeologer som aktører og bidragsyttere. [...] Overgangen fra vitenskap til politikk skjer ved at arkeologien forlater sine vitenskapelige rammebetingelser og blir en del av et politisk program med praktiske siktemål» (Myhre, 1994, p. 96).

Ahnenerbe skulle *«dominere Det tredje rikets kulturpolitikk»* gjennom å studere den germanske forhistorie sine mange fasetter; *«forhistorie, historie, etnologi, raselære, rettslære,*

slektskunnskap og mønsterlære» (Myhre, 1994, p. 100). Med andre ord; Ahnenerbe skulle ha et kunnskapsmonopol.

«*En viktig målsetting for Ahnenerbe var å overta større arkeologiske prosjekter og utgravinger for sjøl å kunne detaljstyre forskninga i samsvar med nazistenes egen ideologi»* (Myhre, 1994, p. 101), en kan lese at Ahnenerbe jobbet hardt for å kunne ta styringen og kunne lede diskursen i den retning de ønsket.

Ahnenerbe hadde også blant sine oppgaver å opprettholde god kontakt og relasjon til norske forskere, noe som ikke gikk etter planen og umulig kan ha fungert godt etter Brøgger og universitetsrektor Didrik Arup Seip ble arrestert høsten 1941. Det var Brøggers ulydighet ved å nekte NS Snartemosverdet som var overveiende grunn til fengslingen (Myhre, 1994, p. 105).

Ahnenerbe brukte arkeologi som en støttepillar for å legitimere politiske handlinger som ble utført, de prydet seg med et sannhetsideal støttet i sannhetbærere som vitenskap og arkeologi hadde tyngde i å være (Myhre, 1994, p. 106).

Ved bruk av fortiden som propaganda, skulle de appellere til massene, de *anti-intellektuelle*, som ikke stilte spørsmål ved alt. Propaganda fungerte som emosjonell manipulasjon ved å bruke emosjonelt ladede ord, og kraftig visuelle uttrykk (Myhre, 1994, p. 107).

Symbolet *solkorset* er etter alt å bedømme et av de viktigste symbolene brukt i NS' propagandaføring. Myhre nevner også den runeinspirerte skriften som forekommer ofte i NS' propaganda (Myhre, 1994, pp. 108-109). Tross NS' bruk av arkeologisk materiell i sin propagandaføring betyr det ikke automatisk at arkeologi i den forstand underbygger NS' ideologi, men de arkeologiske symbol blir gitt nytt meningsinnhold gjennom NS' bruk. (Myhre, 1994, p. 110).

Empiri

I dette kapitlet vil jeg legge frem den empiriske grunnmuren, for så avslutningsvis å gjøre en diskursanalyse av stoffet. Som nevnt avslutningsvis i teori- og metodekapitlet ønsker jeg med sitatene under Skandinavisk bergkunstforskning å vise til *mangelen* av de kriterier jeg hadde satt meg fôre å lete etter, men likevel gi et blikk i hvordan bergkunstforskning ble presentert. Som en kontrast trekker jeg frem under Solkorset sitat jeg mener skiller seg ut fra generell bergkunstforskning og er mer i tråd med de forutsetningene jeg hadde fra begynnelsen. Videre kommenterer jeg på mangelen av nazistisk-relaterte bergkunsttekster.

Skandinavisk bergkunstforskning

Helleristninger paa Bardal i Beitstanden – K. Lossius 1896

Lossius beskriver helleristningenes lokalitet, vegetasjon og topografi. Han skriver om de forskjellige verktøy som kan ha blitt brukt til ristningene, motiv samt deres forvitningsgrad. Eksempelvis «*Hvad de paa skibsfigurerene anbragt streger angaar, forekommer det mig, at disse ikke kan betyde mennesker, men derimod enten skibets spanter eller andre der anbragte tind, f ex. «kjeiper» for aarene. Da der er anbragt to menneskefigurer paa et af skibene, synes det ikke rimeligt, at de mange streger skulde bety mennesker*» (Sognnes, 2007, p. 26).

Helleristningsfunnet Lossius skriver om er en stor samling figurer som skip av anselig størrelse, 4,3 m. på det største, menneskefigurer, over 50 dyrefigurer og sirkulære symboler (Sognnes, 2007, pp. 25-26).

Arkæologiske undersøgelser 1900 – R. Ziegler

Ziegler beskriver innledningsvis hvor i landet og terrenget en samling ristninger av dyrefigurer er å finne «*Ca. 300 m. østenfor yttre Bogges huse er der i fjeldfladen indridset en gruppe dyrefigurer, der længe har været paaagtet af dtrandens beboere, og som visstnok kun gaardenes isolerede beliggenhed har hindret en mere udstrakt agtpaaivenhed paa*» (Sognnes, 2007, p. 31). Videre beskriver Ziegler ristningens *hovedfigur*, en elg, hvor tykt og dypt den er

risset, samt at bergflaten er spesielt hard. Deretter forsøker Ziegler å argumentere for hva ristningene kan stå for/betyr hvilket han ikke kan si noe sikkert om (Sognnes, 2007, p. 33).

Den arktiske steinalder i Norge – Brøgger 1909

Brøgger starter boken med å si seg enig i bruken av begrepet *arktisk steinalder* «Jeg har ikke funnet det nødvendig at søke ændret betegnelsen den **arktiske** steinalder, væsentlig av den grund at vi alle vét hvad det navn indebærer, og dernæst også av hensyn til at dette godt indarbeidete navn knytter sig til banebrytende arbeider i nordisk arkeologi» (Brøgger, 1909, p. VI).

Brøgger er tydelig skeptisk til Andreas M. Hansens definisjon av den arktiske gruppe, samt hans utsagn i boken *Landnám*, som ikke skal ha blitt akseptert av samtidens arkeologer som frem til Brøggers bok hadde tilegnet den arktiske steinalder til «*lapperne*» (Brøgger, 1909, p. 2). «Det synes at være uimotsigelig at det vi nu kalder den arktiske (eller arktisk-baltiske) steinalder, virkelig repræsenterer en egen steinalderskultur. [...] Den viser os en bopladskultur (jægere og fiskere), mens de sydiskandinaviske landskap viser en fastboende befolknings forholdsvis høit udviklete kultur, væsentlig ved de store stengraver» (Brøgger, 1909, p. 8).

«Når derfor den arktiske befolkning valgte kysten og ikke det indre, så må dette forklares således, at deres kulturstandpunkt svarte nærmest til et fisker- og jægerfolks levevis. Akerbruket har de enten ikke kjendt, eller det har ikke passet for deres kulturnivå. Heri må vi se et av de bedste beviser på den dype kulturforskjel der var mellem sydiskandinavisk og arktisk steinalder. Den ene rummet en fastboende, akerdyrkende befolkning, den anden en jæger-fiskerbefolkning, omstreifende og med et sådant folks primitive sans for naturalistisk «kunst».» (Brøgger, 1909, p. 129). Brøgger legger frem her ganske bastante påstander som samtidige arkeologer var enig i, nemlig kulturforskjellene, med høyere/lavere kultur.

«Imidlertid synes det berettiget at peke på at den arktiske steinalder både i Rusland, Finland og Norge og Sverige delvis har været knyttet til renen» (Brøgger, 1909, p. 161).

«Fra arkeologisk standpunkt vet vi like litet om hvorvidt det var indogermaner som bar den sydiskandinaviske steinalder. [...] A.M. Hansen opstillet hypotesen om en anarisk urbefolkning, der imidlertid også skulde ha båret den dansk-svenske kjøkkenmøddingkultur og den norske antropologiske, sproglige og arkeologiske kombinationer, vil der delvis bli tale nedenfor. [...]

Den viktigste hypotese er imidlertid lappe-teorien, som O. Rygh og O. Montelius fremsatte i 1874, og som Montelius fastholder til nyeste tid [...]. I min kortfattede behandling av den arktiske steinalder (1906) mente jeg også at kunne opretholde hypotesen om den lappiske befolkning.» (Brøgger, 1909, p. 163) videre diskuterer Brøgger om i hvilket tidsrom lappene kom til Skandinaviens, og om indogermaneren kom først.

«Endelig må det arkeologiske bevismateriale tillægges vekt. Det vides ikke, at lapperne nogensinde har havt en så utstrakt keramisk industri som den der møter os i den arktisk-baltiske bopladsrække, heller ikke at lapperne har ridset sådanne figurfremstillinger på fjeldsider som de helleristninger vi gjennomgik fra det arktiske område. Endelig vides det ikke at lapperne har havt en så forholdsvis høitstående steindustri som skifer-spidsene, knivene og øxerne viser os. Det synes på forhånd urimelig at anta at lapperne, hvis kultur er bundet til den halvtømmete ren, har havt tid og anledning til at utvikle sådan keramik og steindustri som den vi i dette arbeide behandler. Det falder derfor vanskelig at tro at den bopladsrække vi har gjennomgått, skulde kunne henføres til lapper. Også ved at betrakte det finske og russiske materiale vil denne opfatning støttes» (Brøgger, 1909, p. 165).

Brøgger viser nok en gang til sin uenighet i A. M. Hansens mening rundt de Nordenfjelske helleristninger med dens dyrefigurer som måtte være en annen enn den sør-skandinaviske med sine menneskefigurer, skip, vogner og trær. Hansen, ifølge Brøgger, skal ha regnet den Nordenfjelske helleristningsgruppe til den arktiske gruppe tilhørende bronsealderen. Brøgger derimot mente at Hansens arktiske gruppe måtte høre til steinalderen og mer spesifikt den arktiske steinalder, mens den sørskandinaviske derimot måtte tilhøre bronsealder. (Brøgger, 1909, pp. 105 - 106).

Avslutningsvis nevner Brøgger tekster som har kommet ut mens han jobbet med boken. Eksempelvis trekker han frem Gustav Kossina sin avhandling «*Urfinnen und Nordindogermaneren*» som ble utgitt i 1909, hvor Kossinas spørsmål rundt det arktiske er tilnærmet Andreas M. Hansens teorier. (Brøgger, 1909, p. 238)

Norsk historisk videnskap i femti år : 1869-1919 – Den Norske Historiske Forening

«Nicolaysens betydning for den norske kunst- og kulturhistoriske forskning er da væsentlig den, at han har utført en imponerende række forarbeider, som i høi grad er kommet den efterfølgende tids videnskapsmænd tilgode.» (Den Norske Historiske Forening, 1920, p. 209).

I bokens kapittel om *kunst- og kulturforskning* fortelles det at ved årsskiftet 1900 var det et stort skift i fokus og interesser, hvilket var til dels grunnet i at det trådte inn nye, unge forskere (Den Norske Historiske Forening, 1920, p. 215).

Denne tiden var preget av norske folke- og kunstmuseer landet rundt, men særlig Sør-, Øst-, og Vest-Norge med fokus på den noe nærmere kulturhistorien i ettertid av middelalderen som tidligere kulturvitere/arkeologer bare var forfall av kultur viss studier av vikingtid og middelalder var i høyet (Den Norske Historiske Forening, 1920, pp. 217 - 218).

Det norske folk i oldtiden – Brøgger 1925

I denne boken tar Brøgger for seg i korte trekk det norske folks historie, blant kapitlene er det er kapittel dedikert til *Stenalderens og bronsealderens kultur*. Avslutningsvis i dette kapitlet går han inn på helleristningene, deres funnlokasjoner, deres massive forekomst, så vel som at deres betydning «*må være hellige steder*» (Brøgger, 1925, p. 132). Brøgger skriver videre på samme side at de mange skipsbilder etter all sannsynlighet skriver seg til en solkultus, men han ønsker ikke å gå videre inn på tema, da det i stor grad fører med seg gjetting heller enn fakta.

«*Det er en forvirring i tenkningen når arkeologien har latt sig forlede til å drøfte og bevise eller motbevise læren om to raser, kortskaller og langskaller, nesten som om hjerneskallene var pilspisser eller økser. Vi møter her ganske visst en av de uutryddeligste ideer, som er grepet av en populær trang til forenkling av problemene, at vårt folk er sammensatt av to hovedelementer, et eldre kortskallet, som bar en veidekultur og et yngre, langskallet, som innførte februk og jorddyrking. Tankens urimelighet ufortalt må det nu engang sies at arkeologien hverken har midler eller evne til å befatte sig med rasespørsmål i det hele. Videre må det sies, at arkeologien kan klarlegge stoff som gjør sannsynlig innsig av mange slag, små og større og til mange tider, og som tvinger selve spørsmålet om **innvandringenes** idé over på et annet plan.*» (Brøgger, 1925, p. 15). Nok en gang sørger Brøgger for at hans ståsted og synspunkt til samtidige tekster innhold er klart for leseren.

Norges forhistorie : problemer og resultater i norsk arkæologi – Shetelig 1925

Håkon Shetelig skriver at Norges helleristninger og malerier er blant det mest fremtredende ved den arktiske steinalderen, tross at i Norge var det kun dokumentert «16 helleristninger og 4 malerier» (Shetelig, 1925, p. 37). I fotnoten på samme side tilegner Shetelig oppdagelsen av og undersøkelsene på de forskjellige helleristningene til den svenske arkeologen Gustaf Hallström.

Videre beskriver Shetelig hvordan de forskjellige ristningene er produsert i bergflaten med varierende teknikk tilsvarende bronsealderens ristninger, samt deres stil og størrelse «*særlig kjendt blandt de norske stenaldersristninger er en række billeder av dyr i fortræffelig naturalistisk fremstilling og tegnet i naturlig størrelse eller endog over naturlig størrelse. Det klassiske eksempelet som ofte er omtalt, er en renokse ved Bøla i Stod, Nordtrøndelag; figuren er 1.80 m. Lang, 1.36 m. høi, og linjene er meget kraftige, omkring 2 cm. Brede og op til 1 cm. dype der hvor de er mindst forvitret*» (Shetelig, 1925, p. 38). Videre beskrives resten av lokasjonene, motiv, størrelse og stil.

En nyopdaget Helleristning på Rødøy, Tjøtta prestegjeld, Helgeland – Petersen 1930

I denne korte avhandlingen rundt nye helleristninger på Rødøy skriver arkeolog Theodor Petersen enkelt om hvordan Vitenskapsselskapet fikk nyss om uoppdagede helleristninger på øyen. Petersen skriver at det allerede er registrert bronsealderristninger der, og at disse er de eneste av denne sort som finnes i Nord-Norge (Petersen, 1930, p. 116).

Videre beskriver Petersen hvor stor flate av samme berg de nyoppdagede ristningene okkuperer, teorien om hvilken hugge/ristningsteknikk som er brukt (Petersen, 1930, p. 117). Deretter beskriver han de former og motiv han oppfatter samtidig som han konkluderer med at denne helleristningsplassen uten tvil må være fra «flint-skiferkulturens tid, og den slutning frembyr sig av sig selv, at der må være en intim forbindelse mellem ristningene og denne boplass» tilhørende noe eldre enn bronsealder basert på strandlinjehøyder (Petersen, 1930, pp. 118 - 119)

Instituttet for sammenlignende kulturforskning: beretning om dets virksomhet inntil sommeren 1931

Boken tar for seg de aktiviteter instituttet har bedrevet fra starten i 1917 frem til 1931, som nevnt tidligere var denne perioden sterkt påvirket av krigen og med et ønske om å bygge opp nasjonalfølelsen, så vel som å være et fristed for forskning i Norden, i tillegg til å kunne formidle de kulturverdier og kulturarbeid det nordiske folk holdt (Stang, 1931, pp. 9 - 11). Blant disse er et kapittel om *den arktiske kultur*, innledningsvis skriver Stang at impulser som er kommet sørfra får en ny eiendommelighet når de kommer til Arktis grunnet naturmiljø og de forutsetninger den nordlige breddegrad bringer (Stang, 1931, p. 54).

«Den arktiske livsform har visstnok sine røtter i vidt adskilte kulturer, den japanske, kinesiske, den eldre tyrkiske, den slaviske og den germanske, men er til tross derfor i sitt vesen så oversiktlig at dens biologi – om dette uttrykk er tillatt – i det minste i nogen utstrekning vil kunne utredes.» (Stang, 1931, p. 56). Videre tar Stang for seg det samiske folk med termen *lapper*, hvor han sammenlikner deres språk og materiell kultur og riter. Språkmessig hører *lappene* til det finsk-ugriske språk, men at skjelettmessig, jamfør Hansens kortskalle og langskalle-teori, ikke er sammenliknbart med finsk-ugrisk folk. Stang forklarer også at selv med store rase- og språklige variasjoner mellom arktisk folk i Europa og Asia finnes det også likheter når det kommer til materiell kultur, dette kommer sannsynligvis av at folkene har måtte ty til samme former for næring og liv, dvs. jakt og fiske, så vel som reinsdyrdrift (Stang, 1931, p. 57).

*«I nyere tid har forskningen henvendt oppmerksomheten på **de primitive folks** rettsedvaner. Som sorenskriver Solem først har påvist, har de norske lapper i mange forhold en rettsopfatning som ikke stemmer med den almindelige norske.»* (Stang, 1931, p. 64). Stang differensierer også mellom hva som er «ekte lappisk» og hva som er «eldre norsk», så vel som at lappene innvandret til Skandinavia (Stang, 1931, pp. 62, 64).

Basert på diverse funn som ble gjort i Finnmark av konservator Nummedal som kunne vise til eldre steinalderboplasser (Stang, 1931, p. 76) måtte det norske folks bosetningshistorie skrives om. *«[...] synes det å være blitt stadig usikrere, om Frankrike og Vestauropa virkelig er det centralland hvorfra folk og kulturfaser har brett sig ved stadig gjentatte utstrålinger. Det har tvert imot hevet sig røster for at Mellemeuropa har mottatt folketilskudd og kulturimpulser fra nord og øst [...].»* (Stang, 1931, pp. 82-83).

Arktiske helleristninger i Nord-Norge – Gjessing 1932

Innledningsvis gjengir Gjessing et sitat fra Alexander L. Kielland hvor kunstneren med skråblikk ser på helleristninger som en komisk fremstilling til lattermild underholdning til ristningens samtidige folk «*Og jeg tænker en stormende latter har i aarhundrer rullet ut over Eirisfjorden over dette tykke dyr, som ligger paa ryggen med benene i veiret*» (Gjessing, 1932, p. 7). Målet for boken skriver Gjessing er en publikasjon av de Nordnorske og arktiske ristningene, igangsatt av Brøgger, i samspill med Instituttet for sammenlignende Kulturforskning (ISK) som ønsket forskning på det arktiske folkeslags kultur. Gjessing fikk da i oppdrag å gjøre en «*systematisk undersøkelse av samtlige nord-norske ristninger som ligger under Tromsø museums distrikt*» (Gjessing, 1932, p. 8).

Videre beskriver Gjessing de forskjellige ristningenes lokalitet, utseende, nærliggende natur/topografi, hvorvidt det er begått hærverk i form av nyere tids ristninger, hvordan skille disse ut fra de *ordentlige* ristningene, bevaringsgrad, hvor mange ristninger på hver lokalitet, motiv, osv... Han forklarer godt og nøye, om enn noe omstendelig, eksempelvis: «*Gruppe I. Om beskrivelsen av stedet er det fullt tilstrekkelig å hen vise til Hallströms utmerkete undersøkelse. Den nivellertes til omkring 30 meter over havet, omtrent samme nivå som den nærliggende Forselvristing. Dessverre ser ristningen ut til snart å gå sin undergang i møte. Den er hugget i løs, fylittisk glimmerskifer, – så løs at en på sine steder kan plukke stykke for stykke av med fingrene. [...] Elgen (pl. XVII, nr. 1, pl. CVIII) er nå temmelig utydelig, særlig gjelder dette øvre halslinje som til dels er nesten usynlig. Når min kalkering avviker en del fra Hallströms tror jeg nok at mine i divergerende tilfelle er godt hjemlet, idet jeg hadde anledning til å studere ristningen i all slags belysning, samtidig som jeg hele tiden hadde Hallströms publikasjon foran mig.*» (Gjessing, 1932, p. 29).

Gjessing beskriver to typer teknikk ristningene faller inn under; Slipte og huggede. «*De slipte ristningene må sies å være, stort sett, temmelig ensartete også i stilistisk henseende, – og det er dessuten ganske eiendommelig at de ligger samlet, idet det gjelder de fire sydligste ristningene [...]. [...] På grunn av forvitringen la de hugne ristningene sig oftest vanskelig bestemme helt distinkt med hensyn til den tekniske siden. R. Ziegler mente således at linjene på Boggersitningen var «fremkommet ved gnigning med en haardere stenart..»; mens P. Olsson om den svenske Landverk-ristningen mente at de var «inkackade och möjligen äfen ingnidna» i berget. Av og til kan en imidlertid være så heldig at teknikken kan studeres helt sikkert.*» (Gjessing, 1932, pp. 35,36).

I tredje kapittel kommenterer Gjessing på Hansen (1904) sine skildringer, av veideristninger etter *arisk* kronologi, ikke kunne høre til bronsealderen. Brøgger mente å kunne bevise at veideristningene hørte til yngre steinalder, den *arktiske steinalder*, tilsvarende skal Gustaf Hallström også ha presisert at ristningene ikke hørte til de senere metall-periodene (Gjessing, 1932, p. 44).

Videre legger Gjessing frem sine samtidige kollegers tanker frem og tilbake i henhold til dateringer av de forskjellige helleristningskulturene, hvorvidt de hører til samtidige, men forskjellige folk, eller om det er snakk om tidsforskjellige aspekt til forskjellene i ristningskulturen. Det kan virke som Brøgger, Hallström, Petersen og Shetelig hverken blir helt enige seg selv eller andre hva kronologien gjelder, samt dateringen og folkeslaget ristningene hører til.

Gjessing trekker frem etnologiske aspekter som kan være med på å definere de forskjellige ristningenes tilhørighet i tid og folk gjennom de magiske aspekter, henholdsvis jaktmagien (Gjessing, 1932, p. 56).

Østnorske Ristninger og Malinger av den Arktiske Gruppe – Engelstad 1934

I forordet til boken er Herbert Kühn, professor i Köln, blant de som får utnevnt takk, han var tidligere medlem av Das Ahnenerbe, men ble ærekrenket grunnet sitt jødiske opphav og som *halvjøde*. Kühn var student under Kossina og de to hadde mye kontakt helt til Kossinas død i 1931 (Schöbel, 2013, pp. 59-64).

Boken handler om avdekking av helleristningsområde tilhørende den «*arktiske gruppe*» (Engelstad, 1934, p. 9). Innledningsvis skriver Engelstad at boken er ment å fungere som en materialpresentasjon, hvor hans tanker rundt et slikt verk er at det er evigvarende, kontra tanker, teorier, resonnement og tolkninger som må sees på som utgangspunkt for diskusjon heller enn konkrete fakta (Engelstad, 1934, pp. 9-10). Engelstad skriver også at han ved undersøkelse av helleristningene vil gå inn uten å ha lest hva tidligere arkeologer, forskere, eller kolleger har skrevet, da han vil studere dem så nøytralt som mulig, og først etterpå kan han sammenlikne sine teorier med andres (Engelstad, 1934, p. 13).

Videre forklarer Engelstad at boken vil dreie mot et kunsthistorisk aspekt da han ser på helleristninger som ikke bare arkeologisk kuriosa men også kunsthistorisk viktig, og at

etnografisk og forhistorisk kunst føyer seg til en gren under den generelle kunsthistorien (Engelstad, 1934, p. 10).

Engelstad nevner kort at man ikke burde strekke lange linjer for å sammenlikne og lære seg selv å kjenne, gjennom eksempelet paleolittisk kunst i Mellom-Europa har i tide og u-tide blitt forsøkt sammenliknet med de norske ristninger uten hell; «*Huleboerne i Mellemeuropa, veidefolket i Skandinavien og vår egen tids primitive folk levet nemlig alle stort sett under de samme forhold*» (Engelstad, 1934, p. 12). I den forstand at de tilsynelatende forskjellige folk levde i samhold med naturen, de levde av det naturen hadde å gi, men også sammen med den i nærhet, hvilket gjenspeiles i hellerkunsten uanfektet av tid.

I mai 1930 dro Engelstad ut på befaringsreise av mulige helleristninger som var kommet frem i Drammen i etterkant av kraftig regnskyll og videre skred, han kunne konstatere at de her stod ovenfor helleristning av «den arktiske type» (Engelstad, 1934, p. 35).

Engelstad er sann mot sitt ord, alle beskrivelser av de mange figurer han undersøkte er teksten noe ala det som følger:

«*Fig. No. 15. Se pl. XVII, XX, XLVII og LII.*

Figuren forestiller en hval og er orientert omtrent øst-vest, med hodet vendende mot vest. Den er meget elegant i linjeføringen, og røber et kunstnerisk øie og en sikker hånd.

Den har en samlet lengde av 242 cm og en største bredde på 37 cm. 61 cm bak snutespissen er ryggfinnen hugget inn. Den springer i alt 10 cm ut fra kroppen og er helt uthugget. Det samme gjelder halefinnen, som er 22 cm mellom spissene. De to luffene, som ligger 27 cm bak snutespissen, er hugget i ett, adskilt ved en linje; de er ikke så detaljmessig og naturalistisk utført som samme ved den store hvalen på felt A. Hele dyrets indre er dekket av et innviklet nettverk med linjer, hvoriblandt vi skal feste oss ved den lange linje fra snuteparti til hale, som løper midt gjennom hele kroppen og deler denne i to.» (Engelstad, 1934, p. 44). I slik stil er alle ristningene presenter, i større eller mindre grad med langt flere beskrivelser om himmelretninger, størrelse, design og liknende., samt hvorvidt de er intakte eller forvitningsstand.

Etter å ha lagt frem en deskriptiv fremstilling av helleristningene går Engelstad så videre til å diskutere hva de forskjellige formene kan forestille. «*Endelig har vi på gruppe A en phallisk mannsfigur, hvis venstre arm over en forvitningsstripe står i forbindelse med den krumme linje figur 6. (Se pl. XIII og XLVII).* Om dette er tilfelle, eller om det virkelig har været

meningen å ville fremstille mannen under en eller annen handling, muligens fiskende, tør jeg intet uttale.» (Engelstad, 1934, p. 85).

I neste del av boken blir forskjellige teknikker og stilarter som er gjeldende ved de forskjellige helleristningene tatt opp. Når bergkunsten fremstår «dårlig», eller ikke naturtro, i den forstand at huggeren av har manglet kunstneriske ferdigheter konkluderes det med at det ikke skorter på evner, men at kunsten går i den retning og at det er aktive valg som er gjort. Disse sammenliknes, i den forstand at de på langt nær *kan* sammenliknes, med «*den tilstrekte nesten geometriske skjematisme*» som tilskrives de skandinaviske bronsealderkunstnere og den *arktiske* bergkunsten (Engelstad, 1934, p. 95).

I bokens siste del tar Engelstad for seg kronologi og kulturmiljø hvor det blir gjort et forsøk på å redegjøre ristningenes datering. Basert på typologi konkluderer Engelstad med at de forskjellige ristninger er av bronsealdertid, og basert på stilen til de forskjellige hører de, etter all sannsynlighet, til både eldre og yngre tid (Engelstad, 1934, p. 111). «*Det skulde da av dette med all tydelighet fremgå, at ristninger og malinger av den «arktiske» eller «naturalistiske» gruppe i Syd- og Øst-Norge stort sett tilhører den yngre steinalder. [...] og det er videre oplagt at en del av dem med stor sikkerhet kan henføres til bronsealderen.*» (Engelstad, 1934, p. 115).

Fra steinalder til jernalder i Finnmark : etnologiske problemer – Gjessing 1935

I forordet til sin bok skriver Gutorm Gjessing følgende «*Selvsagt må likevel arkeologiens frihet til å gå løs på spørsmål av etnisk art være en ansvarsbevisst frihet, slik at man skiller mellom det som bare har hypotetisk verdi og det man tør hevde. Vi må huske at arkeologien alene bare får tak i en brøkdel av de faktorene som skaper etnologisk enhet eller motsetning. Det må derfor allerede her gjøres oppmerksom på at det her i denne opsatsen ikke vil kunne fremsettes en klar og ferdig opfatning av de etnologiske problemene i Finnmarks forhistorie*» (Gjessing, 1935, p. 8). «*A. W. Brøgger har hevdet, «at arkeologien hverken har midler eller evne til å befatte sig med rasespørsmål i det hele». Men som et rent etnologisk spørsmål, hvor folkemotsetningene gjør sig langt klarere gjeldende i språklige og kulturelle motsetninger enn i rase, må det ikke bare bli et språkhistorisk, men også et **arkeologisk** problem. Og er det så, må vi ut fra vårt arkeologiske stoff være berettiget til å bidra vårt til løsningen.*» (Gjessing,

1935, p. 7) dette sitat virker som en kritikk til Brøggers aversjon mot å trå inn i rasebetont terreng i sine publikasjoner.

Nordenfjelske Ristninger og Malinger av den Arktiske Gruppe – Gjessing 1936

Innledningsvis nevnes det at betegnelsen *arktiske* ristninger langt ifra er god nok til å beskrive hva det faktisk er snakk om, dette med tanke på de geografiske implikasjonene det gir (Gjessing, 1936, p. 1). Videre kritiserer Gjessing bruken av *arktiske* helleristninger ved at kunsten er kjent over omtrent hele Norge, ikke kun forbi polarsirkelen, at det etter all sannsynlighet heller ikke svarer til kronologisk avgrensning. Gjessing konkluderer så med at bruken av termen *veidekunst* vil bli brukt i boken heretter. Veidekunsten blir da en «motsetning» til jordbruksristningene som hører til bronsealderens helleristningskunst (Gjessing, 1936, p. 1).

«Jeg blottla derfor resten av svaberget mot øst. Derved kom det også frem en ny, høist eiendommelig figur, som såvidt skjønnes neppe kan forklares på annen måte enn som en skiløper» (Gjessing, 1936, p. 6).

Videre beskrives de nyoppdagede helleristninger på møysommelig vis tilsvarende Engelstad i Østnorske ristninger og malinger av den arktiske gruppe;

«Figur nr. 5 (pl. VIII a og XLIX).

Litt østenfor figur nr. 4 fins det en ny liten hva. Også dette er sikkerlig en nise, noe som tilkjennegis av hele formen, sveivene og ryggfinnen. Også her har dr. Johan T. Ruud vært så elskverdig å kontrollere bestemmelsenes riktighet. Også ved denne er karakteristikken sikker og god. Snuten er noe spissere enn ved foregående, rygglinjen fortsetter ikke gjennom ryggfinnen og den bakre sveiven er formet som en trekant. Linjenes karakter er stort sett som ved figur nr. 4, og hvalen må i det hele anses som sikker. Lengde 60 cm.» (Gjessing, 1936, p. 8).

En forskjell i fremstilling kan leses ved beskrivelsen av *skiløperen*, her beskriver Gjessing om mulig enda mer detaljert hvordan furene i bergflaten former og snor seg, hvordan berget var perfekt bevart under tykk torv og det derfor ikke kunne sees noen grad av forvitring på ristningen. *«Her kom det frem en ny figur, som neppe kan forklares på annen måte enn som en skiløper. På grunn av usedvanlig gunstige bevaringsforhold var linjene ganske*

ualmindelig klare og tydelige. Noen forvitring kunde overhodet ikke konstateres. Linjene var ikke dype, men hvert eneste hugg kunde ses klart og tydelig. Avgjørende for tolkningen av figuren er det etter min mening at det kan ses at skiene aldri har vært forbundet med hverandre ved endene. Berget var som nevnt ganske blankskurt, uten spor av forvitring, og det er ikke tale om at det noensinne har vært hugget mellom de to linjene. Disse kan derfor ikke tolkes som noen farkost av et eller annet slag som mannen står oppi, slik som en ellers kunde være fristet til; men må ganske sikkert tolkes som ski. Skiløperen er ganske skjematisk, men likevel temmelig karakteristisk tegnet. En kan bare se på den lette bøiningen i knærne, som er så typisk. I begge de fremstrakte armene holder han noe som ved første øiekast kunde tenkes å være en skistav, som er kjent fra et høist interessant myrfunn fra Kalvtråask by i Burträsk, Vesterbotten fra meget tidlig tid, kanskje sen steinalder. Den korte staven med den vinkelbøide kroken nederst, tyder vel imidlertid snarere på et eller annet fangstredskap, en økse. L. Meget eiendommelige er de tydelige «hornene» som skiløperen har. De er tydelige og klare, hugget med en smalere linje enn figuren for øvrig. På hvilken måte en skal forklare disse er ikke så lett å greie ut. [...] Figuren er ikke stor. Høiden fra hornene til nedre ski er 15,5 cm og skienes lengde er 35,5 cm.» (Gjessing, 1936, p. 10).

Videre forsøker Gjessing å gjøre rede for de forskjellige motiv på helleristningene. Når det kommer til skiløperen og dens horn, skriver Gjessing at det nødvendigvis må dreie seg om en behornet dyremaske at noe slag, han drar videre linjer til Afrikas «buskmenn» og deres tradisjon med å kle seg i dyreskinn under jakt for å lettere komme inn på byttet (Gjessing, 1936, p. 134). Han tilegner også den behornede skiløperen magisk, eller religiøs rituell betydning (Gjessing, 1936, p. 135).

Siden tar Gjessing opp tema magi i henhold til helleristningenes tenkte åndelige virkning på sine samtidsmennesker.

Østfolds Jordbruksristninger – Gjessing 1939

Innledningsvis kritiserer Gjessing bruken av betegnelsen *sydskandinaviske ristninger* da ristningene ikke er eksklusiv til Sør-Skandinavia, men at disse må skrive seg til jordbruket og derfor tolkes som jordbruksristninger, i kontrast til veideristningene (Gjessing, 1939, p. 1). Videre skriver han at meningen med boken ikke er å «gi noen bearbeiding av stoffet» men heller «gi en diplomatarisk» gjennomgang (Gjessing, 1939, p. 4). I neste avsnitt skriver

Gjessing seg uenig i, blant andre, Oscar Montelius' oppfatning av helleristningene som et *historisk episk*, og heller må tolkes som rituelle eller magiske forestillinger.

Når det kommer til kronologiske fastsettelser av de forskjellige helleristningene skriver Gjessing at ristningene må antas å ha kommet suksessivt, og at en derfor skal være varsom med å komme med kronologiske teorier rundt ristningene, men når det er sagt er det etter all sannsynlighet at en stor del av jordbruksristningene tilhører bronsealderen (Gjessing, 1939, p. 10).

Ved bokens gjennomgang av de forskjellige ristningslokaliteter og selve ristningene beskriver Gjessing hvordan terrenget er, hvor ristningen ligger i relasjon til nære bygg/landsmarkører, hvor mange og hvilke typer ristninger det er å finne på lokaliteten.

Deretter kommer en mer detaljert beskrivelse av de forskjellige ristningene. Eksempelvis: «*Figur nr. 14. Restene av en skipsfigur, også meget utydelige og forvitret. Det bevarte er en av stevnene, rimeligvis akterstevnen, litt av relingen med restene av tre mannskapsstreker og en deling av kjøllinjen. Linjene er som vanlig ganske smale og helt grunne. Det bevarte av kjøllinjen har en lengde av omkring 27 cm, linjebredde inntil ca. 1 cm.*» (Gjessing, 1939, p. 26). Slik går han frem gjennom hele boken frem til et sammendrag på tysk.

To nyoppdagede veideristninger i Vistnesdalen, Vevelstad sogn, Tjøtta prestegjeld, Helgeland – Harald Egenæs Lund 1941

Innledningsvis forteller Lund om hvordan de nye helleristningene ble oppdaget, hvor i landet de ligger, og hvordan man kan nå dem. Deretter deler han dem inn i to felt; *FELT I* og *FELT II* (Lund, 1941, pp. 5, 8), hvor han videre beskriver de forskjellige figurer innad i hvert felt, eksempel; «**Figur b.** *Geometrisk, rektangulær figur fylt med indre skråstilte linjer i dobbel rekke. I underkanten av figuren er det også små korte tverrstreker. Figuren fins på feltets østside og står i en meget ru og ujevn flate med svakt fall mot øst. Selve linjene er relativt dype og figuren tydelig.*» (Lund, 1941, p. 7). Avslutningsvis tilhørende første felt skriver Lund at det er lite som tyder på at figurene hører til tidsmessig forskjellige kulturmiljø, så dateringsmessig må det foreligge en relativ datering.

Felt II inneholder langt flere figurer enn felt I; 20 kontra 6. Felt II er også delt opp i *gruppe a* og *gruppe b*. Figur *a* og *b* i *gruppe a* beskriver Lund som nødvendigvis meget sene

veideristninger, figur *b* som er «*to buede linjer, som mulig har dannet en ellipseformet runding. [...] Cirkelformede figurer forekommer på de senere veideristningene [...] men ellers hører slike figurer til jordbruksristningenes figurgrupper.*» (Lund, 1941, pp. 10-11). Lund refererer her til Gjessing angående datering til jordbruksristninger. Videre skriver Lund samtlige ristninger i gruppe *a* til jordbruksristninger.

Gruppe *b* sine figurer tilegner Lund veideristningsdatering til i stor grad, foruten figur *m* med sterkt skjematisk kvinne- og mannsfigurer som blir sammenliknet med andre skjematiskerte menneskefigurer fra andre jordbruksristninger (Lund, 1941, p. 14).

Avslutningsvis forsøker Lund å gi en begrunnelse for datering av de to feltene. Lund mener at de to feltene, dog med noe forskjellige fremstilling av ristninger etter all sannsynlighet er tett i tid og muligens går fra veideristning over til jordbruksristning, fra typiske jaktmagiske fremstillinger over til sakrale og fruktbarhetsmagiske forestillinger; Man kan altså på disse to feltene se et møte mellom to forskjellige, men samtidige kulturgrupper (Lund, 1941, p. 15).

Lund argumenterer for at langs Nord-Norges kystlinje har menneskene, langt inn i bronsealderen, levd i steinalderens kulturmiljø, mens langs Trøndelags og Helgelands kyst nådde de et høyere kulturtrinn (Lund, 1941, p. 17).

Hundre års bergkunnsforskning i Midt-Norge – Sogannes 2007

Innledningsvis skriver Kalle Sogannes om begynnelsen av bergkunnsforskning i trøndelagsområdet, han referer da blant andre til Andreas M. Hansen som i 1904 spekulerte på den første bosetningen i Norge «*Han hevdet at den nordiske bergkunsten besto av to tradisjoner som var laget av ulike etniske grupper. Den ene tradisjonen, som for det meste er representert i Sør-Skandinavia, hevdet Hansen, var laget av de arisktalende forfedrene til dagens skandinaver. Den andre tradisjonen, som for det meste var representert i de nordlige deler av Norge og Sverige, var laget av de første, ikke-arisktalende innvandrerne til det nordlige Fennoskandinavia*» (Sogannes, 2007, p. 8). Hansens teorier bød på uenighet blant andre forskere, men endte til slutt opp med å bli akseptert.

Senere kom A. W. Brøgger med sin teori om at bergkunns tradisjonene var fra to ulike tidsperioder heller enn to ulike etniske grupper; jordbruksristninger fra bronsealder i Sør-Skandinavia og veideristninger fra steinalder i nord. Deretter kom Brøgger med nok en teori

om at de to tradisjonene var simultane kulturelle dikotomier; denne teorien ble festet som sannhet innen bergkunstdiskursen i 1920-30-tallet (Sognnes, 2007, p. 9).

Solkorset – Lund 1943

Solkorset trekkes frem av den grunn at en kan lese en forskjell i fremstillingen av bergkunsten i større grad enn tekstene ovenfor. Denne teksten vil knytte seg til formidlingssiden av forskningstidslinjen.

Solkorset av Harald Egenæs Lund, publisert i 1943, kan ved første øyekast fremstå som en mindre problematisk tekst sett i kontekst av tankesettet rundt raser/kulturer i bergkunstudforskningen. Det som gjør denne artikkelen uhyre interessant er etterordet, som ikke er skrevet av Lund, samt forlaget artikkelen er publisert av.

Hva forlaget gjelder er teksten publisert av *Rikspropagandaledelsen*, som også publiserte NS-årbøker og møtereferater. Lund var, blant flere forskere og vitenskapsmenn, under Vidkun Quislings regjering i Norge (Rikspropagandaledelsen, 1943, p. 67). Med tanke på Lunds politiske retning gir de observasjoner en kan lese i hans tekst mening og tyngde til den vridning av blant annet bergkunstdiskursen, samt den nasjonalsosialistiske og nazistiske tankerekke.

Lund beskriver jordbruksristningene som spesielt tallrike i Østfold, Rogaland og Inntrøndelag, men at de også er å finne i Nordland, og nordligste kjente jordbruksristning på Tjøtta, Helgelandskysten (Lund, 1943, p. 6). Videre skriver Lund at den nordiske bronsekulturen er det som dannet grunnlaget for og forutsetningen til den germanske kultur. Dette baserer Lund på at jordbruksristningene er fortellinger om soldyrkelse, hvorav solguden var den sentrale gud i bronsealderen, derav er solsymbolet viktig; solkorset, solhjulet og sirkelen som vitner om solens viktighet.

Solkorset opptrer ikke kun på helleristninger, men også på graver som steinkammer og gravstener, skulpturer som Solvognen fra Trundholm, så vel som smykker og våpen; eksempelvis sammen med snartemosverdet ble det funnet tekstiler med vevde hakekors, og generell utsmykning på andre objekter, samt obelisker og bautaer (Lund, 1943, pp. 9 - 10).

Lund beskriver forskjellige tradisjoner som er ivaretatt i senere tid av blant andre Tyskland, så vel som Norge. I Norge nevner han spesielt knyttet opp mot solguddyrkelse og ildens

signifikans, hvorav tradisjon rundt Sankt Hans-bål enda er ivaretatt i her til lands (Lund, 1943, p. 12).

Videre beskrivelser av de forskjellige personifikasjonene av solguder eller tilsvarende går Lund videre til å beskrive en fruktbarhetsgudinne blant helleristningene og at denne «må være identisk» med fruktbarhetsgudinnen *Nerthus* som Tacitus beskriver (Lund, 1943, p. 14).

Videre parafraserer Lund Tacitus' tekst om *Nerthus* som var én part av et fruktbarhetsgudepar, *Nerthus* og *Njord* og at disse ofte fremtrer i jordbruksristningene.

«Her er i korte trekk skissert opp de gamle germanske hovedguders utvikling fra de første gang trer fram på jordbruksristningene i yngre bronsealder.. Alle har de gått ut fra den eldre naturdyrkelse hvor solen som den livgivende og skapende kraft dannet utgangspunktet. Solkorset får som symbol for denne opprinnelige kraft en betydning som går langt utover dets egentlige mening og opphav. Det tre frem for oss som et av de viktigste symboler på den germanske kulturs rike utvikling i følgende årtusener. I førhistorisk tid har denne utvikling selvsagt ikke foregått uten sterke innflytelser fra fremmede kulturer. En betydelig rolle fikk her germanernes møte med romerne i århundrene omkring og like etter Kristi fødsel. [...] Hakekorset viser her som et eksempel hvorledes vi kan følge de forskjellige symboler gjennom skiftende tider. Dette tegn går som symbol meget langt tilbake i tid i Tyskland, men forekommer i Skandinavia relativt sjeldent fremstilt på jordbruksristningene og som oftest i lite typisk fremstilling.» (Lund, 1943, p. 17).

Lund argumenterer deretter hvor viktig solsymbolene som påminnelse om eldre storhetskultur «*Solkorset og hakekorset er meget gamle symboler som også forekommer i andre eldre kulturer, men ingen andre stedet fikk de større symbolsk betydning for kulturens videre utvikling enn hos de germanske folk*» (Lund, 1943, p. 18).

Etterordet til teksten er skrevet av NS-medlem Willy Klevenberg og gir teksten mer tyngde mot det nasjonalistiske. Klevenberg skriver «*Den nordiske ånds og viljes ild og den nordisk-germanske, den norske folkestammes evige blod. Svastika, hakekorset, solhjulet eller solkorset, var alltid germanernes lykketegn, og under dette symbol, det gyllen-røde solkors, skal den norske folkestammen igjen vokse fram til heder og storhet i verdensfelleskapet, på et nasjonalt, norsk grunnlag*» (Lund, 1943, p. 20). Med dette etterordet innlemmes Solkorset inn i rekkene av litteratur som misbrukte bergkunst til å underbygge nasjonalistisk tankegang.

Nazistiske tekster

En interessant del av denne oppgaven, dog ergerlig, er at mesteparten av arkivet til Das Ahnenerbe ble satt i fyr og flamme ved krigens slutt. Som Pringle nevner i sin bok kunne hennes forskningsteam fremhente 961 mapper med forskning tilknyttet Das Ahnenerbe, som kun er en brøkdel av hva som har eksistert (Pringle, 2009, p. 22).

I tillegg til dette støtte jeg selv på «problemer» under min forskning da det viste seg vanskelig å finne publiserte artikler/forskning i tilknytning til Das Ahnenerbe, dette kan tyde på at mer har blitt destruert i ettertid da forskere ønsket å ta avstand fra denne perioden i historien. Å finne publiserte tekster som omhandler Ahnenerbes forskning har også vist seg å være vanskelig.

Den tyske arkeologen og professor Ernst Sprockhoff var ved slutten av krigen stasjonert ved universitetet i Oslo. I etterordet ved et av hans publiserte verk takker han blant andre SS-Hauptsturmführer Dr. Schwalm og samtlige universiteter og samlingsforvaltere for deres hjelp med boken, gitt ut i 1945 (Sprockhoff, 1954, p. 150). Mens Schwalm var innsatt på universitetet i Oslo arbeidet han med en samling folkedrakter før han ble kalt tilbake til Tyskland; «*I mellomtiden benyttet han [Schwalm] tiden til å fremstille dukker i norske folkedrakter som Ahnenerbe hadde tenkt å gi som gave til Himmler. [...] I Norge ble publikasjonen [Germanischer Wissenschaftseinsatz, en germansk kalender] til i samarbeide med Norsk-Tysk Selskap, som sendte den som gave til sine medlemmer [...].*» (Emberland & Fure, 2009, p. 217).

Populærvitenskapelige tekster

Jeg har valgt å bruke en populærvitenskapelig bok av Heather Pringle da denne gir et godt overblikk over tidsperioden sammenliknet med hva kun tids-riktige kilder gjør. Pringle skriver selv på sin nettside at hun er en Canadisk vitenskapelig skribent, utdannet historiker, med spesialisering innen arkeologi (Pringle, u.å.). Pringle er kjent for å gjøre godt forskningsarbeid i relasjon til sine publikasjoner som i stor grad tuftes på fagfellevurderte tekster. *Himmlers Herrefolk – Jakten på den Ariske Rases Opprinnelse* var en anbefaling fra en av mine veiledere. Boken summerer godt enkelte sider ved Ahnenerbes motivasjon og arbeid relatert til spørsmålene i min oppgave, så vel som mye annet i større sirkumferens.

Diskursanalyse

I det empiriske utvalget kan det leses som en diskursiv formasjon nemlig måten forskerne presenterer materialet på. Den veldig skjematisk fremstilling er den metoden som har vunnet frem som naturlig da det er slik deres fortidige kolleger har analysert og fremstilt tilsvarende materiale.

I tillegg til dette gjelder spørsmålet om makthavere i bergkunstdiskursen. De fleste referer de ofte til sine medkollegers arbeid og tidligere utflukter. Gjennom alle tekstene som er listet kan det leses en varierende, men stort sett høyt tilstedeværende referanser til samtidige og stedvis fortidige kolleger når det gjelder undersøkelser som er gjort tidligere, tidligere antakelser rundt ristningssymbolikk, dateringer til forskjellige tidsperioder og så videre. Nevneverdig er Engelstad i Østnorske ristninger og malinger som etter å ha lagt frem undersøkelser gjort av Helge Gjessing at «*Helge Gjessings navn var mig en fullgod garanti for undersøkelsens nøiaktighet*» (Engelstad, 1934, p. 77) hvilket vitner om at H. Gjessing var en høyt aktet arkeolog. Helge Gjessing er en som blir mye referert til i de tidligere delene av 1900-tallet, deretter Brøgger, mens H. Gjessings nevø Gutorm Gjessing overtar etterhvert etter 1930-årene, som viser en tangerende makthaverposisjon til arkeologer i løpet av 1900-1940-tallet.

Når det kommer til det institusjonelle aspektet ved bergkunstdiskursen later det til at majoriteten av tekstene i empirien springer ut av Institusjonen for Sammenlignende Kulturforskning hvor mange av landets fremste arkeologer, etnologer, blant andre, fant et fristed for forskning som var adskilt universitetene hvor det var strengere regler for forskning, særlig tilknyttet undervisningsøyemed. Gjennom ISK ble det bevilget økonomiske midler til forskning, så vel som muligheten til å forske på det meste som kunne interessere de vitenskapsmenn som var affilert med instituttet.

Når en da videre studerer Harald Egenæs Lund sitt verk Solkorset kan det ved første øyekast fremstå som en alminnelig fremstilling og tolkning av den rike bergkunsten i Norge som omhandler de forskjellige solkors og solsymbolformasjonene. Når en derimot har i bakhodet at teksten er publisert gjennom *rikspropagandaledelsen* som også publiserte møtereferat og liknende for NS får pipen en annen lyd. Brått ser en med skråblikk på Lund sine bemerkelser om at «*Få folk har en lengre historie enn det norske folk*» (Lund, 1943, p. 5)

Jeg vil også argumentere at om Lund hadde publisert Solkorset gjennom ISK ti år tidligere vil en fremdeles ha kunne lest en forskjell i hans fremstilling av bergkunsten kontra Brøgger, G. Gjessing, Shetelig osv. Dette kan også ha en betydning at Solkorset befinner seg på en annen

side av forskningstidslinjespekteret, mens de andre nevnte tekstene befinner seg på et tidligere stadium på tidslinjen.

Når det er sagt er det ikke tilfellet at Brøgger og Gjessing ikke tar opp dateringsmessig grunnlag for de forskjellige helleristningene som blir undersøkt, men deres fremgangsmåte vil jeg påstå har langt færre konnotasjoner mot rase/kulturer/folk på samme måte som Lund i Solkorset.

Lund publiserte teksten *To nyoppdagede helleristninger i Vistnesdalen*, hvor han i stor grad følger de diskursive føringer som lå for bergkunstdiskursen på den tiden tross i at denne teksten er bare to år eldre enn Solkorset. Dette styrker videre min teori at forskjellen ligger i forskningstidslinjen, hvor endringen i diskursen skjer ved formidlingen.

Jeg vil videre argumentere at Solkorset og de andre bergkunsttekstene ligger som forskjellige lag i bergkunstdiskursen, men at Solkorset også beveger seg mer mot propagandistisk diskurs.

For å relatere til Svestad er diskursen preget av to enheter; helten og den villfarne (Svestad, 1995, p. 13), hvor helten driver forskningen framover og er dynamisk, mens den villfarne holder forskning tilbake og er statisk.

Diskursteori kan i all hensikt sammenliknes med en regel fra fysikk; *vi har all grunn til å tro at dette er slik verden fungerer og henger sammen, men når alt kommer til stykke er vi aldri helt sikker*. Hvilket godt kan appliseres i diskursteori, med sine formasjoner av sannheter som blir konstante, men plutselig kan bli utfordret av nytenkende, hvor man kan få en forandring i paradigmet og diskursen, men dette kommer ikke uten utfordringer til sannheten som kanskje må endres deretter.

Slik kan en se på mitt empiriske materiale, hvor Brøgger, G. Gjessing, Engelstad og Shetelig gjennom sine publikasjoner viser til hverandre og tilskriver deres enighet i kollegers arbeid. Som en motpol kan en lese Lunds tekst som med fastsatt terminologi utfordrer konstantene innen forskningsfeltet og forsøker å tilskrive en videre mening til de allerede konstaterte sannhetene.

Utvikling av vitenskap og terminologi er noe som alltid foregår (Svestad, 1995, p. 13), det spørs bare hva majoriteten av makthaverne innen institusjonene sier seg enig i av de utfordringer som måtte komme til de allerede etablerte sannhetene.

Utfordringene til diskursen kan komme fra mange steder. Generell menneskelig utvikling, hendelser i verdenshistorien, osv. Eksempelvis hvordan det en gang i tiden var standard å ha slaver, mens det i dag er utenkelig hos de aller fleste. Jeg tror det er en del av menneskelig natur å forandre og forbedre seg, ellers ville vel ikke vitenskapen fortsatt å utvikle seg for å gjøre vårt liv enklere og bedre. Tilsvarende gjelder også etiske spørsmål.

Worsaae og Montelius skal ha vært en av de store som både Brøgger og Nils Åberg viser til med stor beundring innen arkeologisk arbeid (Svestad, 1995, pp. 18-23), Brøgger skal etter sigende ha vært svært imponert over Montelius arbeid.

Svestad kommenterer også på Lunds Solkorset, og hvordan denne skriver seg til propaganda og sjåvinisme. Han påpeker også at denne teksten vanskelig lar seg finne i arkeologisk bibliografi, men derimot er å finne om man leter under termen *propaganda* (Svestad, 1995, p. 43).

Videre skriver Svestad at om en sammenlikner Lund og Montelius, som også skrev om solkors, er det vanskelig å se noen forskjeller. Montelius' publikasjon *Det ariska folks hem* i 1921 skal tydeligvis ha store likheter med Lunds tekst når det kommer til utsagn om solkorsene som ligger nært germaner-idéen.

Svestad kommer også inn på Andreas M. Hansen og boka *Landnåm i Norge* hvor Hansen blant annet argumenterer at samene holdt til ved et lavere kulturnivå enn arierne/nordmenn. Videre skriver Svestad at selv om Brøgger i boka *Den arktiske stenalder i Norge* kritiserer Hansens utsagn, er ikke Brøggers uttalelser fullstendig adskilt, «*ikke at lapperne har havt en så forholdsvis høitstående stenindustri som skiferspidsene, knivene og øxerne viser os. Det synes på forhånd urimelig at anta at lapperne, hvis kultur er bundet til den halvtømmede ren, har havit tid og anledning til at utvikle en sådan keramik og stenindustri som den vi i dette arbeide behandler*» (Brøgger, 1909, p. 165; Svestad, 1995, p. 45). Svestad kommenterer at tross i at det er forskjell i Hansens og Brøggers måte å legge frem tankene deres, kan en ikke unngå å se en sammenlikning i deres syn på kulturell utvikling, eller da mangel på den.

Svestad kommer også med et godt poeng at om det var slik at det Hansen skrev ikke samsvarte med samtidens regler og normer, burde ikke da Brøgger ha vist tydeligere avstand? «*[...] det er statusen til forfatteren, eller snarare statusen til det sentrerte subjektet, og ikkje meiningsinnhaldet som verkar mest bestemmande på korleis ein vurderer utsegner?*» (Svestad, 1995, p. 46), som videre fører tanken rundt maktthavere innen en diskurs, hvor da

Hansen *ikke* var en slik autoritet når det kom til arkeologiske spørsmål siden han ikke var formelt utdannet innen arkeologi.

«[det] *peiker på et formelt og institusjonelt nivå i samtidas vitenskapelige diskurs, og fortel noko om vilkåra når det gjeld kva som kan publiserast og oppfattast som seriøs kunnskap.*»

(Svestad, 1995, p. 51), som en referanse til Brøggers *den arktiske steinalder i Norge* og Halfdan Bryns *Troms Fylkes Antropologi* som begge er publisert gjennom

Videnskapsselskabets skrifter om enn ved forskjellige *faktultet*. I begge tekster blir samene/lappene tatt opp. Bryn mener at samene ikke er en egen rase men «utprægede bastarder» (Svestad, 1995, p. 50). Dette viser til hvilke vitenskapelige praksiser som var akseptert og tolerert i samtiden, selv om det med dagens øyne kan oppfattes som vulgært og rasistisk.

Olsen argumenterer for at Gjessing i 1930-1940 blir anset som radikal i sine uttalelser i sammenheng med et forsøk på å avskrive Dansk innflytelse på norsk materiell kultur, i relasjon til tankene om at kulturpåvirkelsen forflyttet seg fra sør til nord (Olsen, 1991, p. 75), dette er nok tilfellet og jeg kan ikke si meget på det da mitt arbeidsmateriale ikke er på det generelle materielle kulturfunnområdet slik sett.

Olsen siterer Gjessing fra 1945 som en radikal skribent vil ønsket å provosere,

«*Identifiseringa av vest- og nordnorsk steinalder under samleomgrepet «den arktiske steinalder i Norge» har saktens vært vel rigorøst formet. Selv om slektskapet her er både stort og intimt, har senere studier – ikke minst Anders Nummedals undersøkelser i marka – jo vist at vestnorsk yngre steinalder bygger på solid vestnorsk kulturgrunn*» (Olsen, 1991, p. 75).

Når det er sagt, vil jeg påstå det er en forskjell i G. Gjessings arbeid fra 1935 til 1939, hvor han fremstår på et vis som mindre radikal enn han var tidligere, da han enda var en relativt fersk professor i arkeologi. Dette begrunner jeg i G. Gjessings endring i formuleringsmåten angående etnografiens naturlige plass hos arkeologisk forskning i 1935, og senere, 1939, hvor han eksplisitt skriver at en skal være varsom når det kommer til kronologi av ristningstyper, en henholdsvis sterk kontrast sammenliknet med fire år tidligere.

I et sitat Olsen har hentet fra Gjessing, skrevet i 1941, lyder som følger «*Å sette geografiske grenser for kulturpåvirkning hos primitive veidefolk er overordentlig vanskelig. Så*

konservativt som de holder på sine tilvante redskapsformer, kan nok spredningen ta sin tid.

Men på den andre siden møter en hos alle arktiske folk en lærevillighet, en trang til

etterligning» (Olsen, 1991), ved siste setning i dette sitatet kan en se en direkte korrelasjon til

Hansen 1988, med sin referanse til kortskallens iboende ønske om å være lik langskallen, hvor langskallens iboende kvaliteter kommer naturlig er noe kortskallen må *strebe* etter.

Dette kan likens sammenliknes med den greske filosofen Sokrates *dydsetikk*, med den tanke at mennesket har iboende kvaliteter som påvirker hvordan vi lever livet vårt, gjerne i grad av et godt eller dårlig/vondt liv, hvor menneskets iboende forståelse av hva som er godt og vondt gir forutsetningen for livet som leves (Fossheim, 2022). I overført betydning kan dette relateres til nazistenes syn på seg selv og sitt forhistoriske folk *germanerne* og *arierne* at de hadde slike iboende kvaliteter som gjorde at de produserte den rike kulturen som nazistene mener er deres opphav, som naturligvis nedarves gjennom åndelige kvaliteter.

Kulturhistorisk arkeologi og bergkunst

Definisjon

På slutten av 1800-tallet og starten av 1900-tallet ble det fremmet ønsker om å styrke norsk folkekultur ved museene, dette skulle også bidra til en sterkere nasjonalfølelse (Eriksen, 2009, pp. 69-72).

Kulturhistorisk arkeologi, også kjent som tradisjonell arkeologi, har sine røtter og utviklingsspenn fra omtrent 1890 til 1960. Dette var en reaksjon på den tidligere dominerende evolusjonistiske arkeologien, som bygget på et hierarkisk og kronologisk rammeverk. Kulturhistorisk arkeologi introduserte en ny tilnærming som hadde stor betydning for arkeologifaget (Olsen, 2014, pp. 31, 32).

I denne perioden ble arkeologisk materiale fra samme tidsperiode, innenfor et geografisk avgrenset område, studert med en ny intensitet. Forskere begynte å identifisere likheter i dette materialet og definerte det som *arkeologiske kulturer*. Disse kulturene ble ikke bare betraktet som resultatet av tilfeldige likheter, men som uttrykk for iboende åndelige kvaliteter hos en gitt gruppe mennesker som delte et felles språk og en felles identitet. Med andre ord ble arkeologiske kulturer synonymt med etniske enheter, og denne tilnærmingen kastet lys over spørsmål knyttet til folk og rase (Olsen, 2014, p. 33).

Logisk positivisme og tidlig 1900-talls arkeologisk forskning

Forskere på tidlig 1900-tall prøvde å etterstrebe det som blir omtalt som *logisk positivisme* (logisk empirisme etter 1936) en måte å bedrive forskning uten påvirkning av politisk bias. Hovedsakelig brukt i naturvitenskapen som baserer seg på observerbare fakta, som i tillegg er verifiserbar gjennom bruk av et observasjonsspråk og teoretisk språk for å gjøre forskningen nøytral. «[...] nøytralitetsidealet ikke garanterer for politisk bruk og misbruk, men tvertimot gir det i kraft av sin objektivitetsstatus et mer troverdig og attraktivt legitimeringsgrunnlag for politiske disponeringer. [...] Å skille politikk og vitenskap ved hjelp av grunnprinsippene i den logisk positivistiske epistemologi ble en viktig leveregel også for arkeologisk forskning. Et krav som synes å ha blitt betydelig skjerpa etter krigens overskridelser av dette skillet.» (Myhre, 1994, p. 64).

«Arkeologiens politiske innhold kan ikke sees i lys av politiske begreper og -ismer, men bare gjennom det menneskesyn arkeologer til enhver tid forfekter – det er her bindeleddet mellom arkeologi og politikk finnes» (Myhre, 1994, p. 69), altså skal en ikke glemme sin egen iboende bias, men også huske at en blir formet av sin samtid. Hvilket gjør seg vel så gjeldende innen forskning som i politikken.

Arkeologen A. W. Brøgger skriver «Den arktisk-baltiske skulptur har vært befolkningen medfødt; for deres primitive jægersanser lå det nær at utvikle en sådan skulptur, der ved siden av helleristningene er viden om deres kulturstandpunkt» ((Brøgger, 1909, p. 237) hentet fra (Myhre, 1994, p. 80)). Selv om Brøggers tekst ikke fletter seg inn i et politisk narrativ var det med på å styrke normer og holdninger.

Brøgger skriver i sin bok fra 1928, *Gamle Emigranter*, angående Islands historie «Det bevarer i selve sin tilblivelseshistorie noen av de mest bærende ideer i de gamle norske samfund», med det tilskriver Brøgger på mange måter Island som en kulturbærer av norsk *urkultur*. (Myhre, 1994, p. 82).

Myhre (1994, p. 92) summerer 1900-talls-arkeologiens *problematikk* slik «Arkeologiens politiske innhold kan, etter min mening, ikke fanges opp ved hjelp av politiske begreper eller -ismer, men bare gjennom det menneskesyn arkeologer til enhver tid forfekter – det er her bindeleddet mellom arkeologi og politikk finnes».

Et paradigmeskifte

Overgangen fra typologisk arkeologi til det moderne tanke settet innen arkeologi markerer et viktig paradigmeskifte. Før slutten av 1800-tallet dominerte tolkningen av arkeologisk materiale basert på typologi, en vitenskapelig tilnærming som involverte rangering av materiell kultur basert på utseende for å fastslå tid og sted. For eksempel ville en øks laget av stein sannsynligvis bli ansett som eldre enn en øks laget av metall. Samtidig begynte oppdagelsen av variasjoner i materiell kultur innenfor geografiske områder å gi opphav til begrepet *kultur* (Hedeager, 2017, p. 100).

Dette paradigmeskiftet ble drevet av en økende vektlegging av opprinnelse, historie og evolusjon innenfor vitenskapen, noe som ble reflektert i overgangen til det moderne tenkesettet som Foucault referer til (Olsen, 2014, p. 29). Begreper som Darwinisme og

evolusjon fikk fotfeste og preget den nye vitenskapelige tilnærmingen (Olsen, 2014, p. 29). Kultur ble et begrep for å beskrive geografiske variasjoner og kytte dem opp mot et folk eller en etnisitet, og deretter fulgte ideen om kulturgrupper som *forfedre* (Hedeager, 2017, p. 100; Olsen, 2014, p. 32).

Det konseptuelle skiftet mot å se på kultur som et analytisk verktøy hadde tidligere blitt brukt av etnologer og ble integrert i arkeologisk tenkning (Olsen, 2014, p. 32). En viktig utvikling var økt vektlegging av diffusjon, spredning av kulturelle elementer, som en kilde til endring. Dette perspektivet ble enda mer fremtredende innenfor kulturhistorisk arkeologi, hvor diffusjon og migrasjon ble sentrale faktorer for å forstå endringer i materiell kultur (Olsen, 2014, p. 33).

Den fremtredende forsker Gustav Kossina, argumenterte for at den *nordiske* kulturen, knyttet til den *ariske* rasen, var overlegen og representerte et høyere *kulturnivå*. Han hevdet at arierne hadde hatt en avgjørende innflytelse på verdenshistorien gjennom deres utvandring (Hedeager, 2017, p. 101). Kossinas forskning og ideer hadde en betydelig innvirkning på nazistisk ideologi og deres handlinger under andre verdenskrig, til tross for at hans forskning ble utført flere tiår før krigen, og han selv døde i 1931 (Hedeager, 2017, p. 101).

Denne påvirkningen førte til at all diskusjon om rase, etnisitet og historiske folkegrupper innenfor arkeologi ble tabubelagt frem til 1990-tallet som en følge av krigens misbruk av raseforskning (Hedeager, 2017, p. 101). Et motargument til Kossinas perspektiv ble presentert av Vere Gordon Childe, en australsk-britisk forsker, som argumenterte for at sivilisasjonens fremgang måtte tilskrives orienten og «*lyset fra øst*» (Hedeager, 2017, p. 102). Selv om de hadde ulikt politisk ståsted – Childe var en sosialistisk antinasjonalist, mens Kossina var ultranasjonalist – delte de likevel det kulturhistoriske paradigmet som preget deres tid (Olsen, 2014, p. 38).

Det kulturhistoriske paradigmet hadde betydelig innvirkning på arkeologisk forskning, selv om forskere med ulike politiske synspunkt tolket materialet på forskjellige måter, delte de fortsatt det generelle rammeverket som preget perioden (Olsen, 2014, p. 38). For eksempel, i 1906 uttrykte den britiske arkeologen Pitt-Rivers tanken om at «*kulturelt og biologisk overlegne*» folk hadde en plikt til å eliminere grupper som ble ansett som mindre utviklede. Dette var en tid da diffusjon av kulturelle trekk ble betraktet som en strømning fra siviliserte grupper til mindre de siviliserte (Olsen, 2014, p. 128).

Svenske arkeologer som Montelius delte også troen på at *Vesten* var overlegen *Oriente*n (Olsen, 2014, p. 40). Dette perspektivet, forankret i det kulturhistoriske paradigmet, preget arkeologisk forskning og diskurs i en betydelig periode av fagets historie.

Spørsmålet om indoeuropeeren

Kossina (1858-1931) forble en kontroversiell skikkelse i arkeologihistorien etter krigen, og hans omdømme ble preget av anklager om nasjonalisme og rasisme. Til tross for kritikk fra kolleger var han også en respektert og innflytelsesrik skikkelse i samtiden, hans ideer og holdninger ble akseptert av mange (Olsen, 2014, p. 34).

Childe tok opp Kossinas teorier i sin bok *The Aryans – A Study of Indo-European Origins* (1926). Her bemerket han at hvis læren om det germanske opphavet viste seg å være falsifiserbar og korrekt, måtte Kossinas uttalelser betraktes som en nøyaktig løsning på det ariske spørsmålet (Childe, 1926, p. 178). Childe støttet tanken om at indogermanerne, som Kossina kalte dem, i praksis var den *nordiske ariske folkerasen* og betraktet dem som overlegne med mulighet til å dominere andre folkegrupper (Olsen, 2014, p. 37).

Imidlertid endret Childe drastisk sine synspunkt i løpet av 1930-årene etter å ha besøkt Sovjetunionen og blitt påvirket av nye idéstrømninger i 1934 (Olsen, 2014, p. 38). Den ariske rasen ble tidligere sett på som en klok og overlegen rase, som var i stand til å generere oppfinnelser og dele kultur med andre underdanige raser. Det ble ansett som utenkelig at forskjellige folkegrupper uavhengig av hverandre kunne utvikle tilsvarende innovasjoner (Olsen, 2014, p. 38). Denne tanken om kulturoverherredømme ble støttet av arkeologien, som fremmet idéen om at visse kulturgrupper ikke var intelligente nok til uavhengig å utvikle egen kultur og var derfor avhengige av ytre påvirkning for å utvikle seg (Olsen, 2014, p. 38).

Når det er sagt nevner Svestad dette «*Etnosentrisk arkeologi oppsto verken med Kossina eller Lund, men er idear som kan finnast som element i all arkeologi heilt frå begynninga av 1800-talet*» (Svestad, 1995, p. 49), som viser til at de tanker som ledet til Kossinas rasesyn allerede var tilstede og var ikke slik sett et utfordrende syn.

Skiftet i Childes perspektiv og den økende skepsisen til tidligere aksepterte ideer om rasemessig overlegenhet og kulturoverherredømme markerte begynnelsen på en ny æra innen

arkeologisk tenkning og forskning, som skulle føre til økt bevissthet til etnoarkeologi og en mer kritisk tilnærming til rasemessige og kulturelle spørsmål (Olsen, 2014, p. 38).

Kulturkretslæren

Kossina introduserte teorien om *kulturkretslæren*, som hevdet at retrospektiv forskning innenfor et geografisk område kunne avsløre tidligere kulturers tilstedeværelse (Myhre, 1994, pp. 74 - 76). Det er viktig å merke seg at Kossinas beskrivelser av den ariske rasens innvandring til kontinentet i seg selv ikke nødvendigvis var rasistiske eller nasjonalistiske. De ble først problematisk da de ble knyttet til egenskaper hos andre menneskegrupper, hvor vurderingskriteriene for denne sammenligningen avslørte et politisk budskap (Myhre, 1994, p. 76). Dette understreker at ideene til forskere kan påvirkes av deres samtid og de ideologiske strømningene i sin politiske og sosiale krets.

I samme periode med de nye strømningene innen arkeologisk teori ble Instituttet for Sammenlignende Kulturforskning opprettet. Instituttet ble opprettet i 1922 (kulturforskning., u.å.). De hadde stort fokus på å gjøre forskning tilgjengelig for alle, og mottok økonomisk støtte på flere millioner av staten. Instituttet ga ut stipender forbeholdt «*ynge norske vitenskapsmenn eller vitenskapelig interesserte nordmenn*» (Stang, 1931, p. 36). Blant arkeologene som skulle forske på de *arktiske folkegruppene, lappene* inkludert, var nordmennene Gutorm Gjessing, Eivind S. Engelstad og svensken Gustaf Hallstrøm (Stang, 1931, p. 60).

Stang skriver at instituttets mål er å «*fremheve betydningen av den sammenlignende kulturforskning og føre dens arbeid videre frem.*» og at dette er en oppgave som faller ganske naturlig på Norge, siden Norge har «*særlig rike forutsetninger.*» da tradisjoner og levesett har blitt ivaretatt i lang tid «*neppe noget annet kultursamfund har bevart så meget av fortids sed og skikk som vårt.*» (Stang, 1931, p. 5). Dette sitatet bygger opp under de daværende ønsker om å bygge opp en kulturnasjon og vise til folkets styrke, selv om ordlyden kan få en til å lure på om dette er av større eller mindre betydning når en reflekterer over andre negative konnotasjoner slike utsagn kunne hatt via andre personer og institusjoner som eksempelvis Ahnenerbe.

I Norge ble kulturkretslæren en betydningsfull del av arkeologisk forskning. Imidlertid omtalte ingen forskningshistorikere i Norge dette temaet før Gutorm Gjessing publiserte boken *Arkeologiens Metoder* i 1946, rett etter krigen. Han hevdet at denne tankegangen, inspirert av Kossina, hadde blitt ignorert av skandinaviske forskere, til tross for den nye tilnærmingen til å kategorisere grupper basert på kulturelle kjennetegn, som eksemplifisert ved begreper som *Fosnakulturen* (Myhre, 1994, p. 77).

Allerede i 1909 begynte Anton Wilhelm Brøgger å bruke begrepet *kultur* i forbindelse med den *arktiske* steinalderen i Norden. Imidlertid tok han avstand fra å knytte denne kulturen opp mot et bestemt folkeslag eller en etnisk gruppe, slik Kossina hadde gjort. Brøgger foretrakk å omtale det som en kulturgruppe, og han argumenterte for at det fantes to steinalderkulturer i Norden: den *arktiske* og den *sørskandinaviske*. Disse to kulturene kunne differensieres basert på forskjeller i det arkeologiske materialet. Brøgger hevdet at det var to grupper som sannsynligvis hadde innvandret fra forskjellige steder, og argumentene han brukte for å støtte disse påstandene var sterkt påvirket av kulturkretslæren (Myhre, 1994, p. 78).

Dette skiftet i tilnærmingen til kulturanalyse og forståelse av tidligere samfunn og kulturer banet vei for utviklingen av etnoarkeologien, en tilnærming som ville utforske kulturelle og sosiale aspekter av fortiden mer dyptgående og kritisk. Det markerer også en reaksjon på tidligere raseteorier og kulturoverherredømme innen arkeologien.

Når det kom til bruken av begrepet *arktisk steinalder* var det tidligst Oluf Rygh som skrev om «*affaldsdyngen ved Steinkjær*» i 1872. Rygh argumenterer for at det har vært to steinalderfolk med hver sin kultur, den ene *arktiske steinalder* kunne tilskrives samene, mens den andre ble kalt den sør-skandinaviske (Myhre, 1994, pp. 78-80).

Brøgger viser tidlig å ta avstand fra å relatere kulturgrupper til forskjellige raser, selv om han er enig i flere av sine samtidige kollegers teser, Kossina blant dem, om at forskjellige folk etterlater forskjellige kulturgrupper/materiell kultur (Myhre, 1994, p. 78).

I 1939 nevnes det i fire aviser flere gaver gitt til *Oldsakssamlingen*, blant disse er også Skiløpergipsavstøpning-gaven fra Das Ahnenerbe ved Dr. Herman Wirth nevnt ("Adresseavisen 1939.02.14," 1939; "Helgeland 1939.06.03," 1939; "Helgelands Blad 1939.05.30," 1939; "Nidaros 1939.02.14," 1939).

I utvalget av skandinaviske bergkunst-tekster er det en tydelig trend med tanke på at forskerne er pinlig nøye med å forklare hvordan hver millimeter av hvordan bergkunsten ser ut og hva som er avbildet, hvor gammelt det er samt geografisk og topografisk beskrivelse.

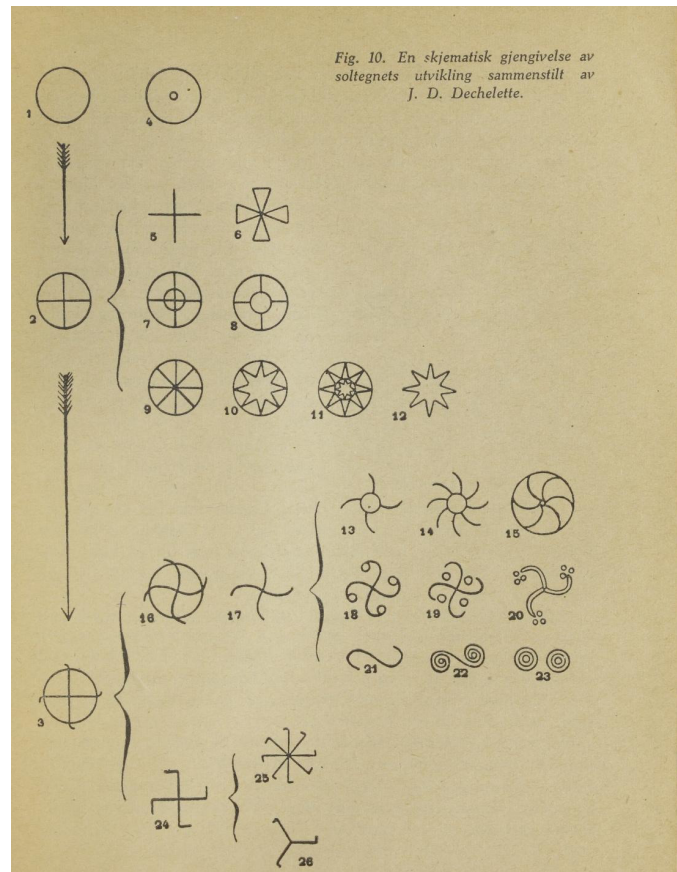
Ser en på forsidebildet til Lund sin bok *Solkorset*, kan se øyeblikkelig se likhetstrekk med en stor andel nazistiske propagandaplakater, med tanke på solsymbol og runeinspirerte bokstaver. Videre har J. D. Dechelette laget en illustrasjon av hvordan solkorset varierer i design gjennom tiden (*figur 3*). På denne ser en også en speilet versjon av det kjente hakekorset.

Lund kommenterer selv i *Solkorset*, i relasjon til at noen av hans samtidsforskere mente at de kunne lese hele scener i de forskjellige helleristningsfelt med jordbruksristninger, «*Her må vi imidlertid være meget forsiktige med å trekke for vidtgående slutninger, bl. a. fordi det ikke er mulig å oppfatte et hvert helleristningsfelt som en sluttet enhet.*» til andre forskere som tolket norrøn mytologi-tilstedeværelse i jordbruksristninger (Lund, 1943, p. 16). En interessant betraktning ettersom dette er hva Ahnenerbe videre gikk frem og gjorde, i korte trekk.

«*Etter et besøk i Oslo og på Oldsaksamlingen, rapporterte de [tyske arkeologene Franz Altheim og Erika Trautmann] at Oslo hadde et hovedsaklig pro-engelsk og det sterkeste tysk-kritiske fagmiljøet i hele Skandinavia. Lederen for Oldsaksamlingen professor Anton W. Brøgger, hadde i en årrekke skrevet antinazistiske avisartikler og advart mot den politiske utviklingen i Tyskland.*»

(Emberland & Fure, 2009, p. 247), det kommer utvilsomt fram at forskere var klar over hva som foregikk i Tyskland med tanke på forskning og propaganda.

Brøgger så vel som Seip ble arrestert 11. september 1941. Himmler var i stor grad uenig i at profilerte norske forskere skulle arresteres da dette kunne motvirke deres strategi med å

Figur 3 Solkorsets metamorfose i flere stadier (illustrasjon lånt fra: (Lund, 1943, p. 15).

omgjøre det norske folk. I 1942 foreslo Schwalm for Sievers at Brøgger kunne løslates fra fengsel og sendes til Breslau, hvor han kunne arbeide, studere og få kyndig oppfølging innen et germansk fagmiljø. Dette ble det aldri noe av men Brøgger slapp ut av fengsel høsten 1942, med den forutsetning at han skrev til den tyske sikkerhetstjeneste at han sverget å ikke «*ta opp noe politisk arbeid som gikk mot den nye politiske orden*» (Emberland & Fure, 2009, p. 248).

I 1929 assisterte Gjessing oldsaksamlingens professor Schreiner ved undersøkelser av nordnorske helleristninger, disse ble videre undersøkt av Gjessing også i 1930, og det ble planlagt undersøkelser i Norland og Troms i 1930, også i 1931 undersøkte Engelstad helleristninger i Sør-Norge (Stang, 1931, p. 92).

Etterkrigstidens kulturhistorisk-arkeologiske skepsis

Den brå og betydelige skepsisen som oppstod mot det kulturhistoriske paradigmet etter andre verdenskrig hadde sitt mest åpenbare og vesentlige grunnlag i erfaringene med nazismen. Nazistregimet hadde utnyttet tolkningsmønsteret knyttet til rase, etnisitet, og kultur til fordel for krigføring og menneskeutslettelse (Olsen, 2014, p. 41). Dette skapte en sterkt negativ assosiasjon mellom arkeologi, spesielt kulturhistorisk arkeologi, politikk og nazistisk ideologi, som var ansvarlig for noen av de mest grusomme handlingene i moderne historie.

Denne oppvåkningen førte til en kritisk revurdering av arkeologiske tilnærminger og tolkninger. Noen arkeologer, som Gutorm Gjessing, begynte å utfordre selve grunnlaget for kulturhistorisk arkeologi. Gjessing argumenterte for at kultur ikke besto av gjenstander eller atferdsmønstre alene, men snarere av det idéinnhold som lå bak de synlige manifestasjonene (Gjessing, 1951, p. 220). Dette perspektivet markerte en viktig vending i arkeologien ved å understreke betydningen av kulturelle ideer, verdier, og mentalitet i stedet for kun materielle spor.

Arkeologene begynte også å innse behovet for en mer reflektert og etisk tilnærming. De forsto at arkeologi ikke bare handlet om å grave opp gjenstander og rekonstruere fortiden, men også om å forstå hvordan deres arbeid kunne påvirke samtiden. Denne erkjennelsen førte til økt bevissthet rundt arkeologiens rolle i formidling av historie, kultur og identitet.

Samtidig som skepsisen mot kulturhistorisk arkeologi økte, begynte arkeologer å utforske nye teoretiske rammeverk og tilnærminger, inkludert strukturalisme, postprosessuell arkeologi, og andre perspektiv som la vekt på sosiale strukturer, maktrelasjoner, og symbolsk tolkning.

Dette åpnet for en mer mangfoldig og kompleks forståelse av fortiden og dens fortolkning.

Den kulturhistoriske arkeologien kom aldri helt ut av bruk, men den ble utfordret og supplert med andre tilnærminger som bidro til en mer helhetlig og kritisk arkeologisk praksis. Tiden etter andre verdenskrig representerer derfor ikke bare en periode med skepsis mot kulturhistorisk arkeologi, men også en tid for refleksjon og endring som har formet arkeologifaget til det det er i dag.

Das Ahnenerbe – Nazistisk Pseudovitenskap og Kulturell

Manipulasjon

Adolf Hitler og Nazistisk Ideologi: Fra Opprinnelse til Ideologisk Implementering i Det Tredje Rike

Det er mye en kan si om Adolf Hitler, men det mest sammenfattende kan hentes fra Harry Potter and the Philosopher's Stone om den onde trollmannen Lord Voldemort: «*After all, He-Who-Must-Not-Be-Named did great things — terrible, yes, but great.*» (Rowling, 1997, p. 85). Enhver som ignorerer Hitlers påvirkning på verdenshistorien, mangler evnen til å se objektivt på historien. Dette poenget blir videre understreket i en undersøkelse ved slutten av 1900-tallet der 360 journalister, akademikere og politiske figurer ble bedt om å rangere de mest innflytelsesrike personene i løpet av de siste 1000 årene; Hitler ble rangert som nummer 16 (Loebs, 2010, p. 2).

I sitt verk *Mein Kampf* del 1, uttrykker Hitler sin avsky for marxismen på følgende måte; «*Marxismens jødiske lære forkaster det aristokratiske prinsipp i naturen som gir kraften og styrken en evig forrett. [...] Den nekter at mennesket har verd som person, den underkjenner nasjonens og rasens verd, og tar derfor fra menneskeheten selve grunnlaget for tilværelse og kultur*» (Hitler, 1941, p. 69). Allerede i ung alder var Hitler opptatt av å bevare *kultur* som et middel for samfunnets intellektuelle utvikling. Han så på jødene som upålitelige og skadelige for endringer, og han mente at marxismen ville føre til jordens undergang (Hitler, 1941, pp. 60-69).

For å realisere sin ideologi med nasjonalisme og sosialisme, grunnla Hitler det nasjonal-sosialistiske tyske arbeiderpartiet, *Nationalsozialistische Deutsche (NSDAP)*, kjent som nazistpartiet. Han valgte dette navnet for å appellere til det tyske folk og samle nasjonen under hans ideologi, da han anså mildere handlinger som ikke-tilstrekkelige. Han trodde på å overbevise massene om sine ideer, gjennom propaganda, for å forbedre deres liv (Hitler, 1941, pp. 320-347).

NSDAP's maktovertakelse i Tyskland førte til omfattende indoktrineringstiltak, inkludert undervisning av skolebarn om deres indogermanske opprinnelse og hvordan de skulle identifisere jøder gjennom boken *Der Giftpilz* (Reflections, U.Å., p. 4). Universitetene ble også gradvis underlagt ideologisk indoktrinering.

Forskeren Franz Altheim, som underviste ved universitetet i Frankfurt og var opplært innen arkeologi, opplevde utfordringer knyttet til sin forskning. Kollegaer og forskere var frustrerte over at de ikke kunne finne en tydelig politisk agenda i hans arbeid. Dette førte til brev og bekymringsmeldinger tilknyttet Altheim's lojalitet til nasjonalsosialismen, og det ble diskutert hvorvidt han skulle forfremmes til professor eller ikke, til slutt ble han forfremmet (Pringle, 2009, pp. 122-123). Han bekreftet sin politiske tilhørighet da han inngikk et romantisk forhold med Erika Trautmann, en hengiven nasjonalsosialist. Paret deltok i utgravninger og arkeologiske ekspedisjoner knyttet til forskning om den ariske rasen. Dette førte til at de ble tilbudt stillinger hos Ahnenerbe på ordre fra Himmler selv (Pringle, 2009, p. 127). Altheim gjorde det klart hvor han stod politisk ved å sende et brev til en av sine mest skeptiske kolleger og uttrykte: «*Det avsluttende oppdraget [i Val Camonica] viser at temaet 'Den nordiske rase og dens utvandring til Italia og Sørøst-Europa' er kjernen i mitt arbeid*» (Pringle, 2009, pp. 124-128). Det er usikkert om dette representerte hans sanne politiske overbevisning eller om det var et skalkeskjul for å beholde stillingen.

Før 1938 hadde ikke Das Ahnenerbe sitt eget arkeologi- og utgravningskontor. Denne ansvarsfordelingen lå under SS' utgravingsavdeling som ble etablert i 1935. Imidlertid ble denne avdelingen overført til Das Ahnenerbe i februar 1938. Med denne overføringen ble det også inkludert utdannede arkeologer med kompetanse innen utgravninger og analyse av stein, bein og keramikk fra førhistorisk tid (Pringle, 2009, p. 141). Derfor var det først i 1938 at Ahnenerbe ansatte utdannede arkeologer for å utføre arkeologisk arbeid og presentere historien på en måte som var i tråd med nazistisk ideologi på en tilsynelatende akademisk måte.

I 1935 innkalte Hitler til et ekstraordinært møte for Tysklands fremtid. Under dette møtet la han frem et lovverk, *Nürnbergloven*, som ble enstemmig vedtatt. Lovverket bestod av tre lover som skulle sørge for sikring av Tysk blod, og rensing av de tyske

Figur 4 Raseoversikt i henhold til Nurembergloven (Foto lånt fra (German Government ("Entwurf Willi Hackenberger", 14.11.1935) 02.04.24).

jødene (Museum, 2019). I det nye lovverket ble det stadfestet at tyske menn ikke hadde tillatelse til å gifte seg med tyske jøder, ei heller ha utenomekteskapelig samleie med tyske jøder. Det ble også fremlagt en plansje (*figur 4*) med oversikt over hvor stor grad av *jødehet* var tillatt for å inngå ekteskap, samt definisjon på fullblods tyskhet. Jøder ble videre fratatt Tysk statsborgerskap samt retten til å heise det tyske flagget.

Walter Gross skriver i *Tysklands stemme* (1940) et forsøk på å lempe på de urettmessige anklager de rasehygieniske tiltak nazistene holdt på med, «*Jødene betraktes nu i Tyskland som en gruppe mennesker av et fremmed folk, hvis medlemmer i likhet med andre nasjoners kan gjøre krav på gjestfrihet. [...] Nürnberglovene utelukket derfor medlemmer av den jødiske rase fra riksmedborgerskap. [...] Loven for beskyttelse av det tyske blod, som forbyr ekteskap mellom jøde og tysker og gjør kjønslig omgang utenfor ekteskap straffbart, tar først og fremst sikte på å hindre at det oppstår nye mennesker med blandet blod, mennesker hvis lodd er sørgelig over alt i verden fordi de hverken hører til den ene eller den annen rase.*» (Gross, 1940, pp. 141-142).

Videre avslutter Gross sitt bidrag «*Disse forholdsregler var nødvendige fordi vi hadde gjort det klart for oss at et folk bare kan bevare sin kultur og sin åndelige egenart hvis det bevarer sin oprinnelige rase. Det er blitt sagt: «Hver rase er en guddommelig tanke,» og med det har man vel villet rasepolitikken til livs. Men vi svarer: «Nettopp fordi hver rase er en guddommelig tanke, er det kulturmenneskets høieste opgave å sette renheten i denne tanke høit og bekjempe hvert angrep på denne renhet.»*» (Gross, 1940, p. 142).

Richard Walther Darré var en av de som ga Himmler, og videre Hitler, ideer og inspirasjon til det som ble Nürnberglovene. I 1929 ga han ut boken *Livet på landet – den nordiske rases livskilde – Das Bauerntum als Lebensquell der Nordischen Rasse*. Her skal han ha lagt ut om hvordan jordbruket og bondetradisjonene var opprinnelsen til den nordiske rasen, og at tyskerne måtte gå tilbake til den tiden som levemåte for å fremme sunn rasevekst. Han mente dette var essensielt for å sikre raserenhet hos den nordiske rasen (Pringle, 2009, p. 53).

Dette var tanker som Himmler også satte høyt, og han ble meget imponert over Darré. Såpass at han senere, i 1931, gjorde Darré til sjef for det nyåpnede SS' rase- og bosetningskontor; RuSHA (Pringle, 2009, p. 54). Her utviklet han et system for rasegradering, som utvilsomt var opptakten til Nürnbergloven. I boken *Tysklands stemme* skriver Darré i sitt kapittel Riksnæringsstanden (Darré, 1940, p. 244) om sine ønsker for Tyskland og oppfordrer tyskere til å gå tilbake til jordbruket, kjernefamilien og hardt-arbeidende stolte tyskere.

Opprettelsen av Das Ahnenerbe og dets rolle i nazistisk propaganda

Opprettelsen av Det tyske Selskap for Forhistorie, med sine tydelige nasjonalistiske og rasistiske trekk, etablert av Kossina (Olsen, 2014, p. 35), gir opphav til spørsmålet: Hvorfor følte nazistene behovet for å etablere sin egen organisasjon? Dette behovet ble møtt med opprettelsen av Das Ahnenerbe den 1. juli 1935 (Emberland & Fure, 2009, p. 116), initiert av Heinrich Himmler, som hadde som mål å bygge oppunder idéen om germansk overlegenhet og arisk opphav (Emberland & Fure, 2009, p. 116; Mahsarski, U.Å., p. 1).

1938-11-26Ahnenerbes formål skulle være å «*fremme vitenskapen om den tidlige åndshistorie*» (Holm & Kvamme, 2013, p. 161), eller «*å utforske rom, ånd, gjerning og arv i den nord-indogermanske rase*» (Fest, 1972, p. 154). Himmler var overbevist om at det var mulig å produsere overbevisende kilder som kunne validere Hitlers ideologi samt imponere Hitler selv, og dermed kunne dette forskningsarbeidet benyttes i Nazi-partiets propagandakampanjer (Pringle, 2009, pp. 17-18). Økonomisk bistand til Ahnenerbe ble bevilget av tyske individer og firma som begge støttet tanken om å forske på, grave frem, og fremme den tenkte germanske kultur (Arnold, 2008, p. 555).

For Ahnenerbe førte krigen til endringer med satsing på nye fagområder samt å overskride moralske grenser (Holm & Kvamme, 2013, p. 162), Himmler mente det var essensielt å skaffe innflytelse hos det intellektuelle livet, hvilket ledet til okkupasjon av eksempelvis norske universitet.

Administrerende direktør Wolfram Sievers og forskningssjef Walter Wüst i Ahnenerbe (Pringle, 2009, p. 24), ble sendt ut på flere ekspedisjoner utenfor Tyskland, inkludert reiser til Skandinavia for å utforske helleristningsfelt (Pringle, 2009, p.

24). Samtidig var forskere som Assien Bohmers, Ernst Schäfer, Bruno Beger og Herbert Jankuhn en del av Ahnenerbe og ble sendt på oppdrag som spente fra å studere ariske ritualer og kunst i hulemalerier i Sør-Frankrike, til å dra til Tibet for å søke etter bevis på arisk tilstedeværelse (Pringle, 2009, p. 25). Wüst skal ha sagt i en tale at «*nyskapingen av et nordisk herskersjikt*» var den primære oppgave til det nasjonalsosialistiske vitenskapelige arbeid (Emberland & Fure, 2009, p. 20).

Figur 5 Das Ahnenerbes emblem (Pringle, 2009).

Herman Wirth, lederen av Das Ahnenerbe, ble møtt med både skepsis og vantro, ikke bare i Tyskland, men også i andre land, som Sverige, hvor han ble omtalt som «*trollmannen, en vitenskapens Hitler, som trollbandt sitt publikum*» (Pringle, 2009, pp. 75-76). Wirth hadde en unik evne til å blande vitenskap med fantasi for å fremme sine ideer, og han var dyktig til å presentere dem overbevisende. Dette var en av grunnene til at Himmler så på ham som den ideelle lederen for et forskningsinstitutt som skulle blande forskning og fantasi for å presentere uangripelige fakta (Pringle, 2009, p. 73).

Selv med sin overbevisende evner og interesse for arkeologi hadde Wirth ingen formell utdanning og kontroversen og eksentrisiteten hans ledet til at Himmler i 1936 fjernet ham fra stillingen som leder av Ahnenerbe og erstattet ham med Dr. Walther Wüst i 1937, etter kritikk og avvisning fra Hitler selv (Pringle, 2009, p. 108).

Hitler kritisert Himmler så vel som Wirth, i Himmlers forsøk på å konstatere Tysklands storhetstid i fortiden gjennom alle de krumspring han selv og Ahnenerbe sørget for «*Why do we call the whole world's attention to the fact that we have no past? It's bad enough that the Romans were erecting great buildings when our forefathers were still living in mud huts: now Himmler is starting to dig up those villages of mud huts and enthusing over every potsherd and stone axe he finds. All we prove by that is that we were still throwing stone hatchets and crouching around open fires when Greece and Rome had already reached the highest stage of culture. We really should do our best to keep quiet about this past. Instead Himmler makes a great fuss about it all. The present-day Romans must be having a laugh at these revelations.*» (Arnold, 2008, p. 556).

Wirth ble gitt publiseringsforbud for å hindre ham i å skade Ahnenerbe ytterligere, og Wüst innførte krav om formell utdanning for alle medlemmer og forskere i organisasjonen (Pringle, 2009, p. 114).

Lederskiftet førte til betydelige endringer i Ahnenerbe, som tidligere ble drevet av uskolerte entusiaster uten akademisk kompetanse. Nå var kravet at alle medlemmer skulle være utdannede og respekterte vitenskapsmenn som var villige til å tilpasse sannheten for å passe den nazistiske agendaen (Pringle, 2009, p. 114).

Overgangen fra Wirth til Wüsts overtagelse av Ahnenerbe markerer et viktig vendepunkt i organisasjonens historie. Wirth hadde tidligere ledet instituttet med sin eklektiske tilnærming og fritt spillerom for fantasiteorier. Himmler innså imidlertid at en mer disiplinert og

akademisk tilnærming var nødvendig for å fremme deres ideologiske agenda på en troverdig måte.

En annen interessant utvikling var Assien Bohmers rolle i Ahnenerbe. Han hadde en doktorgrad og utdanning innen geologi, petrologi og paleontologi, men fant han raseforskning svært fascinerende. Hans interesse for raseforskning førte ham til å kombinere sin geologiske kunnskap med arkeologi under ekspedisjoner til land som Frankrike, Spania, Sverige og Norge. Han omtalte sitt arbeid som «*en del ganske detaljerte studier av den nordiske rasen*» (Pringle, 2009, p. 143). Han søkte til og med om en stilling som paleontologisk arkeolog ved SS' utgravingsavdeling, hvilket illustrerer det nye fokuset på akademisk kompetanse innenfor Ahnenerbe.

I tillegg til disse endringene i organisasjonen, bidro individer som Hans S. Jacobsen som til å fremme nazistisk ideologi gjennom sine aktiviteter. Jacobsen, senere tiltalt for landsforræderi i 1948, arbeidet for å nazifisere det norske biblioteket ved å begrense litteraturtilgangen til kun tillatte litterære verk, hvilket ekskluderte tyskfiendtlige og anti-NS-verker. Hans visjon om å etablere en «*kultursentral*», lik Ahnenerbe-Stiftung i Dahlem hvilket gjorde dypt inntrykk på ham, illustrerer hvordan nazistvennlige forsøkte å samle og forme kunnskap i tråd med deres ideologiske mål om å styrke folket og kulturen i samsvar med deres verdensbilde (Red: et al., 1948, p. 2).

I 1939 hadde organisasjonen mange oppgaver på sin agenda. Dette inkluderte publisering av bøker gjennom forlaget Der Ahnenerbe-Stiftung Verlag og utgivelsen av tidsskriftet Germanien. Disse publikasjonene inneholdt lettfordøyelig innhold som var ment for SS-planleggere og andre interesserte. Eksempler på slike publikasjoner inkluderte «*Nordiske forrådsbygninger, Trekonstruksjoner og bondehus i Norge, og Nordiske runer*» tillegg til skriftlig materiale produserte de opplæringsfilmer som ga informasjon om «*fortidssymbolene i svenske helleristninger.*» Videre inkluderte deres aktiviteter praktisk arbeid, for eksempel skulpturatelieret som lagde gipsavstøpninger av kryptiske helleristninger fra Skandinavia (Pringle, 2009, p. 165).

For Ahnenerbe var det avgjørende å sikre kontroll over større arkeologiske prosjekter og utgravinger, der de kunne styre forskningen i henhold til deres politiske agenda (Myhre, 1994, p. 101). En sentral figur i denne prosessen var Herbert Jankuhn, en fremtredende arkeolog hos Ahnenerbe. I en avisartikkel fra Rogaland, november 1938, blir Jankuhn nevnt i sammenheng med kontroversielle uttalelser. I sin bok *Haithabu, eine germanische Stadt der Frühzeit*, utgitt

i 1937, hevdet Jankuhn at vikingene var forfedrene til Hanseatene, som indirekte at tyskerne hadde vikingopphav (u.n., 1938, p. 9). Dette kontroversielle synspunktet ble møtt med sterk kritikk, som tydelig fremgår av avisartikkelens overskrift: «*MERKELIGE OPPLYSNINGER I TYSKE AVISER*» (figur 6) (u.n., 1938, p. 9). Dette viser hvordan Ahnenerbe aktivt fremmet ideer som støttet deres rasistiske agenda, selv om det møtte betydelig motstand.

Mot slutten av 1930-årene og begynnelsen av 1940-årene var medlemmene av Ahnenerbe engasjert i en rekke aktiviteter. Dette inkluderte planlegging av ulike ekspedisjoner og utarbeidelse av nye doktriner for fremtidens Tyskland. Deres mål var å samle kliniske rasedata for å rettferdiggjøre fjerning og utvise av jøder og deres avkom fra landet (Pringle, 2009, p. 201).

Figur 6 Utsnitt fra avisoppslag i avisen *Rogaland* (u.n., 1938, p. 9).

I 1942 etablerte Ahnenerbe en avdeling i Oslo, med kontorer på Victoria terrasse, hvilket også fungerte som Gestapos hovedkvarter. Denne avdelingen, ledet av geografiprofessor Hans Schwalm (Holm & Kvamme, 2013, p. 163), ble kalt «*Germanische Leitstelle Norwegens*» og hadde flere oppgaver, inkludert beskyttelse av kulturminner, overvåking av museumstjenesten og kulturpolitisk opplæring (Myhre, 1994, p. 104).

Selv om nazistene hadde etablert sin tilstedeværelse i Norge og opprettet en base for Ahnenerbe i hovedstaden, er det ikke ensbetydende at de ikke møtte motstand. Et eksempel på dette er konflikten rundt Snartemosverdet. Da NS ønsket å tilegne sverdet til Heinrich Himmler som gave, hvor de hevdet at det hadde germansk opprinnelse. Imidlertid protesterte Oslos oldsaksamlingsbestyrer A. W. Brøgger og fikk støtte fra det akademiske kollegium. Som en kompensasjon for ikke å gi bort sverdet, som en gest til Himmler, ble det lovet en kopi av sverdet. Senere Brøgger selv ble arrestert og fengslet på Grini grunnet hans *ulydighet* (Myhre, 1994, pp. 104-105). Dette hendelsesforløpet understreker hvordan enkeltpersoner og institusjoner i Norge fortsatte å stå imot nazistisk kulturappropriasjon og forsøk på å pålegge rasistiske narrativ, selv under okkupasjonen.

Opprinnelsen til arier-begrepet

Jakten på den ariske rasen, som Ahnenerbe var delaktig i, har røtter som strekker seg flere århundrer tilbake i tid og var ikke et nytt fenomen som oppstod med nazistene. Interessen for feltet ble vekket til live igjen under nazistregime. Historien kan spores tilbake til 1700-tallets England, da forskeren James Parsons forsøkte å finne et felles språk for etterkommerne av Noahs tredje sønn, Jafet (Pringle, 2009, p. 40). Han sammenlignet en rekke europeiske og asiatiske språk for å finne likheter, spesielt ved å analysere ordene for tall. Parsons bemerket betydelige likheter i ordene for tallet *tre* på walisisk, irsk, russisk, bengali, dansk, svensk, latin og tysk. Dette førte ham til den konklusjonen at folkene som snakket disse språkene måtte nedstamme fra samme slekt (Pringle, 2009, p. 41).

Parsons møtte motstand fra samtidens forskere, men senere kom lignende tanker til overflaten igjen mot slutten av 1700-tallet. Spesielt i 1786 da sir William Jones gjorde lignende observasjoner. Han oppdaget at sanskrit, latin og gresk hadde åpenbare likheter og konkluderte med at de måtte stamme fra samme kilde. Han kalte denne felles indiske språkstammen for *arya* et hinduistisk ord for *edel* (Pringle, 2009, p. 42).

Videre språkforskningen førte til at flere forskere interesserte seg for feltet. De oppdaget likheter mellom sanskrit og over 40 verdensspråk, inkludert engelsk, fransk, tysk, dansk, svensk, irsk gælisk, serbokroatisk, jiddisch og romani. Mens noen foretrakk å kalle denne språkgruppen for indoeuropeisk, lente tyske forskere mot betegnelsen indogermansk. Til slutt ble begrepet *arisk* vedtatt (Pringle, 2009, p. 43).

Arierbegrepet ble videreutviklet av fantasifulle skribenter som Friedrich Schlegel, som ikke nølte med å blande virkelighet og fantasi. Han utforsket idéen om at oldtidens europeere ikke stammet fra det bibelske hellige land, men fra Himalaya. Han konkluderte med at dette hellige folk måtte ha kommet fra Himalaya, og dermed ble de betegnet som arier (Pringle, 2009, p. 44).

Ved siste halvdel av 1800-tallet var skribenter som Joseph Arthur de Gobineau; diplomat, greve og litterat, og Houston Stewart Chamberlain; naturvitenskapelig forsker og biolog, delaktig i rasespørsmålet og tanker om Arieren. Som stolt franskmann mente Gobineau at restene etter de rene arierne var germanerne, og at disse var å finne hos den franske adel, men han mente også at rasen var blitt såpass utvasket og at dette hadde konsekvenser for den kulturelle utviklingen i Europa (*Tacitus' Germania*, 2023, p. 94).

I motsetning til Gobineau som så på den ariske rasen som fortapt og tilhørende fortiden, mente Chamberlain at den ariske rase absolutt var mulig å bringe inn i fremtiden gjennom pleie og avl for å sikre rasens fremtid (*Tacitus' Germania*, 2023, p. 95). Chamberlain, opprinnelig brite som flyttet til Tyskland, mente at det nordiske folk var *kulturskapere*, her inkluderte han også grekere og romere, mens jødene derimot var *kulturødeleggere* (*Tacitus' Germania*, 2023, p. 95).

Senere engasjerte Dr. Theodor Benfey seg dypt i samme studier, men hans konklusjon var annerledes enn Wirths. Benfey argumenterte for at arierne ikke kunne ha sitt opphav i Himalaya, men heller i Nord-Europa. Selv om hans bevismateriale var tynt og møtte motstand fra deler av det vitenskapelige samfunn, ble Benfeys tanker omfavnet av tidlige tyske nasjonalister. Nasjonalistene, som var ivrige etter å styrke ideen om ariernes overlegenhet, begynte å fylle inn de vitenskapelige hullene i teorien. Inspirert av Tacitus' beskrivelse av ariernes fysiske egenskaper som høyreiste, med blå øyne og blondt hår, endret de til og med definisjonen av «*arier*» til å bety «*lyse*». Dette hintet klart til ariernes lyse hud- og hårfarge (Pringle, 2009, pp. 45-46).

Også blant norske forskere fantes bruken av arierbegrepet. Etnograf Andreas Martin Hansen, utga boken *Oldtidens Nordmænd. Ophav og Bosætning* (1907) hvor han tar for seg tidlige nordmenns opphav i Norge gjennom språk og stedsnavn. Han tar for seg Skandinavia språkopprinnelse og trekker linjer gjennom engelsk og tysk til germansk og urgermansk. Gjennom å trekke linjer mellom ordet «*mor*» på norsk, engelsk, gammelnordisk osv. Kommer han frem til at mange språk i Nord-Europa har felles opphav i indogermansk og/eller arisk språk (Hansen, 1907, p. 11). Her trekker han videre slutningen at den mytiske arieren var en erobrer som innførte sitt språk hvor det var ikke-arisk talende. «*[...] germanerne var det ariske folk som lå lengst mot nord*» (Hansen, 1907, p. 18).

Hansen beskriver i detalj hvordan han kommer frem til ariernes utseende og deres oppkomst til arktiske områder. I første del skildres det mellom langskallede og kortskallede, hvor de kortskallede i stor grad kom fra Asia, og de langskallede fra Afrika, videre ser han likhetstrekk mellom *Middelhavsrasens* skaller og de fra Afrika basert på gravfunn. Deretter konkluderer han med at det må være samme folk fra Afrika som kom til Middelhavet som også har kommet til Skandinavia som de første arierne, gjennom *raseblanding* mellom de asiatiske kortskaller og afrikanske langskaller.

Han forklarer videre teorien om at arierne er lyshudet og blond, i motsetning til Nordafrikaneren som er mørkhudet og brunett, synonymt med fjellrevens hvite pels, harens vinterpels, o.l., at det var avhengig av klimatiske forhold som gjorde forskjellen (Hansen, 1907, pp. 127-128). I siste avsnitt konkluderer Hansen med at det skandinaviske folk er blitt så raseblandet at de alle har felles opphav, at de menneskene som lever i Skandinaviene «*sammen får vi bygge landet videre, under samme sol, samme skebne. Og ilden som på arnen brænder, den er en hellig ild*» (Hansen, 1907, p. 138).

I et av Hansens tidligere verker (1904) skriver han om de første bosetninger i Norge og hvordan de, gjennom stedsnavn, kan føres tilbake til den såkalte ariske rasen. I kapittel 3 går han gjennom arkeologiske bevis for sine teorier. Han postulerer at de eldste gravene et bestemt sted må samsvare med de eldste bostedsnavnene på samme sted (Hansen, 1904, p. 100).

Hansens bok *Norsk Folkepsykologi* ble utgitt først i 1899, og ble senere utgitt i 1943 med tilføyde forord. I første forord, skrevet i 1934, skriver professor W. Werenskiold at Hansen ble i sin samtid ansett som en «*eiendommelig skikkelse*» samt «*farlig radikaler*» og en kunne lese i hans doktorarbeid om strandlinje-studier i 1891 starten på hans teorier om to eksisterende folkeraser i Norge, den høye, lyse langskallen, og den lavere, mørke kortskallen (Hansen, 1943, pp. 3-4). Werenskiold skriver på en slik måte at en kan se hans uenighet til Hansens arbeid mellom linjene.

I forord nr. 2, blir Hansen titulert som en «*genial forsker*». M. Sylten skriver; «*Når uttrykket genial anvendes er det i sin orden å opplyse, at noen av de mest framtrede tyske videnskapsmenn på området har karakterisert Dr. Andr. M. Hansen som «utvilsomt et geni»»*» (Hansen, 1943, p. 5). Sylten anser Hansen som forut for sin tid når det kom til skriftspråket. Hansen var utdannet geolog, men fant gjennom sine studier interessen for menneskehetens utvikling som videre brakte han inn på raseforskning. Hansens samtidsforskere miskjente hans verker om raseforskning ettersom dette ikke var hans fagområde.

Hansen skriver i første kapittel i boken *Norsk Folkepsykologi* om hodeskalleformene langskaller og kortskaller og de trekk som skiller dem «*Lav legemshøyde og særdeles store udyktighetsprosent slutter seg til den vestfoldske*» (Hansen, 1943, p. 9). Når det kommer til den mest konstante faktor innen raseforskning for å kunne skildne på de forskjellige raser var hodeskalleformen den mest pålitelige (Hansen, 1899, p. 2). Videre skriver Hansen at basert på

forskning gjennomført på å stedfeste kortskaller og langskaller på kartet, trekker han videre slutninger om politiske valg basert på hodeform. Han skriver at steder med kortskallemajoritet er høyreorientert, mens hvor langskallene er i majoritet er venstreorientert (Hansen, 1899, p. 4).

I motsetning til hva senere forskere har skrevet om ariernes forekomst i Norge, fremstiller Hansen et bilde som forteller at kortskallene var de første til å bosette seg i Norge, mens langskallene, arierne, kom senere og hadde med seg en raffinert steinalderkultur. Mens kortskalle-funn viser til grove steinredskaper viser langskalle-funn til mer polerte og forseggjorte steinredskaper, så vel som husdyrdrift og åkerdrift (Hansen, 1899, pp. 10-11).

Videre om raseforskjellene skriver Hansen om likhetstrekk med kortskallerasen og beskrivelsen av *Thræll* i eddadiktet *Rigsthula*.

«Der findes et mytisk kvad, Rigsthula, som skildrer samfundsklassernes oprindelse, hvorledes fra ældste slægt [...] stammer Thræll, fra følgende Karl og Jarl. Her finder vi den ældste beskrivelse av trælens utseende. Der nævnes om Thræll og Thir og deres Børn egenskaper som «høsvan ok svartan» [...] «om originalsens uttryk kan der være tvil; sikkert er det dog at nordmændene anså trælene for mere mørkladne en nordgermanerne, derav det oftere forekommende trælenavn Svart»), «sólbrunninn, fúligt andlit, niðrbjugt er nef, - Drumbr, Digralldi, Lútr og Leggjaldi, fingr digrir, langir hælur.» Man kan ikke undgå at se antropologiske mærker fælles med den nuværende kortskallerace: mørk, med «stygt», bredt ansigt, flat næse [...], tykfalden, rundrygget, tykke ben, brede fingre, lavvristede føtter (tilbøielighet til platfot).» (Hansen, 1899, p. 17).

Videre trekker Hansen også koblingen mot langskallen; *«Sætter man mot dette skildringen av Karl: Rauðan ok rjoðan, om Jarls mor: brynene bjartere, brystet lysere, halsen hvitere end hviten sne; om Jarl selv: blekt var håret, bjarte kinderne, hvasse hans øine som ormeungens, om hans brud: hvit, smalfingret – det er ikke tvil om, at myten her vil skildre den rene, sterkt blonde langskalle, at altså trælen karakteriseres ved kortskalletypens egenskaper, bonden og krigeren ved langskalletypens. At de gamle nordmænds ideale høvdinger netop havde denne sidstes, var høie, lyse, med gult hår, slanke med fine hænder – det behøver ikke nærmere påvisning, det skal kun tilføyes at man i gravhauger fra yngre jernalder har fundet særdeles typiske skeletter av langskalleracen» (Hansen, 1899, p. 18).*

Hansen betrakter kortskallens og langskallens iboende sjelelige, eller åndelige karaktertrekk, hvor kortskallen beskrives som ynkelig og pysete, en stutt men utholdelig kropp ment for hardt fysisk arbeid (Hansen, 1899, pp. 32-34). Kortskallen skulle etter sigende hige hele sitt liv etter frihet slik som, etter Hansens beskrivelse, var iboende hos langskallen, såpass at kortskallen kunne ty til å myrde sin herre, langskallen, i sengen.

Kortskallen beskrives som mindre intelligent, samvittighetsløs, med higen etter penger, og ulykkelig. Videre beskrives langskallen som i alt å betrakte den rake motsetning til kortskallen. Lykkelig, åndelig og kroppslig fri, ingen higen etter penger eller status da de allerede hadde disse karaktertrekkene iboende hos seg, høyreiste og vakre (Hansen, 1899, pp. 39-43).

Boken i sin helhet tar for seg det politiske bildet både da den ble utgitt, 1899, og opp igjennom tiden så langt tilbake som Edda-dikt og sagaen forteller. Han beskriver den generelle fordelingen av folkemassen i de politiske valg; høyre eller venstre, hvor tradisjonelt sett, basert på Hansens statistikk, langskallen, arien, falt mot venstre mens kortskallen, den anariske, falt mot høyre.

I bokens siste del kommenterer Hansen på kritikk han tidligere hadde fått vedrørende sine raseteorier. Lars Havstad uttalte misnøye og skepsis til Hansens teoriformuleringer «*tror ikke med dr. Hansen, at hjerneskallens længde i forhold til bredden øver indflytelse på befolkningens åndelige og legemlige beskaffenhet, at langskallerne naturligen skulde være bedre end kortskallerne*» (Hansen, 1899, p. 90). Hansen misliker denne formuleringen og sier at Havstad med vilje misforstår og forvrenger Hansens ord. Hansen forklarer videre at han aldri har prøvd å si at den ene på noe vis er bedre enn den andre og at det ikke er hodeformen i seg selv som er grunnen til raseforskjellene, men at hodeformen er en gjennomsnittlig standard og basert på statistiske mål hvor de åndelige karaktertrekkene assosiert med den ene og den andre opptrer innenfor visse rammer (Hansen, 1899, p. 91).

Videre skriver Hansen at han sympatiserer mer med karakteristikkene assosiert med langskallen, hvilket han innrømmer å ikke ha forsøkt å legge skjul på. Hansen forklarer videre at han har forsøkt å legge frem, fritt for bedømmelser, karakteristiske trekk med ærlighet uten forutintagelser. At karaktertrekkene kan tolkes som negative eller positive råder ikke Hansen over (Hansen, 1899, p. 92). «*de nedsættende egenskapsord er mange og stærke. De er ikke mine, jeg har simpelthen stillet dem sammen fra uavhengige iakttakere, og flere overensstemmende vilde være let at finde.*» (Hansen, 1899, p. 92).

Tilsvarende i boken *Landnaam i Norge* greier Hansen ut om forskjellene til de forskjellige menneskeraser basert på både hudfarge og hårfarge, men fremst av alt skjelettene, hvor han mener hodeformen er den mest pålitelige kilde til riktig raseanalyser i *kapittel 5 Arier og anarier* (Hansen, 1904, pp. 208-273).

I et innlegg i tidsskriftet *Kringsjå* fra 1900 kommenterer Hansen på kritikk fra cand. Mag. R. Flo vedrørende Hansens raseteorier med tanke på høyde og blondhet tilhørende kortskallen versus langskallen (Brinchmann, 1900, pp. 325-335). Hansen argumenterer for at han ikke har påstått at det kun er langskaller som kan være høye og blonde, men at det så klart finnes unntak til regelen. Flo skal ha trukket frem eksempel som motbeviser Hansens, nettopp Borreby-skallefunn hvilket Flo mener er høye og blonde kortskaller. Dette avviser Hansen med å si at disse funnene ikke er kortskaller.

Svenske Oscar Montelius forteller i 1899, i et foredrag, om solgudens symboler. Blant disse er hakekorset nevnt som et av jernalderens solgudsymboler, og med linjer tilbake til Troja (Montelius, 1899, p. 8). Tilbedelse av solen forklarer Montelius strekker seg så langt tilbake i tid at det kan sees på som den første religion (Montelius, 1899, pp. 8-9).

Videre i et senere verk, *Fortiden* (Montelius, 1919), skriver han om Sveriges historie. Gjennom denne boken kan man lese om de forskjellige solsymbol som blir representert gjennom symboler i helleristninger, bronsebeslag, bronsefigurer og gravfunn. Blant disse er hakekorset nevnt et fåtall ganger (Montelius, 1919, pp. 247, 287), i relasjon til funn med denne markeringen. Det blir nevnt at hakekorset ble ansett som et viktig symbol da det var blant de mange solsymbolene man kunne finne.

Das Ahnenerbes interesse for skandinavisk bergkunst

Etter Wirth ble forfremmet til SS-Unterstrumführer i 1936, arrangerte han en privat filmvisning hjemme hos seg selv, for et nøye utvalgt publikum, inklusive Himmler. Under visningen presenterte han bildeserier av helleristninger fra Bohuslän i Sverige, Wirth understreket at disse var laget av urtidsgermanerene og var spor etter gamle tekster (Pringle, 2009, p. 79).

På denne turen ble de første gipsavstøpningene av helleristninger ble laget. Wirth hadde håp om at denne samlingen ville bli den fremste samlingen av nordiske symboler og vitne om den

nordiske rasens overlegenhet (Pringle, 2009, p. 80). Wirth var av den overbevisning at arierne utviklet helleristningene som et skriftspråk; verdens eldste skriftspråk (Holm & Kvamme, 2013, p. 161). Wirth skal ha ment å kunne finne kontinuerlig utviklingslinje gjennom helleristninger og runer fra oldtid frem til samtiden (Emberland & Fure, 2009, p. 184), Wirth ønsket med disse tankene å skape en ny disiplin innen kulturkretslæren som symbolhistorisk metode.

Hjulkorset, eller hakekorset, en annen variant av solkorset, var i følge Wirth det viktigste symbolet. Som tidligere nevnt mente Wirth at dette måtte vitne om soldyrkelse, han skal også påstått å kunne lese denne religion i symbol tilbake til steinalderen og at arierne var de som stod bak denne symbolikken som spredte sin religion og samfunnsdannelse over hele kloden (Emberland & Fure, 2009, p. 184).

Wirth og Himmler var enige i at helleristningene holdt signifikans «*Også for Himmler hadde helleristningene en symbolsk kraft, de var vitnemål om en forgangen germansk religion og omspunnet av myter og magi.*» (Emberland & Fure, 2009, p. 194).

Blant de første produserte avstøpningene, var av et gammelt svastikasymbol, som Himmler hadde til hensikt å gi som gave til Hitler for å imponere ham og oppnå hans godkjenning av Ahnenerbes arbeid da Hitler opprinnelig ikke var spesielt imponert over organisasjonen (Pringle, 2009, p. 81).

Wirths første ekspedisjon til Tanum i Sverige var ikke et oppdrag under Ahnenerbe per se, tross Wirths lederskap i organisasjonen. Wirth møtte den svenske riksantikvaren, Sigurd Curman og dette møtet ble omtalt i det svenske tidsskriftet *Bohuslänningen* den 23. september 1935. Artikkelen nevnte mengden gips som ble fraktet til Sverige, vekten til gipsavstøpningene som skulle returneres til Tyskland, samt skepsisen rundt hensikten til avstøpningene. Curman selv stilte i etterkant spørsmål ved hva studiematerialet skulle brukes til. Om det var å kartlegge den sanne ariske opprinnelse og historie; «*En annan sak är om det omfångsrika studiematerialet skall*

Figur 7 Herman Wirth i Bohuslän 1935 (Foto lånt fra (Dodd & Meijer, 2018)).

tjäna till att kartläggande av de sanne tyskernas ariska börd och historia. Det glömde jag fråga professor Wirth om!» (Sandén, 2008, p. 3).

I 1936 ble en offisiell ekspedisjon til Skandinavia planlagt, hvor blant annet Trondheim stod på listen, med Sverige som første besøksmål. Til tross for tidligere hendelser i Bohuslän, der en rekke skader og pinlige hendelser hadde oppstått, ga den svenske riksantikvaren tillatelse til at Ahnenerbe kunne besøke Bohuslän igjen, men andre områder Wirth hadde listet opp som ønskelige ble nektet. Før ekspedisjonen begynte, ga Himmler strenge instruksjoner til følget. De ble pålagt å oppføre seg eksemplarisk og under ingen omstendigheter vise hakekorset eller diskutere politikk (Pringle, 2009, pp. 83-84).

Korrespondansen mellom Curman og Wirth den 29. juli 1936 avslører i tillegg strenge krav til Ahnenerbes besøk fra Svensk hold, i samsvar med svensk kulturlov. Brevet avsluttes med en klar melding om «[...] att klargöra att tjänstemännen från Riksantikvarieämbetet inte tolererar ytterligare skadegörelse från Ahnenerbe» (Sandén, 2008, p. 28). Dette viser tydelig skepsis mot organisasjonens aktiviteter og et forsøk på å beskytte kulturarven.

Halvveis gjennom ekspedisjonen i Sverige dro Wirth til Oslo for å møte med Anton W. Brøgger, en av de mest anerkjente nord-europeiske arkeologene i samtiden. Wirth ønsket å diskutere økonomisk støtte, og han vurderte også å selge noen av gipsavstøpningene til samlingen i Oslo. Brøgger, derimot, var skeptisk til Wirth og svært bevisst på hvordan nazistene manipulerte historie og vitenskap til fordel for sin politiske agenda. Brøgger var kanskje ikke fullt klar over hvor dypt Wirth var involvert i denne forvrengningen av oldtidsforskning ettersom Wirth hadde fått tillatelse til å gjøre gipsavstøpninger også i Norge (Pringle, 2009, pp. 89-90).

I Det Kongelige Norske Videnskabers Selskabs *MUSEET Årsberetning for 1936*, kan vi finne spor av Ahnenerbes aktiviteter i Trøndelag. De kom for å lage gipsavstøpninger av «nordenfjelske» helleristninger og hadde fått tillatelse til dette prosjektet, de var i alt syv i ekspedisjonslaget inkludert Herman Wirth selv (Selskab, 1937, p. 37).

I 1938 ble korrespondansen mellom Wirth og Curman, gjenopptatt etter lengre tid uten kontakt. Wirth uttrykte beklagelse for mangel på kontakt det foregående året. Han hevdet at en alvorlig konflikt hadde oppstått blant de tyske universitetene angående Ahnenerbes syn på forskningsfrihet og akademisk frihet (Sandén, 2008, p. 30).

Wirth sendte en rapport, som avtalt, om arbeidet som ble utført av Ahnenerbe under ekspedisjonen i 1936. Han påpekte at han selv var leder for Ahnenerbe på den tiden. Rapporten delte arbeidet inn i fire hoveddeler: først, å studere helleristningssymbolene, deretter, å datere symbolene, deretter sammenligne symbolene med germanske symboler for å finne likheter og forsøke å koble betydningen til samtidige sammenhenger, til slutt ved å bringe gipsavstøpningene tilbake til Tyskland, kunne de danne grunnlaget for videre forskning (Sandén, 2008, p. 31).

Da Wirth var satt til side og Wüst innsatt som stedfortreder, endret den arkeologiske interessen seg fra Skandinavia og Nord-Europa til Sentral-Europa og spesielt Midtøsten, med fokus på områdene rundt *Romerriket*. Denne forskyvningen markerer et betydelig skifte i Ahnenerbes forskningsinteresser og geografiske omfang (Pringle, 2009, pp. 106-111).

Det skal nevnes at det var stor skepsis til den arkeologiske praksisen i Tyskland, så vel i Tyskland som utenfor, lenge før krigens slutt. I 1934 uttalte en nederlandsk arkeolog at trusselen ved *det mentale tyranni* som foregikk i Tyskland, i tillegg til at den tyske arkeologiske praksis var på god vei til å bli smadret av vekten til *propagandaen og det mystiske*. Som et svar på denne kritikk uttalte en tysk forhistoriker at dette utsagn og dets like, kun var skeptisk til *forskerfriheten* som nazistene hadde innført (Eickhoff, 2005, p. 74).

Kikkhull: Fra fangeleir til forsker for Ahnenerbe

Rektor ved universitetet i Oslo, Didrik Arup Seip, ble i 1938 utnevnt til æresdoktor ved universitetet i Hamburg, som han hadde besøk ofte (Seip, 1946, p. 10).

Ved Seips egne ord sa han at datidens tyske vitenskapsmenn «*ga seg for den nye tids krav*» i henhold til Nazitysklands styre (Seip, 1946, p. 11), men han påpekte også at noen var veldig tydelig i opposisjon. Selv var han en stor tilhenger av vitenskapsfrihet.

Ved okkupasjonen i Norge viste majoriteten av norske studenter, ifølge Seip, avsky mot nasjonalsosialismen og at nazistene hadde inntatt universitetene, så vel som Norge (Seip, 1946, p. 11).

Seip og flere forskere i tiden før krigen kom til Norge så på det som en «*idékrig, som var nødvendig å gjøre ende på den urett som hadde makt i Tyskland*» (Seip, 1946, p. 18).

Arkeolog Brøgger ble fengslet av «norsk politi», som Seip beskrev det, 28. juni 1941, men slapp ut igjen 1. juli 1941 (Seip, 1946, p. 222). Blant Brøgger sine overtredelser mot okkupasjonen med sin «fiendtlige» holdning var nevnt at han ikke utleverte Snartemosverdet, ergo var det nok av grunner til hvorfor han måtte fengsles (Seip, 1946, p. 226).

11. september 1941 ble det krevd av statsråd Skancke et møte i universitetsaulaen hvor lærere og studenter skulle *innfinne* seg å møte. Ved en glipp fikk Seip også delta og bevitne sin egen avsettelse. Han hadde fryktet at det skulle gå dithen og hadde forberedt sin kone og barn at han mulig ikke kom hjem igjen etter møtet (Seip, 1946, p. 250).

Gjennom hele tiden fra 9. april 1940 til 11. september 1941 hadde universitetet konsekvent ikke hevet flagget i protest mot okkupasjonen, selv ikke ved bortgangen til professor Sem Sæland og kremasjonen 30. april 1940 ble flagget heist til halv stang (Seip, 1946, p. 49), men ved avsettelsen til Seip hadde en gjeng NS-studenter brutt seg inn hvor flagget var oppbevart og heist det opp (Seip, 1946, p. 251).

Gjennom Seips' tilbakeblikk i sin bok gir han klart uttrykk for at han som rektor, samt majoriteten av kollegiet og studentene var sterkt imot hva tyskerne iverksatte. Om det ikke var for studentenes respekt for Seip ville det nok være flere hendelser med *ulydig* oppførsel og motaksjoner. Et eksempel på studentenes respekt for Seip ble tydelig dagen han ble avsatt som rektor. Ved hans inngang til Aulaen applauderte studentene høylytt, men med en rask håndbevegelse fra Seip ble de stille. Likens da det ble klart at Seip ble avsatt og den nyinnsatte rektor skulle tale kom det piping fra studentene, like fort med en håndbevegelse ble studentene stille. Seip gjorde alt i sin makt for å ta vare på studentenes rettigheter som rektor under okkupasjonen ved å møte de krav som ble stilt men likeså motgå de krav som gikk imot reglement og lovverk (Seip, 1946, pp. 7 - 338), han skjønnte at det ville ikke gjøre annet enn vondt verre om han tillot ulydighet.

Etter tid om stunder ble Seip, med flere, transportert fra fengselet på Grini til Tyskland og videre til Sachsenhausen. Etter relativt milde kår i de norske fengslene ble det straks strengere i de tyske, med mindre godsinnethet fra fangevokterne, men dog bedre kår enn de «ikke-ariske» fangene. «Det ble sagt det var fordi de norske skulle få ekstra god behandling. Den nazistiske raseoppfatning og den romantiske tyske oppfatningen av de nordiske landene kom altså til uttrykk selv i konsentrasjonsleirene.» (Holm & Kvamme, 2013, p. 398). Seip ankom Sachsenhausen 10. april 1942, her var det mye hardt arbeid så vel som mye sykdom (Seip, 1946, pp. 348, 339-467). 23. desember 1942 ble Seip «satt fri», i alle fall så fri som det gikk

an å være når som deportert til fiendelandet. Han møtte så Wüst som hadde fått beskjed av Himmler om å møte den norske rektoren (Seip, 1946, p. 467).

Seip ble plassert i Berlin med beskjed om at han hadde forskningsoppgaver å utføre for Ahnenerbe, disse oppgavene innebar å presentere en liste over «*alt gammelt billedstoff med motiver fra den germanske helteediktning «i det nordgermanske rom» (dvs. Sagnene om Sigurd Fåvnesbane, Volund smed osv.) og en bibliografi til dette billedstoffet.*» (Seip, 1946, pp. 490-491). Det viste seg vanskelig for Seip å gjøre det arbeid Ahnenerbe gjennom Himmler hadde pålagt han; ikke hadde han tilgang til de bøker eller tekster som var nødvendig for å gjøre arbeidet, bibliotekene i Berlin ble bombet, samt søkte han flere ganger om å få dra til Danmark hvor han kunne få tilgang til materialet, men fikk avslag hver gang – det viste seg at det var rikskommissær Terboven i Norge som hadde sørget for avslagene (Seip, 1946, pp. 492-493).

Seip slapp ut av fengsel gjennom Himmlers ordre og fikk «*leve som fri mann*» under Ahnenerbe-ordre og arbeidsoppgaver, hvor han også fikk betaling for arbeidet (Seip, 1946, pp. 477-538). Betingelsen var altså at Seip utad skulle virke som en fri mann, men han pliktet å bli værende i Tyskland og jobbe som vitenskapsmann hos Ahnenerbe (Emberland & Fure, 2009, p. 249).

Som Fure skriver i Jakten på Germania «*Behandlingen av de to norske professorene Seip og Brøgger er egnet til å illustrere noe av Ahnenerbes politikk overfor norske fagpersoner. Begge var akademiske autoriteter på sine fagfelt – områder som også tangerte Ahnenerbes interesser. Begge hadde stilt seg politisk avvisende til nasjonalsosialismen og som vitenskapsmenn klart negative til det germanske paradigmet. [...] Fra Ahnenerbes synsvinkel var forfølgelsen av personer som Seip og Brøgger kontraproduktivt for institusjonenes målsettinger i Norge. Fengslingene ble oppfattet som pinlig, de stilte seg i veien for det langsiktige målet: nemlig å få flest mulig vitenskapsmenn og intellektuelle i Norge til å slutte seg til det fellesgermanske programmet. [...] De [Ahnenerbe] ønsket derimot å etablere en atmosfære av kollegial utveksling basert på gjensidig respekt.*» (Emberland & Fure, 2009, p. 250).

Det var ikke bare høyt aktede vitenskapsmenn som ble tatt til fange og sendt til konsentrasjonsleir, men også norske studenter som etter all sannsynlighet ble forsøkt å endre deres *ulydighet* til noe konstruktivt for den kommende generasjon germanere. Studentene som var tatt til i fangeleirene viste seg for øvrig vanskelig å hjernevaske, «*På tross av det milt sagt*

upedagogiske opplegget trodde tyskerne at studentene skulle være lette å «omvende». De var studenter, og flertallet av studentene i Tyskland hadde jo begeistret sluttet opp om det nye regimet. Og enda viktigere, de var «germanere» – og som vi har sett, hadde nazistene en nærmest metafysisk tro på at representanter for den «nordiske rase» skulle være særlig disponert for det nasjonalsosialistiske tankegodset. En gruppe «raserene» norske studenter skulle følgelig være lette å omvende. Men kartet stemte ikke med terrenget.» (Holm & Kvamme, 2013, p. 124).

Det kan kanskje virke som *utenfor* tema å skrive om Seip og hans opplevelser under krigen, men det er et viktig poeng å ha i bakhodet at selv om noen ble ansatt til å forske for Ahnenerbe, er det ikke sikkert at de i grunn holdt samme tanke sett som lå bak dannelsen av instituttet. Seip jobbet gjennom hele okkupasjonstiden og sitt fangenskap imot nazistene, om enn i skjul og ikke klart som dagen, naturlig nok for å verne om seg selv og sine kjære, men nok til å skape problemer for nazistene. Seip kom aldri så langt som å publisere forskning for nazistene om de germanske bildene, men om han hadde gjort det kan man tenke seg at dette ville blitt brukt videre for å bygge oppunder den nordisk-germanske tilhørighet og storhet i verdenshistorien.

Nazistisk propaganda og bergkunst

Hitler uttrykte sitt syn på propaganda i etterkant av nederlaget ved ølkjellerkuppet; Munich Putsch, hvor han erklærte «*propaganda, propaganda, all that matters is propaganda.*» (Seaton, 1981, p. 189). Dette sitatet fanger hans oppfatning av propagandaens avgjørende rolle i formingen av opinion og målet om å oppnå et ønsket resultat gjennom propagandistiske midler.

Hitlers syn på propaganda som et middel for å oppnå et mål, og ikke et mål i seg selv, er vesentlig for å forstå nazistisk propaganda. Han argumenterte for at propagandaens form måtte tilpasses målet den arbeidet for. Under krigen, hvor det tyske folket kjempet for et menneskeverdig tilvære, skulle krigspropagandaen ha som hensikt å støtte denne kampen og hjelpe folket til seier. Propagandaen ble dermed vurdert ut fra prinsippene som var relevante for det tyske folkets eksistens. Hitler understreket at selv de mest brutale midler kunne anerkjennes som humane når de førte til rask seier, og at metoder som bidro til å bevare nasjonens verdighet, spesielt friheten, var de som kunne betraktes som vakre (Hitler, 1941, pp. 170-171).

Et annet aspekt ved Hitlers propagandastrategi var målgruppen. Han påpekte at propagandaen ikke skulle rettes mot vitenskapsfolk og intellektuelle, da de allerede hadde tilgang til akademisk opplysning. Istedenfor skulle propagandaen konstant rettes mot de bredere lag av folket. Propagandaen ble sammenlignet med en plakat i form og karakter, noe som understreket dens enkle og tilgjengelige natur – den var rettet mot massene, ikke eliten (Hitler, 1941, p. 172).

Nazistisk propaganda utnyttet disse prinsippene målrettet mot den bredere befolkningen gjennom ulike medier, inkludert plakater, aviser, film og andre visuelle og verbale metoder. Bergkunst, som en visuell form for propaganda, kan også ses i lys av disse prinsippene. Den ble brukt som et middel for å styrke nasjonalfølelsen og oppnå et ønsket resultat i befolkningens bevissthet, noe som samsvarer med Hitlers propagandateori.

I det nazistiske regimet fungerte bergkunsten som et verktøy for å spre ideologien og fremme nasjonalsosialistiske verdier. Dette illustrerer hvordan propaganda ikke bare var begrenset til litterære medier, men også inkluderte kunst og symbolske uttrykk. Bergkunsten kunne sees som en visuell forlengelse av propagandistiske budskap som var rettet mot de brede lag av

folket. På denne måten tjente den som et eksempel på hvordan nazistisk propaganda tok mange former og benyttet seg av ulike medier for å publikum.

Hitlers syn på propaganda som et kraftig verktøy for å påvirke massene tydeliggjør den strategiske tilnærmingen som analytikeren må ta for å forstå hvordan informasjon ble valgt og formidlet i den nazistiske propagandakampanjen. Som Hitler forklarte, var propagandaens hensikt ikke å gi vitenskapelige opplæringer til individene, men snarere å fremheve viktige fakta, handlinger og nødvendigheter for å skape oppmerksomhet blant den brede befolkningen. Propaganda skulle operere på et folkelig nivå og kommunisere sitt innhold på en måte som kunne forstås selv av de mest innskrenkede i målgruppen (Hitler, 1941, p. 172).

I *Mein Kampf* presenteres Hitlers ideer om forskjellige folkeslag, kulturer og raser. Han kategoriserer dem i tre hovedgrupper: *kulturgrunnleggere*, *kulturbærere* og *kulturødeleggere*. Han beskriver hvordan *arierne*, som *kulturgrunnleggere*, reiste rundt i verden og påvirket de lavere-stående mennesker. Dette skapte en kultur ved å utnytte arbeidskraften til de som ikke hadde kapasitet til å skape sin egen. Som et resultat ble landbruk dyrket og kunnskap akkumulert. Hitler understreker også at spor av dette herskerfolket, som han hevder har iboende åndelige og organisatoriske evner, manifesterer seg hos de med lys hudfarge (Hitler, 1941, pp. 274-277).

Videre understreker Hitler sitt syn på jødene som *kulturødeleggere* ved å sammenligne dem med flokkdyr. Han beskriver hvordan jøder reagerer basert på dyriske instinkter og opplært intelligens, i motsetning til arierne, som hevdes å ha iboende åndelige forutsetninger. Hitler hevder at jødene er predisponert for å samle seg i enhet når de står overfor fare, men at de raskt blir *einstøinger* igjen når trusselen er over (Hitler, 1941, pp. 285-287).

I sin bok gir Hitler et innsyn i hans tilnærming til propagandaens kunst. Han forklarer at for å nå den store massen, må man samle seg om få viktige punkter, gjentatte ganger fremføre disse punktene, forme teksten med overbevisning og selvsikkerhet for å gjøre den uimotsigelig, og være utholdende og tålmodig mens man venter på at budskapet får ønsket effekt (Hitler, 1941, p. 348).

Hitlers forståelse av hvordan propaganda skulle utføres er en avgjørende del av vår forståelse av nazistisk propaganda. Dette aspektet av hans teori gir et innblikk i den taktiske tilnærmingen som propagandistene i nazipartiet benyttet seg av. Hitler understreker

viktigheten av å forenkle budskapene, gjøre dem til enkle påstander som lett festes i befolkningens sinn.

I et Tysklands stemme, skriver Gross, *chef for rikskontoret for opplysning i befolkningspolitikk og rasehygiene* «*Mens staters og kulturers opblomstring og forfall før i verden og særlig mens den marxistiske tankegang satt i høisetet, blev betraktet som følgene av økonomiske og muligens rent politiske årsaker, ser vi idag hvilken fremtredende rolle mennesket spiller som skaper og bærer av økonomi, stat og kultur, av politikk, kunst og idéstrømninger. Vi er nådd til forståelsen av at det for å bevare statens og kulturens verk i første rekke er nødvendig å bevare dets skaper og bærer. Kraft og sunt blod skjenkes et folk bare en gang, og går disse reserver over styr, lar de sig aldri erstatte på samme måte som man gjenreiser ødelagte byer eller akre. Derfor må en innsiktsfull statsledning foran omsorgen for politikk og økonomi sette omsorgen for å bevare sitt eget folks biologiske reserver, d.v.s. rasens kraft. Den lange rekke stater og kulturer historien har sett gå under beviser med all ønskelig tydelighet, hvor ubønnhørlig det hevner sig å glemme denne sannhet.*» (Gross, 1940, pp. 135-136)

Virkemidler i propagandaen

Ved å studere en samling propagandaplakater har jeg lagt merke til noen gjengangere innenfor den bredere kategorien av nazistisk propaganda som fremmer arisk ideologi. Slike gjentatte elementer inkluderer fremstillingen av høye, slanke, og ofte blonde figurer, bruk av dystopiske og utopiske bakgrunner, samt en karakteristisk skrifttype. Skrifttypen er runelignende, og en gjenganger i mange av propagandaens kampanjer som omhandler arierne som opphav.

Et illustrerende eksempel på denne skrifttypen finner vi i logoen til Schutzstaffel, forkortet til SS, hvor bokstavene «SS» er formet i denne karakteristiske *runefonten*. Selv organisasjonsnavnet *Das Ahnenerbe*, bærer tydelig preg av nedarvet nordisk-dyrkelse, med referanse til arven fra indogermanere eller arierne.

Det er viktig å merke seg at mye av nazistisk propagandamateriale også viste til ariske karaktertrekk, som høyde og blondt hår, som sterke indikasjoner på arisk herkomst. Dette elementet av propagandaen var med på å knytte disse fysiske trekkene til arisk identitet. Imidlertid er det interessant å merke seg at selv blant de som var sentrale i naziregimet, som Heinrich Himmler og til og med Adolf Hitler selv, ble det bemerket etter krigen at de ikke

nødvendigvis oppfylte idealene de fremmet. En tidligere SS-offiser bemerket at " *Himmler var en uintegreert halvblodsgermaner og uegnet til SS* " (Pringle, 2009, p. 55). Det samme kan sies om Hitler, noe som er ironisk i henhold til idealene til naziregimet.

Som propagandaminister jobbet Joseph Goebbels stadig med å fremme nazistisk tankegang. Til og med mot krigens slutt utarbeidet Goebbels strategier for det tyske folk. I 1943 satte Goebbels propagandaretningslinjer som følgende, «*1. Den totale krigsinnsats. 2. Innrømmelse av motgang i visse tilfeller. 3. Oppdragelse til hat. 4. Tiden arbeider for tyskerne. 5. Krigen er langt fra Tysklands grenser.*» (Clausen & Andersen., 1947, p. 158). Dette kom i kjølvannet av *Stalingradkatastrofen* hvor det ble sett på som nødvendig å endre strategien til propagandaføringen, ettersom det viste seg vanskelig å skjule nederlaget (Clausen & Andersen., 1947, p. 163).

I den tyske avisen *Völkischer beobachter* den 9. februar 1943 leste overskriften «*Lær å hate!*», Tyskerne skulle lære å hate. Videre utrop rettet mot hatet; «*... Tysklands barn skal lære en ramse som går ut på at først når tyskerne har drept den siste bolsjevik, og først når britene har bedt om nåde, kan krigen og bomberedslene høre opp..... Det slipes kniver i dagens Europa. Disse kniver skal ikke bare brukes slik som erkeengelen Mikael brukte sitt sverd, men om nødvendig også slik som satan selv bruker sine våpen.....*», «*Lær å hate! Sett en strek over den tyske godmodigeht, som er blitt et ordsprog. Medlidenheten skal ikke lengre ha noen plass i ditt hjerte. Øye for øye, tann for tann, dette skal være din daglige hatefulle bønn.....*» (Clausen & Andersen., 1947, p. 161). 18. februar samme år, holdt Goebbels et masse møte som ble særs vel tatt imot;

«*[...] Vil dere ha total krig? Vil dere – om nødvendig – ha en krig enda mer total og radikal enn hva vi i dag kan forestille oss? (Veldige ja-rop.) For det femte: Britene påstår at det tyske folk har mistet tilliten til føreren. Jeg spør: Er deres tillit til føreren i dag større og mer urokkelig enn noensinne?*» (*Endeløse Heil-rop og talekor: Fører befal, vi følger!*) *[...] Med brennende hjerte, men med hodet kaldt går vi løs på denne krigsperiodes største oppgave. Nasjonen er beredt til alt. Vår tro på seieren er mer urokkelig enn noen gang før. Hele vår energi skal stilles i seierens tjeneste. Dette er stundens løsen, derfor lyder parolen: Folk stå opp, storm bryt løs!*» (Clausen & Andersen., 1947, pp. 162-163).

Her kommer det klart frem at Goebbels jobber for å snu narrativet og ildne det tyske folk til en sta kamp, likeledes å forme alle sine spørsmål i positiv retning slik at alle svar ringer «*ja*», som er et positivt ladet ord som bygger opp under at tyskerne var samlet om en positiv sak.

Diskusjon

Denne oppgaven har undersøkt hvordan bergkunstforskning har blitt representert på tidlig 1900-tallet, med innspill på hvordan politikk og kulturelle kontekster har påvirket eller forsøkt å påvirke diskursen. Videre her vil jeg trekke inn flere synsvinkler på tematikken for videre å undersøke dens mange sider.

Rase er en nokså distinkt del av nazistenes ideologi, med tanke på at noen raser var bedre enn andre. Tross spørsmålet om rase har vært viden diskutert siden tidlig 1800-tallet, og nevnt i den engelske encyklopedien *Encyclopaedia Britannica* i 1939 «til nå har alle metoder anvendt for å definere rase vært betenkelige, og de provisoriske funn man har gjort, må betraktes med all mulig forsiktighet» (Pringle, 2009, p. 47).

Dette sitatet i seg selv eliminerer mine tidlige hypoteser om at raseforskning var drevet pur rasistisk, eller at forskere på den tiden ikke hadde tilsvarende syn på raseforskning slik det tjueførste århundre. Det viser seg at på akademisk nivå var det skepsis rundt rasespørsmålet og at vitenskapen var høyst tvilsom.

Den akademiske skepsisen til rasevitenskapen var dog ikke noe som kuet de nazistiske forskerne i Ahnenerbe, eller Himmler, som stadig søkte å overbevisninger resten av verden, og vinne dem over med politikken.

Som nevnt innledningsvis stod Nils Åberg sterkt kritisk til Wirths forskning og utsagn, men det skal også nevnes at Åberg uttalte seg slik om Wirth: «[...] *Wirth är enbart en drömmande idealist och till synes utan annan ambition än vetenskapsmannen*» (Sandén, 2008, p. 35).

Åberg påpekte at Wirth tilsynelatende var oppriktig i sin forskning som idealistisk sannhet tross tilsynelatende *tankeforvirring*, og at hans arbeid var interessant og noe en burde ta vare på for vitenskapelige etterkommere.

Som Bettina Arnold skriver «*One particularly dangerous aspect of archaeological writing is its tendency toward professional jargon which tends to obscure rather than reveal meaning. [...] Prehistory is particularly vulnerable to manipulation because it so often depends of a minimum of data and a maximum of interpretation. [...] Germany's archaeological community played a part in legitimating notions of Germanic racial and cultural superiority*» (Arnold, 2008, p. 565). Det var «[...]ikke vitenskapen og arkeologiens innhold som var vesentlig for Ahnenerbe, men arkeologi og vitenskap som sannhetsbærere» (Myhre, 1994, p.

106). For Ahnenerbe, Himmler og Wirth var det viktigste å *fremstå* som at deres tanker og idéer hadde et reelt fotfeste i virkeligheten, og at deres utsagn var støttet gjennom institusjonaliseringen hos Ahnenerbe som skulle virkelig gi tyngde til endringen i tankegodset.

Sandén kommenterer i sin analyse på spørsmålet rundt kjennskapen til Ahnenerbes baktanker for helleristningsforskningen og trekker frem Åberg sine kommentarer til Wirth lenge før ekspedisjonen til Sverige fant sted. Videre påpeker han at svenske uten tvil må ha vært klar over hvor Ahnenerbe fokuserte sine midler (Sandén, 2008, pp. 39-40).

Tross politiske uenigheter under andre verdenskrig forholdt svenske vitenskapsmenn en vennlig vitenskapelig relasjon med Nazitysklands vitenskapsmenn. Dette kan trolig knyttes til at svenskene som flere andre på den tiden tenkte at Hitler regime i Tyskland skulle være kortvarig, ergo var det nødvendig å opprettholde velviljen (Sandén, 2008, p. 40).

Som Sandén påpeker i sin analyse av brevtutvekslingen var det ingen direkte kritikk fra den Curman mot Ahnenerbe (Sandén, 2008, p. 39), tross tonen i brevene på svensk side kan tolkes mer byråkratisk. Curman uttrykte til stadighet helst at forskning på svensk forhistorie ble gjort av *svenske* forskere (Sandén, 2008, p. 40).

Da arbeidet med denne oppgaven begynte gikk jeg inn med den forutsetning at bergkunst ble brukt symbolistisk i nazistisk propaganda. Det skal videre understrekes at med propaganda tenkte jeg i store trekk kun på visuell propaganda i form av plakater og informasjon. Etter å ha studert en stor andel av disse fysiske propagandaopplagene, takket være Randall Bytwerk sin digitale samling (Bytwerk, 2001), erfarte jeg at jeg på dette punkt har tatt feil. Symbolismen som er til stede i disse propagandaplakatene som bygger opp under germansk/arisk overherredømme bygger på tanken rundt det visuelle idealet til indogermaneren.

Videre er rune-inspirert skrift en stor gjenganger i de fleste plakatene. Dette viser til nazistenes ønske om å forsterke den antatte/ønskede tilknytning til de forhistoriske erobringkjempene den ariske gruppen/indogermaneren.

Så vel som runeinspirert skrift er hakekorset en løpende gjentaker. Etersom de forskjellige solkors/hakekors-symbol er vanlig å finne i diverse bergkunst, samt andre artefakter fra forhistorisk tid blir det en naturlig del av nazistenes ønske om å vise de lange linjer tilbake i tiden.

Solen har, sannsynligvis, gjennom alle livets tider vært en konstant. En konstant som vitner om liv og fruktbarhet. Uten solen ville eksempelvis aldri landbruket blomstret, med tanke på Himmlers ønsker om å tilbakeføre den tyske befolkning til en florerende bondekultur blir solsymbolet naturligvis en viktig del av symbolikken. Denne tematikken berører også Lund (1943) i *Solkorset*. Lund beskriver videre at solkorsene og figurer i relasjon til solkorsene må være representasjoner av solguder.

Lund refererer, som flere andre på tiden, til *Tacitus* sine skriv og betraktninger. Solgud og fruktbarhetsguder ser nesten ut til å være to sider av samme sak basert på Lunds tekst, «*Ved siden av solguden eller ham nærstående guddommer, skiller det seg ut andre personifiserte gudeskikkelser på de yngre jordbruksristningene. Tydeligst blant disse gudeskikkelser er en fruktbarhetsgudinne som symboliseres av en kjørende eller stående kvinne. Denne fruktbarhetsgudinne må være identisk med den fruktbarhetsgudinne som den romerske historieskriver Tacitus beretter om.*» (Lund, 1943, pp. 13-14). Lund beskriver videre en rekke Norrøne guder og hvordan de relaterer til hverandre og tilbake til soltegnene, «*Alle har de gått ut fra den eldre naturdyrkelse hvor solen som den livgivende og skapende kraft dannet utgangspunkt*» (Lund, 1943, p. 17).

Som Claus Krag skriver blant hans innledende kommentarer til *Tacitus' Germania* kommer han inn på det faktum at Tacitus ble såpass populær i 1700-1800-talls Tyskland da tyskerne ikke hadde «egne» verk som talte om deres fortid; de så på Tacitus' *Germania* som felles historisk kilde for både Skandinavia og Tyskland (*Tacitus' Germania*, 2023, p. 91). Om man tar dette i betraktning blir det brått mer tydelig hvorfor Ahnenerbe var så innstilt på å undersøke bergkunsten i Skandinavia for å skrive seg selv inn i historien og gi den tyske forhistorien mer tyngde. Dette kan videre eksemplifiseres ved et sitat av Quisling fra 1. februar 1942 «*I menneskesjelen ligger en hang til de steder hvor den har gjennomgått mye, hvor den har følt lidelsen sterk, eller gleden, hvor den har virket mye, kjempet mye. Som med det enkelte menneske, så også med nasjonalbevisstheten. Den føler seg knyttet til de historiske steder, hvor nasjonens liv har utspilt seg intenst og beveget. Og den søker tilbake til disse steder.*» (Mehle, 1944, p. 201), nok en gang henvisning til tilbakeførsel for fremtidens skyld.

En kan legge merke til når en leser nazistvennlige tekster at begrepene *arisk*, *germaner* og *indogermaner* blir brukt om hverandre og så godt som synonymt. Dette bemerker også Krag (*Tacitus' Germania*, 2023, p. 105), han nevner spesifikt dette om Hitlers taler, men at det også er tilstede i litteraturen, «*Ser man på ordbruken i Hitlers «bordtaler», holdt i Førerens*

hovedkvarter i årene 1941 – 44, er det tydelig at begrepene «nordisk», germansk» og «arisk» går helt over i hverandre, og får gjelde gruppen av blonde, blåøyde mennesker i alminnelighet. [...] Innenfor gruppen av «nordiske» folk trakk forøvrig Hitler gjerne frem grekerne, ikke minst spartanerne, som de særlig beundringsverdige, og skilte seg på denne måten fra mange andre nazister, som Rosenberg og Himmler; de svermet heller for Tacitus' germanere (slik de oppfattet dem) og for de hedenske skandinavene.». Nok en gang kommer det frem at Hitler og Himmler ikke alltid var enige selv om de jobbet mot samme mål.

Tacitus beskriver Germanias geografiske avgrensinger ved å følge de naturlige grenser nord for Rhinen og Donau, videre argumenterer han for at ingen andre enn germanerne kan være dette landskaps urbefolkning, «*et uformelig land med strengt klima og helt uinnbydende både å se på og å bo i om det ikke er ens fedreland.*» (Tacitus' *Germania*, 2023, p. 132).

Det kan se ut til at nazistene saumfarte, plukket og eliminerte de ting som passet dem og deres narrativ best, eksempelvis Tacitus' beskrivelse av germanerne, som for øvrig alle skal ha sett noenlunde like ut «*et barskt blikk, blå øyne og rødlig hår.*» (Tacitus' *Germania*, 2023, p. 133) 2 av 3 der altså. Han mente også at germanerne var å regnes som et rent folkeslag uten videre *oppblanding* med andre, med egenartethet. Videre nevner oversetteren av teksten at beskrivelsen av germaneren samsvarer med hvordan romerne og grekerne beskrev *barbarer* (Tacitus' *Germania*, 2023, p. 175).

Tacitus beskriver alle de folkegrupper som angivelig var å finne innad i Germania. Felles for omtrent alle gjaldt at de var *late* siden de sov lenge, hadde *dårlig arbeidsmoral* siden de ikke jobbet hardt med jordbruket men nøyte seg med korn fremfor å plante og dyrke frukttrær, de hadde *barbariske skikker* som til og med inneholdt *menneskeofringer*, med mer (Tacitus' *Germania*, 2023, pp. 129-167). Disse generaliseringene var gjort på basis av sammenlikning av det kjente liv hos romerne og grekerne.

Utover disse var det enkelte folkegrupper som skilte seg enda mer ut fra germanergruppene, disse omtalte Tacitus som *Finnene*, Krag argumenterer at disse må geografisk plasseres i nord-øst-Baltikum (Tacitus' *Germania*, 2023, p. 229). Tacitus beskriver Finnene som «*uvanlig primitive og fattigdommen deres grell*», hvor deres mangel på hest, hjem, samt våpen, i tillegg til at de sov på bakken, kledde seg i skinn, og ikke klede slik siviliserte romere og grekere gjorde, og at de spiste viltvoksende planter (Tacitus' *Germania*, 2023, p. 167).

Finnene virket å forundre Tacitus såpass at han skriver «*Nå blir resten eventyraktig: Hellusiere og Oksioner har ansikter som mennesker, men kropper og lemmer som dyr. Dette, uutforsket som det er, lar jeg stå hen.*» (*Tacitus' Germania*, 2023, p. 167). Finnene skal ha hatt et lavere kulturnivå enn andre germanergrupper siden de ikke hadde et jordbruk som flesteparten av den germanske folkegruppe.

Fra dagens Skandinavia nevnes én gruppe som beskrives av Tacitus å ligge i det åpne hav som øyer, gruppen kalte han Svionene (*Tacitus' Germania*, 2023, p. 164). Svionene, som Krag argumenterer må referere til svenskene (*Tacitus' Germania*, 2023, p. 225), skal ha hatt god kunnskap om båter/flåter, Tacitus sammenlikner disse med seilbåter fra sine kjente områder, og bemerker seg at disse Svione-båtene var merkelig bygd og fremstod som at de kunne ros både fremover og bakover. Svionene skal også hatt én kongemakt, og folket skal ha adlydt.

Nord for Svionene skal *Æstierne* og *Sitonene* ha holdt til. Tacitus bemerker seg at i denne delen av *Germania* er det som om solen aldri blir helt borte «*den siste glans fra solen som går ned, varer til glansen av soloppgangen, og er så klart at stjernene blekner*» (*Tacitus' Germania*, 2023, p. 165). Tacitus beskrev beliggenheten til dette folket til å være på «*høyre side av det Svebiske hav*». Videre beskriver Tacitus at *Æstierne* skal ha vært mer utholdende i åkerdriften enn sine med-germanere lengre sør i «*landet*», nok igjen at germanerne var dovne (*Tacitus' Germania*, 2023, p. 165).

Det kan argumenteres at Tacitus tekst ikke stemmer helt overens med virkeligheten, med tanke på at teksten er basert på andre tekster og folks beskrivelser av hva de har sett og opplevd, så vel som at funnmaterialet enkelte ganger motbeviser Tacitus' beskrivelser (*Tacitus' Germania*, 2023, pp. 9-15, 169-230).

Selv oppfattet jeg Tacitus tekst om *Germania* og dets folk som ikke spesielt positivt i henhold til de åndelige kvaliteter nazistene mente dette folket skulle holde. Jeg oppfattet germanerne gjennom teksten som et «*usivilisert*» folk med barbariske tendenser, lav arbeidsmoral (som Tacitus også selv skrev), og generelt et folk som ikke var kommet like langt i kulturkretsløpet som romerne og grekerne, sett fra Tacitus' ståsted så klart. Ergo finner jeg det veldig interessant at dette var en skribent som nazistvennlige vitenskapsmenn lente seg på for å vise til hvor fantastiske den urgermanske sivilisasjon var.

Når det kommer til det arktiske folk er utvilsomt ikke de samme arktiske folk nazistene refererer til som Stang/ISK (1931) referer til, først og fremst med tanke på beskrivelsen av at *den arktiske kultur*, hvorav *lappene* hørte til under, ikke kroppslig sett hørte til samme *rase* som deres språkfrender, når vi vet at blant de nordiske germanerne var også *finnene* innrullert til å høre til den arktiske gruppe med høyreiste, blonde, langfjesede folk, mens lappene, beskrevet; «*I antropologisk henseende er lappene som nevnt så forskjellige fra de finsk-ugriske folk at man ikke har villet anta raseslektskap, skjønt de taler et finsk-ugrisk sprog; men man har fremsatt den formodning at de har byttet sitt oprindelige sprog med et finsk-ugrisk. [...] forskjellen mellem lapper og finno-ugrier forklares ved at oprindelige rasetrekk hos finno-ugrierne er blitt utvasket ved blanding med fremmede folk.*» (Stang, 1931, p. 60). Det kan virke til at Stang differensierer mellom de såkalte lappene og nordmenn «*Kun renlappene har frembragt en eiendommelig kultur ; sjø-lappene har levd på lån fra nordmennene. [...] Så meget er dog klart at det for lappene særegne er knyttet til rendriften og teltet og deres gamle hedenskap; men ellers er deres kultur preget av den skandinaviske bondekultur*» (Stang, 1931, p. 62).

Siden det vanskelig lar seg gjøre å oppdrive tekster publisert av Ahnenerbe eller deres like, tar jeg meg den frihet å anta at de ville ha en likhet til propaganda i Norge som Tyskland. Som eksempel trekker jeg frem et lengre sitat fra en bok utgitt i 1943 kalt *Hva du bør vite om den nye tid*. En propagandabok som var tillatt å bruke i undervisning og som ordlegger seg tiltalende til unge nordmenn. «*Rundt omkring i Norge finner vi helleristninger, – tegn og merker som de gamle nordmenn hogde inn i fjellet eller på steinheller.[...] På mange av disse ristningsfeltene støter vi på solkorset – eller solhjulet, som det også blir kalt. Dette merket er det tegnet som bronsealderens nordmenn brukte som tegn for solen. Solen var midtpunktet i deres naturdyrkelse, og da er det ikke rart at vi finner dette tegnet på så mange av helleristningene. [...] I den vakre middelalderske alterduken fra Nidarosdomen, som skildrer slaget på Stiklestad, ser vi på skjoldene gylne Olavskors på rød bunn, – altså ganske nøyaktig samme merket som vårt solkors. Av samme opprinnelse som vårt solkors er tyskernes hakekors. Det er også er meget gammelt germansk tegn. [...] Solkorset og hakekorset er altså begge meget gamle merker. Begge tegn forekommer også hos andre folk, men ingen steder har de fått større betydning enn hos de germanske folk. Solkorset er det **norske folks merke.***» (Hoel & Sørli, 1943, pp. 66-67). Her leser vi nok et eksempel på hvordan nazistvennlige trekker linjer tilbake i tid i et forsøk på å bygge den riktige nasjonalfølelsen.

«Norsk ungdom! Følg kallet, og meld deg som frivillig allerede i dag. Det er viktig for Norge, det er viktig for Germania, og det er viktig for deg selv, at du gjør din plikt!» (Hoel & Sørli, 1943, p. 64). I boken henvises det stadig til de germanske folk, og deres historiske erobringer og stolte folk, og at nordmenn er deres etterkommere. Det forsøkes å skape en relasjon mellom blant andre Norge og Tyskland som et tidligere sammensveiset folk, tilsvarende Tacitus' om det germanske folk.

Etter alt arbeid Himmlers Ahnenerbe og Wirth gjorde for å reise til Skandinavia, produsere negative avtrykk av helleristninger, for så å frakte dem tilbake til Tyskland med planer om å åpne et friluftsmuseum forble det med drømmen – helleristningsavtrykkene ble derfor aldri fremvist offentlig (Emberland & Fure, 2009, p. 194). «Av helleristningssøpningene Wirth fikk laget i løpet av sine to reiser i Sverige og Norge, eksisterer fortsatt 52 positivavstøpninger som er oppbevart i det østerrikske Felsbildmuseum i Spital ved Pyhrn i Østerrike» (Emberland & Fure, 2009, p. 194). Det må nødvendigvis endres til 53, hvorav én av disse er oppbevart i lageret til Vitenskapsmuseet i Trondheim.

Når en ser på skandinavisk bergkunstforskning kan en lese at det er liten grad av forklaringer i relasjon til de kronologiske, arkeologiske faktorer som teksten omhandler, sammenliknet med nazistiske tekster og tilsvarende til enhver tid forsøker å vise til fakta for begrunnelse av deres tanketog. Som Olsen skriver er fundamentet allerede lagt på plass for tidlig 1900-talls standard arkeologiske forskning, ordforråd og terminologi blir som «kulturelle tatt-for-gittheter» (Olsen, 1991, p. 85), mens det kan se ut til at de samme forutsetninger ikke ligger likefram hos nazistene.

Dette vil nok en gang bevise mine teorier om at nazistisk bruk av bergkunst tilhører et annet lag/diskursive formasjoner enn den skandinaviske, hvorpå nazistene gjorde et forsøk på å endre diskursen til deres fordel.

Konklusjon

Etter å ha lagt frem bergkunstforskning som ble publisert av skandinaviske forskere i perioden 1909-1945, samt et forsøkt på å fremstille Ahnenerbes arbeid og nazistiske idéer, må det gå an å stille spørsmålet: er det noen forskjell innen bergkunstdiskursen mellom skandinaviske forskere og hos Ahnenerbe? Etersom jeg ikke har klart å oppdrive tekster direkte relatert til bergkunstforskning fra Ahnenerbe må jeg basere antakelsene mine på andre tekster og hvordan de omtaler tema.

Det kan virke som at innen bergkunstdiskursen i Norge var det generelt standarden på å fremstille helleristningene detaljert, med tematikk, størrelse, ristningsdybde, osv., hvilket vitner om tidens makthavere som allerede hadde lagt fundamentet for hvordan bergkunstforskning skulle presenteres. Disse makthaverne inkluderer Helge Gjessing, Theodor Petersen, Gustaf Hallström, Eivind Engelstad, Håkon Shetelig, etterfulgt av Anton W. Brøgger, og senere Gutorm Gjessing.

Den største utstikkeren, om man kan kalle det det, vil jeg si henvender seg til de såkalt arktiske helleristningsgruppene som tilsynelatende frem til cirka 1925/35 ble differensiert fra de sørskandinaviske ristningene. Disse ristningsgruppene skrev seg til det arktiske samefolket i nord, og nordmenn i sør, hvilket viser oss ganske tydelig de gjeldende diskursive utsagn som var akseptert i tidsperioden.

Det kan dog leses en forskjell i fremstillingen av ristningstypene og en endring i holdningen til gruppene, og senere en enighet i at det ikke var riktig å separere ristningstypene slik tidligere forskere hadde gjort. En tydelig forskjell kan leses i Gjessings tidligere verk som i 1932 hvor han fremstår som nokså konstaterende rundt ristningstyper, og mente at etnologi var en sammenflettet del av arkeologisk arbeid. Senere derimot, som Gjessings tekst fra 1939 kan en lese en mer forsiktig fremgang av Gjessing. Han virker mer tilbakeholden når det kommer til å henvise ristningstyper til bestemte folk og skriver rett frem at man skal være forsiktig når en påstår slikt. En tilsvarende endring i formidlingsmåte kan også leses hos Brøgger fra 1909 til 1925 hvor han i første omgang skriver seg enig i delingen av samene og nordmenn, men senere virker som å ta avstand til å kunne dele landet opp i to raser, særlig med tanke på Hansens langskalle-kortskalleteorier.

Når det gjelder Ahnenerbes arbeid innen bergkunstdiskursen, eller deres forsøk på endring, vil jeg fremdeles stille meg bak påstanden i teori- og metodekapittelet, om at Ahnenerbes arbeid

er på motsatt side av spekteret som jeg har kalt forskningstidslinjen. Etter alt å dømme forsket/undersøkte Ahnenerbe på samme måte tilsvarende de skandinaviske, men forskjellen viser seg ved formidlingen av forskningen. Ettersom det var deres hovedoppgave å legitimere nazistisk ideologi gjennom forskning var det ved å forvrengte sannheten i forskningen for å svare til ideologiske spørsmål.

Dette er et nokså vanskelig spørsmål å svare på da jeg har begrenset materiale å begrunne påstanden i, så den må tas med en klype salt. Jeg vil si at i forskningsøyeblikket var de største forskjellene mellom Ahnenerbes og skandinaviske forskere *grunnen* til undersøkelsene og hva det skulle brukes til. Tilsvarende gjelder formidlingen forskningen i etterkant.

For å svare på de problemformuleringer jeg har satt for denne oppgaven vil jeg forsøke å svare sammenfattende, men ved å dele spørsmålet i to.

Hvorfor valgte instituttet Ahnenerbe å inkludere bergkunst som et sentralt forskningstema?

Første halvdel av 1900 var en tid som var preget av ønsker om nasjonsbygging av varierende grunner, i Norge var ønske å styrke folkekulturen og i Tyskland et ønske om å gjenreise tysk stolthet og minne om deres forhistorie etter underlaget ved første verdenskrig. Dette utspilte seg på både forskjellig men likevel likt grunnlag. Det innebar i det store og det hele å trekke lange linjer tilbake i forhistorien og vise hvor man kom fra.

Derfor viste det seg nyttig for Ahnenerbe å gå til bergkunsten i Norge siden det rådet en overbevisning om at deres germanske opphav kunne spores geografisk til Skandinavia. Dette takket være forskere som Wirth, tekster som Germania, og generelle overbevisninger om den ariske rase som Himmler og Hitler satt med, uvisst fra hvor.

Ønsket om noe håndfast å vise til gjenspeiles i idéen om å lage gipsavstøpninger med den intensjon om å lage et friluftsmuseum hvor tyskere kunne vandre «tilbake i tid» og observere hvor de stammet fra.

Hvilke faktorer gjorde bergkunsten så betydningsfull at den ble utnyttet som et element i nazistisk propaganda?

Tar en i betraktning Hitlers tanker rundt propaganda, at den skal rettes mot *de mindre intelligente*, gir det mening å bruke bilder for å illustrere ideologiske strømninger. Siden helleristninger ble antatt å være kreert av et kulturskapende folk, germaneren/ariere, ble disse ekstremt viktige historiske kilder. Solkorset, som ofte ble funnet på helleristninger i en

eller annen form, viste til tidligere kulturers soldyrkelse, og skulle videre eksemplifisere og videreføre en storhetstid, noe som det tyske folk skulle ønske for seg selv og derfor jobbe for. Ergo ble bruk av helleristninger i propaganda et virkemiddel for å vise de lange linjer tilbake i tid på en måte som lett kunne forstås av massene.

Ahnenerbes forsøk på å integrere bergkunsten innunder nazistisk institusjonalisering for å oppnå en viss makthaverposisjon i bergkunstdiskursen, skulle validere blant andre forsøk på å tilbakeføre det tyske folk til et jordbrukssamfunn, samme samfunn de mente hadde skapt helleristningene hvor solkors-symbolene opptrer.

Videre har jeg gjennom hele arbeidsperioden for denne oppgaven sittet inne med et like stort spørsmål for oppgaven som var nevnt innledningsvis; Hvilken betydning kan man tilegne lappen på skiløperen i arkivet i Trondheim? Jeg vil si at det er to mulige svar på dette spørsmålet. Alternativ 1. litt mer omstendelig og fremdeles veldig antagende, alternativ. 2. litt kjedelig men likefrem sannsynlig.

Alternativ 1: Med stor sannsynlighet kan vi anta at gipsavstøpningen i vitenskapsmuseets lager nødvendigvis må ha blitt kjøpt av Det Kongelige Norske Videnskabers selskap basert på den opprinnelige ideen bak avstøpningssamlingen. Samlingen skulle bringes tilbake til Berlin og oppføres som en unik utstilling en ikke kunne finne noe annet sted med tilknytning til den ariske eller indogermanske rases opprinnelse.

Et at argumentene for at denne samlingen ville være så unik var basert på hvor høy sannsynlighet det var for at bergkunsten de gjorde avstøpninger av kunne bli ødelagt, enten av dem selv ved å utføre gipsavstøpningene, men også med erosjon og forvitring over tid. Men grunnet Herman Wirths elendige økonomiske sans, lå de allerede dårlig an finansielt da ekspedisjonen var kommet til Oslo. Hvilket var grunnen til at Wirth arrangerte et møte med Brøgger, angående økonomisk bistand. Det ble også her foreslått salg av gipsavstøpningene for videre å kunne finansiere ekspedisjonen slik at teamet kunne gjøre seg ferdig. Ergo; gipsavstøpningen som ligger i arkivet, arkivert som «*gave til vitenskapsmuseet*», kan altså med stor sannsynlighet være ervervet gjennom handel, men at sannheten kan ha blitt pyntet på da man ikke egentlig ønsket å bli assosiert med medlemmer av SS eller NSDAP.

Alternativ 2: Basert på hva man kan lese om de tyske nazistene, kanskje tyskere generelt, kan det virke som at det var normen å gi gaver spesielt til de av høyere rang, muligens for å vise sin hengivenhet, å smiske og få litt spillerom. Himmler strebet ofte etter germanske artefakter

som kunne gis i gave til Hitler, Wirth etter gaver til Himmler, osv. Også NS fulgte det tyske eksempel og ønsket å gi en gave til Himmler, et eksempel på dette er det norske Snartemosverdet som Brøgger nektet å avse. Dette sverdet ble funnet med rester av tekstiler hvor hakekors var til vevd inn. Ergo kan spekulasjoner om eventuelle samarbeid mellom Vitenskapsmuseet og Wirth og Ahnenerbe, som resulterte i en gave som en slags betaling eller takk, om mulig legges død og heller sees på som intet annet enn en høflighetsgest.

Som forslag til videre studier på dette emnet vil å gjennomføre tilsvarende arbeid, men å analysere tysk litteratur, vil kunne gi denne tematikken mye for å fylle de hull som enda eksisterer. Dette vil etter all sannsynlighet gi denne tematikken mye mer tyngde da det ennå er et lite omtalt emne innenfor bergkunstdiskursen frem til andre verdenskrig.

Anbefalt litteratur

Herunder vil jeg foreslå noen litterære verk som jeg har lest og funnet svært interessant, men som ikke har funnet sin vei inn i selve oppgaven.

Om du som leser ønsker videre å lese om den forskjellige propaganda som ble distribuert i Norge under tysk okkupasjon i Norge anbefales følgende bok:

Ludvig Engeset. (1948). *Plakatene fra okkupasjonstiden*. Cammermeyers Bogh.

<https://www.nb.no/items/5891df747ab1bb05836321719d62f256?page=0>

Boken Tysklands stemme gir en god innsikt i hvordan tyskerne prøvde å berettige sin tilstedeværelse i Norge, så vel som sine handlinger på kontinentet. I oppgaven har jeg sitert kapittelet relatert til rasespørsmålet, men de andre kapitlene er også av interessant art:

Tysklands stemme. (1940). J.M. Stenersens Forlag.

https://urn.nb.no/URN:NBN:no-nb_digibok_2007020101019

En interessant innsikt i en av Hitlers følgere som forsøker å fortelle verden hvor flott Adolf Hitler er satt opp mot hvordan hans «hatere» presenterer han. Et absolutt interresant propagandainnslag:

Slik er Hitler. (1941).

<https://www.nb.no/items/15a5937954960989b45d7aed194eb86b?page=0>

En samling av utsagn fra Nazister før og under andre verdenskrig, satt i sammenheng av virkelige hendelser, et interessant kikkhull til nazistisk propaganda:

Clausen, E., Andersen, E. (1947). *List og løgn i tysk propaganda*. Dreyer Forlag. Oslo.

<https://www.nb.no/items/2c33da216cf3164e1d04c67bee947624?page=5>

Referanser

- Adresseavisen 1939.02.14. (1939, 1939-02-14). https://urn.nb.no/URN:NBN:no-nb_digavis_adresseavisen_null_null_19390214_173_38_1
- Arnold, B. (2008). The Past as Propaganda: Totalitarian Archaeology in Nazi Germany. *Antiquity*(January). <https://doi.org/10.1017/S0003598X00078376>
- Bartelson, J. (1995). *A genealogy of sovereignty*. Cambridge University Press.
- Brinchmann, C. (Ed.). (1900). *Kringsjaa*. Olaf Norlis Forlag. https://urn.nb.no/URN:NBN:no-nb_digitidsskrift_2018013081016_001.
- Brøgger, A. W. (1909). *Den arktiske stenalder i Norge*. I kommisjon hos Jacob Dybwad. https://urn.nb.no/URN:NBN:no-nb_digibok_2006112901018
- Brøgger, A. W. (1925). *Det norske folk i oldtiden*. Aschehoug. https://urn.nb.no/URN:NBN:no-nb_digibok_2006120801032
- Bytwerk, R. (2001). *Nazi Posters: 1939-1945*. Retrieved 13.10.23 from <https://research.calvin.edu/german-propaganda-archive/posters3.htm>
- Cappelens Leksikon*. (1939). Nasjonaltrykkeriet. https://urn.nb.no/URN:NBN:no-nb_digibok_2012050924002
- Childe, V. G. (1926). *The Aryans : a study of Indo-European origins*. Kegan Paul.
- Clausen, E., & Andersen, E. (1947). *List og løgn i tysk propaganda* (A. Buraas, Ed.). Dreyer. https://urn.nb.no/URN:NBN:no-nb_digibok_2014051306041
- Darré, R. W. (1940). Tysklands stemme: Riksnæringsstanden. In. J.M. Stengersens Forlag. https://urn.nb.no/URN:NBN:no-nb_digibok_2007020101019
- Den Norske Historiske Forening. (1920). *Norsk historisk videnskap i femti år*. Grøndahl & Søns Boktrykkeri. https://urn.nb.no/URN:NBN:no-nb_digibok_2006120701017

- Dodd, J., & Meijer, E. (Eds.). (2018). *Giving the past a future*. Archaeopress.
https://urn.nb.no/URN:NBN:no-nb_digibok_2022080448096.
- Eickhoff, M. (2005). German archaeology and national socialism. Some historiographical remarks. *Archaeological Dialogues*, 12(1), 17.
<https://doi.org/10.1017/S1380203805001595>
- Emberland, T., & Fure, J. S. (Eds.). (2009). *Jakten på Germania - Fra nordensvermeri til SS-arkeologi*. Humanist Forlag. https://urn.nb.no/URN:NBN:no-nb_digibok_2012111508054.
- Engelstad, E. S. (1934). *Østnorske ristninger og malinger av den arktiske gruppe - Instituttet for sammenlignende kulturforskning*. H. Aschehoug & co. (W. Nygaard).
- Eriksen, A. (2009). *Museum: en kulturhistorie*. Pax Forlag. https://urn.nb.no/URN:NBN:no-nb_digibok_2018073048053
- Fest, J. C. (1972). *Det Tredje rikes ansikt - Et totalitært regimes profiler* (O. S. Hartmann, Ed.). Gyldendal Norsk Forlag. https://urn.nb.no/URN:NBN:no-nb_digibok_2012011708017
- Fossheim, H. (2022, 21.04.2022). *Sokrates*. Store Norske Leksikon. Retrieved 09.05.24 from <https://snl.no/Sokrates>
- Foucault, M. (1981). The Order of Discourse. In R. Young (Ed.), *Untying the Text: A Post-Structuralist Reader*. Routledge & Kegan Paul.
- German Government ("Entwurf Willi Hackenberger", C. b. R. f. V., government agency apparently part of the Reichs- und Preußisches Ministerium des Innern). (14.11.1935, 02.04.2024). *File:Nuremberg laws Racial Chart.jpg*. Commons Wikimedia.
https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Nuremberg_laws_Racial_Chart.jpg
- Gjessing, G. (1932). *Arktiske helleristninger i Nord-Norge*. Instituttet for sammenlignende kulturforskning. https://urn.nb.no/URN:NBN:no-nb_digibok_2007042600023

- Gjessing, G. (1935). *Fra steinalder til jernalder i Finnmark : etnologiske problemer*. Instituttet for sammenlignende kulturforskning. https://urn.nb.no/URN:NBN:no-nb_digibok_2007010801042
- Gjessing, G. (1936). *Nordenfjelske Ristninger og Malinger av den Arktiske Gruppe*. Instituttet for sammenlignende kulturforskning.
- Gjessing, G. (1939). *Østfolds Jordbruksristninger*. Instituttet for sammenlignende kulturforskning.
- Gjessing, G. (1951). Arkeologi og etnografi. *Viking*, 15, 21.
- Gross, W. (1940). Tysklands stemme: Den nasjonalsocialistiske opfatning i rasespørsmålet. In. J.M. Stenersens Forlag. https://urn.nb.no/URN:NBN:no-nb_digibok_2007020101019
- Hansen, A. M. (1899). *Norsk folkepsykologi*. Jacob Dybwads Forlag. https://urn.nb.no/URN:NBN:no-nb_digibok_2009051303005
- Hansen, A. M. (1904). *Landnåm I Norge. Bosætningens Historie*. W. C. Fabritius & Sønner A/S.
- Hansen, A. M. (1907). *Oldtidens nordmænd*. Norsk folkemuseum ; for bokhandelen: Cammermeyer. https://urn.nb.no/URN:NBN:no-nb_digibok_2007042604025
- Hansen, A. M. (1943). *Norsk folkepsykologi*. Det norrøne forlag. https://urn.nb.no/URN:NBN:no-nb_digibok_2012110906130
- Hedeager, L. (2017). *Arkeologi kort fortalt*. Pax Forlag.
- Helgeland 1939.06.03. (1939, 1939-06-03). https://urn.nb.no/URN:NBN:no-nb_digavis_helgeland_null_null_19390603_37_43_1
- Helgelands Blad 1939.05.30. (1939, 1939-05-30). https://urn.nb.no/URN:NBN:no-nb_digavis_helgelandsblad_null_null_19390530_36_62_1

- Hitler, A. (1941). *Min Kamp*. J. M. Stenersens Forlag. https://urn.nb.no/URN:NBN:no-nb_digibok_2015062908146
- Hoel, o. K., & Sørli, I. O. (Eds.). (1943). *Hva du bør vite om den nye tid*. Viking Forlag. https://urn.nb.no/URN:NBN:no-nb_digibok_2013073008143.
- Holm, I., & Kvamme, E. (2013). *De motvillige germanerne : norske studenter i tysk fangenskap 1943-1945*. Dreyers forl. https://urn.nb.no/URN:NBN:no-nb_digibok_2020102007765
- kulturforskning., I. f. s. (u.å.). *Om Instituttet*. Retrieved 01.03.23 from <https://iskf.no/om-instituttet>
- Latour, B. (1987). *Science in Action: How to Follow Scientists and Engineers Through Society*. Harvard University Press. https://books.google.no/books?id=sC4bk4DZXTQC&printsec=frontcover&hl=no&source=gbs_ge_summary_r&cad=0#v=onepage&q=black%20box&f=false
- Loebs, B. (2010). Hitler's Rhetorical Theory. *Relevant Rhetoric, 1*.
- Lund, H. E. (1941). To nyoppdagede veideristninger i Vistnedalen, Vevelstand sogn, Tjøtta prestegjeld, Helgeland. *Det Kgl. Norske Videnskabers Selskabs skrifter, 3*. <https://www.nb.no/items/63d517958172edfea92d65be98df844b?page=5&searchText=Harald%20Egenæs%20Lund>
- Lund, H. E. (1943). *Solkorset: en kort betraktning bygget på historiske overleveringer og oldfunn*. Rikspropagandaledelsen. <https://www.nb.no/items/0b16a67118ebb16fa2802dead5f58465?page=5>
- Mahsarski, D. D. (U.Å.). *The Ahnenerbe og the SS (1935-1945). A think tank for Germanic Supremacy* University of Bremen].
- Mehle, E. (1944). *Olavstanken fra Stiklestad til Stiklestad*. Centralforl. https://urn.nb.no/URN:NBN:no-nb_digibok_2007021901038

- Montelius, O. (1899). Några af solgudens symboler. In H. Falk (Ed.), *Forhandlinger paa det femte nordiske filologmøde i Kristiania 12te-15de august 1898* (pp. 7-11). Det norske forlagstrykkeri.
<https://www.nb.no/items/6a8037eb0538ec8d3f31718a85c9331e?page=0&searchText=Oscar%20montelius>
- Montelius, O. (1919). *Forntiden*. P. A. Norstedt & Söners Förlag.
https://urn.nb.no/URN:NBN:no-nb_digibok_2014030748009
- Museum, U. S. H. M. (2019, 11.09.2019). *Nuremberg Race Laws/United States Holocaust Memorial Museum*. Retrieved 02.04.2024 from
<https://encyclopedia.ushmm.org/content/en/article/nuremberg-laws>
- Myhre, L. N. (1994). *Arkeologi og politikk. En arkeo-politisk analyse av faghistoria i tida 1900-1960* Universitetet i Oslo]. Oslo.
- Neumann, I. B. (2021). *Innføring i diskursanalyse - Mening, materialitet, makt* (2 ed.). Vigmostad & Bjørke AS.
- Nidaros 1939.02.14. (1939, 1939-02-14). https://urn.nb.no/URN:NBN:no-nb_digavis_nidaros_null_null_19390214_38_38_1
- Olsen, B. (1991). Kjelmøyfunnenes (virknings) historie og arkeologi [Arkeologi]. *Viking*, LIV, 22.
- Olsen, B. (2014). *Fra Ting Til Tekst*. Universitetsforlaget.
- Petersen, T. (1930). *En nyopdaget helleristning på Rødøy, Tjøtta prestegjeld, Helgeland*.
https://urn.nb.no/URN:NBN:no-nb_digibok_2021040648644
- Pringle, H. (2009). *Himmlers herrefolk. Jakten på den ariske rases opprinnelse*. (P. E. Fosse, Trans.). Bazar.
- Pringle, H. (u.å.). *Heather Pringle*. Retrieved 30.08.2022 from
<https://heatherpringle.com/about-heather/>

- Red., Jul., & Sundsvik. (1948, 29. mai 1948). Saken mot Hans S. Jacobsen. *Moss Avis*.
<https://www.nb.no/items/b4f97811b9f5b7837138839494a262b0?page=0&searchText=Ahnenerbe-Stiftung>
- Reflections, E. a. (U.Å.). *PDF: Nazi Propaganda Examples*. Echoes and Reflections Partnership. Retrieved 13.04 from https://echoesandreflections.org/wp-content/uploads/2021/02/02-02-08_Student-Handout_NaziPropaganda-Examples.pdf
- Rikspropagandaledelsen. (1943). *NS 8. riksmøte*. Rikspropagandaledelsen.
https://urn.nb.no/URN:NBN:no-nb_digibok_2014033108014
- Rowling, J. K. (1997). *Harry Potter and the Philosopher's stone*. Bloomsbury.
- Sandén, J. (2008). *Interaktionen mellan en SS-organisation och ett svenskt ämbetsverk* [Växjö Universitetet]. Växjö.
- Schöbel, G. (2013). Die Einflussnahme des „Amtes Rosenberg“ auf die Rheinprovinz. In J. Kunow, T. Otten, & J. Bemann (Eds.), *Archäologie und Bodendenkmalpflege in der Rheinprovinz 1920–1945* (pp. 19). LVR Office for Soil Monument Conservation in the Rhineland.
- Seaton, J. (1981). Book reviews : Propaganda in War, 1939-1945, Michael Balfour, London, Routledge & Kegan Paul, 1979; Ministry of Morale, Ian McLaine, London, Allen & Unwin, 1979. *Media, Culture & Society*, 3(2), 189-191.
<https://journals.sagepub.com/doi/abs/10.1177/016344378100300208>
- Seip, D. A. (1946). *Hjemme og i fiendeland*. Gyldendal. https://urn.nb.no/URN:NBN:no-nb_digibok_2008042404061
- Selskab, D. K. N. V. (1937). *Årsberetning for 1936*. Aktietrykkeriet i Trondhjem.
https://urn.nb.no/URN:NBN:no-nb_digibok_2022051280014_010
- Shetelig, H. (1925). *Norges forhistorie : problemer og resultater i norsk arkæologi*. Instituttet for sammenlignende kulturforskning. https://urn.nb.no/URN:NBN:no-nb_digibok_2006120800080

Sognnes, K. R. (2007). Hundre års bergkunnsforskning i Midt-Norge. Utvalgte artikler 1890-1990. [Artikkelsamling]. *KRA*, 33 (Trondheim: Institutt for arkeologi og historiske studier, NTNU).

Sprockhoff, E. (1954). ... *und zeugen von einem stolzen Geschlecht*".

Stang, F. (1931). *Instituttet for sammenlignende kulturforskning : beretning om dets virksomhet inntil sommeren 1931*. Aschehoug. https://urn.nb.no/URN:NBN:no-nb_digibok_2008041004006

Svestad, A. (1995). *Oldsakenes orden*. Universitetsforlaget. https://urn.nb.no/URN:NBN:no-nb_digibok_2010043008050

Tacitus' Germania. (2023). (C. Krag, Ed.). Spartacus. https://urn.nb.no/URN:NBN:no-nb_digibok_2023061248029

Thorsen, T. S. (2022). *Publius Cornelius Tacitus*. Store Norske Leksikon. Retrieved 12.04.24 from https://snl.no/Publius_Cornelius_Tacitus

u.n. (1938, 26.11.1938). Var vikingene tyske. *Rogaland*. https://urn.nb.no/URN:NBN:no-nb_digavis_rogalandnittentjuefem_null_null_19381126_14_274_1

Vitenskapsmuseet, N. (07.10.2022, 28.09.2021). *Reproduction*. NTNU Vitenskapsmuseet. <https://collections.vm.ntnu.no/artefacts/21268-T15547>

Zedig, H., & Lødøen, T. (2022). *Dokumentation av hällristningar i tre dimensioner*. L. V. Götland. <https://catalog.lansstyrelsen.se/store/13/resource/2795>

Åberg, N. (1933). Herman Wirth - En Germansk kulturprofet. *Fornvännen - Journal of Swedish Antiquarian Research*, 28, 4.

